

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู
กับพระพุทธศาสนาเถรวาท

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF FIRE
IN HINDUISM AND THERAVADA BUDDHISM

พระครูวิศาลวรคุณ (อนาลโย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู
กับพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระครูวิศาลวรรณคุณ (อนาลโย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

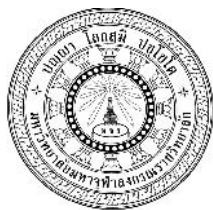
A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF FIRE
IN HINDUISM AND THERAVADA BUDDHISM

PhraKhru Wisalvoragun (Analayo)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2558

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท” นี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ

.....
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสุริโย อุตตมเมธี,ดร.)

..... กรรมการ
(ดร.แสวง นิลนามะ)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุริโย อุตตมเมธี, ดร. ประธานกรรมการ
ดร.แสวง นิลนามะ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระครูวิศาลวรรณคุณ (อนาลโย))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับ
พระพุทธรศาสนา เถรวาท

ผู้วิจัย : พระครูวิศาลวรรณ (อนาลโย)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุริโย อุตตมเมธี, ดร. ป.ธ.๙, Ph.D.(Phil.)

: ดร.แสวง นิลนามะ ป.ธ. ๗, พธ.ด. (พระพุทธรศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธรศาสนาเถรวาท” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธรศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธรศาสนาเถรวาท โดยในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาในเชิงเอกสารจากคัมภีร์ทางศาสนาเป็นหลัก ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของไฟทั้งภายในและภายนอก คุณประโยชน์ของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

ผลการวิจัยพบว่า ทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธรศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่าการเกิดขึ้นของไฟนั้นมีผู้สร้างและโลกนี้มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกทำลายไป แล้วกลับมาเกิดอีกเช่นเดิม ในฝ่ายของศาสนาฮินดูกล่าวว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโดยมีพระอัคนีเป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งระบบสุริยจักรวาล ที่เกี่ยวข้องกับไฟทุกประการตั้งแต่เกิดจนกระทั่งดับสูญ ส่วนฝ่ายพระพุทธรศาสนาเถรวาท กล่าวว่าระบบสุริยจักรวาลเกิดและดับพระคุณธรรมของบุคคลในโลกรวมทั้งมนุษย์และเทวดา แต่เป็นการทำลายตัวของมันเองโดยธรรมชาติจนดับสลายไป และกลับเกิดขึ้นใหม่เป็นปกติธรรมดา

ในประเด็นที่เหมือนกันศาสนาฮินดูและพระพุทธรศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า ไฟให้ประโยชน์แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยเป็นส่วนที่ทำให้อาหารที่รับประทานเข้าไปย่อยสลาย ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายทั้งด้านในและด้านนอก ส่วนในประเด็นที่มองต่างกันศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ไฟยังใช้เป็นสื่อกลางให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เช่น การใช้ไฟเป็นเครื่องเผาวัตถุสำหรับเช่นสังเวทเทพเจ้า และควันของไฟย่อมนำเอาวัตถุที่เผาทำลายไปมอบถวายแด่เทพเจ้า เพื่อลดบันดาลในสิ่งที่

ตนปรารถนา ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มองถึงประโยชน์จากไฟที่เป็นผู้ทำลาย อันแสดงให้เห็นถึงทุกสิ่งมีเกิดแล้วย่อมมีดับไปเป็นธรรมดา

ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า โทษเกิดจากภัยธรรมชาติก่อให้เกิดขึ้น และเกิดจากการตกลงบันดาลของเทพเจ้า ในเมื่อพระองค์ไม่พอพระทัยจากเครื่องสักการะ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะว่า โทษที่เกิดจากไฟมี ๒ ประการคือ โทษจากภายในร่างกาย อันเกิดจากการทำงานไม่สมดุลของธาตุไฟ ทำให้การเผาผลาญพลังงานไม่เต็มที่ ก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ที่เกิดเพราะไฟกำเริบ อีกประการหนึ่ง เป็นโทษที่เกิดเพราะความบกพร่องของไฟในระบบของธรรมชาติ เช่น ความร้อนจากดวงอาทิตย์ ไฟป่าก่อให้เกิดควันสร้างมลพิษและทำลายสุขภาพของมนุษย์ได้

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในส่วนของศาสนาฮินดู มุ่งไปที่พฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรมบูชาไฟและการบูชาัญซึ่งมีไฟเป็นเครื่องประกอบหรือเป็นสื่อนำเครื่องสังเวชนั้นไปปฏิการต่อเทพเจ้า รวมถึงการใช้ไฟเป็นเครื่องนำพาร่างกายของบุคคลที่เสียชีวิตแล้วให้เข้าไปสู่ภพภูมิที่ปรารถนาตามคติของศาสนาฮินดู ส่วนพระพุทธศาสนาแม้จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับไฟ แต่ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงของการใช้ไฟ อันที่จริงแล้วจะเน้นไปที่การนำไฟไปเป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา เช่น และการใช้ไฟเป็นอุปกรณ์ในการบรรลุลุธรรม คือการนำไฟมาเป็นเครื่องมือการเจริญกุศล

Thesis Title : A Comparative Study of the Concept of Fire in Hinduism and Theravada Buddhism

Researcher : PhraKhru Wisalvoragun (An layo)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramah Suriyo Uttamamedhi Palī IX, Ph.D. (Phil.)

: Dr. Sawaeng Nilnama Palī VII, Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 16 July 2515

ABSTRACT

This thesis entitled “A Comparative Study of the Concept of Fire in Hinduism and Theravada Buddhism”, it is of three objectives, e.g., 1) to study of the concept of water in Hinduism, 2) to study the concept of water in Theravada Buddhism, and 3) to comparatively study of the concept of water in Hinduism and Theravada Buddhism. This study is the documentary research in the religious texts. It covered the evolution of internal and external fire, the advantage and the disadvantage of fire, and the application of fire to daily life.

From the study, it is found that:- The perspective of both Hinduism and Theravada Buddhism, the occurrence of fire is created by creator, and this world has arising, existing, and falling. And it becomes a rebirth again. In Hinduism mentioned that Brahma is the creator of fire and control all solar systems which concern with fire since arising until falling. Theravada Buddhism stated that the solar system has raised and failed because of the virtue of person in this world including human beings and deities. It itself is destruction naturally until it is failed and raised again.

The similarity of perspective of both Hinduism and Theravada Buddhism is fire gives an advantage to body of human beings and animals. It is digestibility and warm to body in internal and external. In the difference point, Hinduism stated that fire is the communication of relationship between human beings and gods such as using fire for burning of material to make sacrifice to

the gods and fire's smoke will bring the burning thing to offer to gods for inspiring what he wished. Then, Theravada Buddhism sees the advantage of fire as destroyer which shown the thing rise and fall naturally.

The perspective in Hinduism, the disadvantage of fire is caused by the natural disasters. It is the cause of inspiring of gods, when gods are unsatisfied of oblation. In Theravada Buddhism has pointed that there are two disadvantages of fire, e.g., the disadvantage from inner body which is not balance of fire-element, it is not enough for burning down of energy and it causes of diseases. The disadvantage raised by error of fire in natural system such as the heat of sun, wildfire's smoke causes of pollution and destroy the human's health.

The application of fire to daily life, Hinduism emphasizes on the bonfire ceremony and the sacrifice ceremony which has fire as oblation to the gods. It included using fire to bring dead body to next world what he wishing according to Hinduism. Even though there has any fire ceremony in Buddhism, it is not the aim of using fire. It emphasized to use fire for propagation such as using fire for attainment that is subject of meditation.

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณพระราชาวงมณี,ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ กราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เจริญพร ขอบคุณ ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณอาจารย์พระมหาสุริโย อุตตมเมธี,ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เจริญพรขอบคุณโยมอาจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง ขอขอบคุณ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทความย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว ผศ.ดร.ณัฏธีร์ ศรีดี ผศ.กฤต ศรียะอาจ ตลอดทั้งคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ในโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาทำให้ตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษา การขอคำปรึกษาและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นไปด้วยความราบรื่นและเปี่ยมล้นด้วยกัลยาณธรรมทุกเวลา

ขอบคุณเพื่อนนิสิตในสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ ๕ ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาแบ่งปันข้อมูลทั้งขณะศึกษาอยู่และขณะทำงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเพื่อในการเข้าใช้ห้องสมุดด้วยมิตรไมตรีที่อบอุ่นยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณบิดา-มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยอย่างสูงต่อการศึกษาล้ำเรียนตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่นเพื่อประโยชน์แก่อุทิศ เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

พระครูวิศาลวรรณคุณ

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญตารางเปรียบเทียบ	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๙)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู	
๒.๑ การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของไฟ	๑๓
๒.๑.๒ ประเภทของไฟ	๑๙
๒.๑.๓ แนวคิดเรื่องไฟล้างโลก	๒๑
๒.๒ ประโยชน์ของไฟ	๒๒
๒.๓ โทษของไฟ	๒๔
๒.๔ การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน	๒๕
๒.๔.๑ ไฟในพิธีบูชาัยญ์	๒๕
๒.๔.๒ ไฟในพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ	๓๓
๒.๕ สรุป	๓๖
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ	๓๘
๓.๑.๑ ความหมายของไฟ	๓๘
๓.๑.๒ ประเภทของไฟ	๔๑

๓.๑.๓ แนวคิดเรื่องไฟล้างโลก	๔๕
๓.๒ ประโยชน์ของไฟ	๕๙
๓.๓ โทษของไฟ	๖๒
๓.๔ การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน	๖๒
๓.๔.๑ ไฟในฐานะเป็นเครื่องมือสอนธรรม	๖๒
๓.๔.๒ ไฟกับการบรรลุธรรมในพระพุทธานุศาสนานาถรวาท	๗๑
๓.๕ สรุป	๘๕
บทที่ ๔ เปรียบเทียบไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธานุศาสนานาถรวาท	
๔.๑ เปรียบเทียบการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ	๘๖
๔.๒ เปรียบเทียบประโยชน์ของไฟ	๘๘
๔.๓ เปรียบเทียบโทษของไฟ	๘๙
๔.๔ เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน	๙๑
๔.๖ สรุป	๙๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๘
บรรณานุกรม	๙๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๓

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

ตารางเปรียบเทียบ	หน้า
ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ	๘๗
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบประโยชน์ของไฟ	๘๙
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบโทษของไฟ	๙๐
ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน	๙๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒ การอ้างอิงคัมภีร์ผู้วิจัยอาจกำหนดโดยกล่าวถึงชื่อคัมภีร์ ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ข้อ ๒๕ หน้า ๔๐๒

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก์	(ภาษาบาลี)
ม.มุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก์	(ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.นิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)

ส.สพ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค	(ภาษาบาลี)
อง.เอก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาตร	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ฉกก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.สัตตก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สัตตก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาติ	(ภาษาบาลี)
อง.นวก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาบาลี)

ขุ.จ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาบาลี)

พระอริธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	อริธรรมปิฎก	ฉัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.สง. (บาลี)	อริธรรมปิฎก	ฉัมมสังคณี	(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธ. (บาลี)	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มงคลตถ. (บาลี)	มังคลัตถทีปนี	(ภาษาบาลี)
สงคห. (บาลี)	อภิธัมมัตตสังคหะ	(ภาษาบาลี)
วินย. (บาลี)	วินยาลังการ	(ภาษาบาลี)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย การใช้หมายเลขในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค อรรถกถา ระบุถึง เล่ม/หน้า เช่น ปฏิส.อ. ๑/๖๘. หมายถึง คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค อรรถกถา ภาษาบาลี อักษรไทย ภาค ๑ หน้า ๖๘.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ปฏิส.อ. (ไทย)	ปฏิสัมภิทา อรรถกถา (สัทธัมมปกาสินี)	(ภาษาไทย)
ปฏิส.อ. (บาลี)	ปฏิสัมภิทา อรรถกถา (สัทธัมมปกาสินี)	(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อุปนิษัท

อักษรย่อของคัมภีร์อุปนิษัท ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อุปนิษัท ภาษาสันสกฤต อักษรโรมัน ฉบับราชกฤตฉันทน์ คริสตศักราช ๑๙๗๔ เรียงตามอักษรภาษาโรมัน การใช้หมายเลขในคัมภีร์อุปนิษัท ระบุถึง อธิยายะ / พราหมณะ / ลำดับโคลก เช่น B.U. ๖.๓.๑๒. หมายถึง พุทธทারণยะ อุปนิษัท อธิยายะที่ ๖ พราหมณะที่ ๓ โคลกที่ ๑๒ ดังนี้

A.U.	Aitareya Upaniṣad
B.U.	Bṛhad-aranyaka Upaniṣad
C.U.	Chandogya Upaniṣad
Īśa	Īśa Upaniṣad
Kena	Kena Upaniṣad
Kaṭha	Kaṭha Upaniṣad
K.U.	Kauṣītakī Upaniṣad
Maitrī	Maitrī Upaniṣad
Mā.U.	Māṇḍakya Upaniṣad
Praśna	Praśna Upaniṣad
S.U.	S'vetāśvatara Upaniṣad
T.U.	Taittiriya Upaniṣad

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งทั้งหลายประกอบขึ้นด้วยไฟไม่มีพระเจ้าองค์ใดหรือมนุษย์เชื้อชาติใดสร้างโลกนี้ ขึ้นโลกเป็นไฟอยู่ก่อน ทุกสิ่งมาจากไฟ ทุกสิ่งถูกเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ได้ไฟ และไฟถูกเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ได้ทุกสิ่ง ดังนั้น สสารสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว คือ ไฟ รูปอื่น ๆ ทั้งหมดเป็นเพียงอัญมณีสภาพของไฟ ไฟมีพลังในตัวเอง โลกและจักรวาล เกิดจากไฟ ไฟแปลงรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน เรียกว่าวิถีสองส่วนดินแปรสภาพเป็นน้ำ จากน้ำเป็นลม จากลมเป็นไฟ เรียกว่า วิถีขึ้นการแปรสภาพทั้งหมดมีลำดับสมำเสมอ วิถีสอง และวิถีขึ้น จึงเป็นวิถีเดียวกันสรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของปฐมธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อัตราส่วนที่ต่าง ๆ กันการเปลี่ยนแปลงเกิดจากการเปลี่ยนอัตราส่วน การสูญหายเกิดจากการแยกตัว การควบคุมไฟเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จก้าวสำคัญหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ ตั้งแต่ การทำอาหาร การผลิตสิ่งของ การฆ่าเชื้อโรค การแปลงพลังงานเป็นงาน และการดับไฟที่ไม่พึงปรารถนาเป็นต้น ไฟ หมายถึง ความร้อนสูง รวมกับความกดดันทำให้เกิดอะตอมของไฮโดรเจนวิ่งเข้ามารวมกันทำให้เกิดอะตอมของธาตุ ที่มีน้ำหนักเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ในการทำฮีเลียมหนึ่งหน่วยต้องใช้ไฮโดรเจน ๔ หน่วย ทุกครั้งที่ทำฮีเลียม พลังงานเล็กน้อยจะถูกปล่อยและน้ำหนักเล็กน้อยจะสูญหายไป ดวงอาทิตย์เริ่มส่องแสง โดยการสูญเสียน้ำหนักในอัตราที่ล้านตันในทุก ๆ หนึ่งนาที่ ในชั้นตอนต้น ๆ ดวงอาทิตย์ที่หดตัวและหมุนถูกล้อมรอบด้วยก้อนวัตถุขนาดใหญ่ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไฮโดรเจน แต่ประกอบด้วยธาตุที่หนัก รวมทั้งเหล็กด้วยวัตถุในก้อนดังกล่าวจะหนาแน่นกว่าน้ำหนักโดยเฉลี่ยเป็นครั้งคราว ดังนั้น วัตถุจึงเริ่มเกาะตัวเป็นก้อนต่างหากและก้อนจะเปลี่ยนเป็นดาวเคราะห์เมื่อดาวเคราะห์ที่เพิ่งก่อตัวมีมวลมากเพียงพอ มันก็จะสามารถดึงดูดวัตถุภายนอก มันจึงเติบโตค่อนข้างเร็ว^๑

เดิมที่มนุษย์มองศักยภาพของตนเองและนำไปเปรียบเทียบกับธรรมชาติแล้ว ก็สร้างปมด้อยขึ้นมาว่า ด้วยศักยภาพของตนเองที่อยู่ นั้น ไม่สามารถจะทัดทานอำนาจของธรรมชาติต่าง ๆ ได้ เช่น อำนาจของแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด พายุใหญ่ น้ำท่วม โรคระบาด มนุษย์จะรู้สึกว่าคุณไร้ความหมาย พึ่งตนเองไม่ได้ พึ่งกันเองไม่ได้ มนุษย์จึงมองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่

^๑ ชาญชัย อาจินสมาจาร, *วิวัฒนาการของโลก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, มปป.), หน้า ๑๕.

ทำงานได้เห็นอกฐธรรมาชาติ^๒ ทำให้มนุษย์คาดหวังอำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ที่จะดลบันดาลให้ตนประสบความสำเร็จ และได้สร้างจินตนาการต่าง ๆ นานาขึ้นมา บ้างก็ประกอบพิธีอาบน้ำชำระบาป บ้างก็บูชาไฟที่แม่น้ำคยา เพราะหวังว่า เมื่อทำเช่นนี้จะทำให้สะอาดหมดจดได้ด้วยการกระทำอย่างนี้ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเหล่านี้ จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีพลังเหนือมนุษย์ สมควรได้รับการเช่นสรวงหรือบวงสรวงสังเว

อินเดียก่อนพุทธกาลนั้น มีพัฒนาการมาจากการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของ ๒ ชนเผ่า คือ คนพื้นเมืองเดิม เรียกว่า มลิกชะบั้ง ทศยุบั้ง ดรวิเดียนบั้ง กับชนเผ่าอารยัน โดยถือว่า แนวคิดของคนพื้นเมืองเดิม เป็นระบบแนวคิดที่เกิดก่อนแนวคิดที่ยึดถือตามคัมภีร์พระเวท และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก แนวคิดทางปรัชญาและศาสนาของคนพื้นเมืองเดิมของอินเดียก่อนที่พวกอารยันจะอพยพลงมายึดครองนั้น คือ แนวคิดความเชื่อที่เคารพนับถือและบูชาโลกธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมทั้งต้นไม้ใหญ่และภูเขา แนวคิดและความเชื่อมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยม (Animism) คือ เชื่อว่าวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ สถิตอยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ ซึ่งสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงเกิดมีพิธีบูชา เช่นสังเว เพื่อเอาใจวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ไม่ให้ดลบันดาลโทษภัยแก่มนุษย์ และเพื่อให้ดลบันดาลแต่คุณความดีแก่มนุษย์ และในที่สุดวิญญาณศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับการ ยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้า และเชื่อว่าไฟ เป็นทูตของเทพเจ้า ดังนั้น จึงทำการบูชาเทพเจ้า ด้วยการนำเครื่องบูชาทั้งหลายเผาไฟ เพราะเชื่อว่า (๑) เทพเจ้าได้เสวยแล้ว (๒) ควณไฟที่ลอยขึ้นไปนั้นเป็นสื่อระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ ดังความในคัมภีร์อุปนิษัตตอนหนึ่งว่า

นะท่านเคาตม ! โลกนี้แหละคือไฟ ตัวแผ่นดินคือเชื้อเพลิง ไฟคือควัน กลางคือเปลวไฟ ดวงจันทร์คือถ่าน ดวงดาวคือประกายไฟ เทวดาทั้งหลายสังเวผนในไฟนั้น อาหารจึงเกิดด้วยเครื่องบูชาขึ้น(ผน)!^๓

การปฏิบัติตามลัทธิประเพณีได้พัฒนาพิธีกรรมที่ประณีตที่มีการบูชาไฟเป็นมูลฐาน โดยมีพระอัคนี เป็นตัวแทนไฟ และรวมทั้งเครื่องเช่นสังเวต่าง ๆ มีเนยเหลว และการผลิตน้ำโสมซึ่งมีโสมเทพเป็นตัวแทนจากพืชชนิดหนึ่งที่บอกชื่อไม่ถูก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่ามาจากแหล่งไอเรเนียน พิธีรตองนี้ตามธรรมดาแล้วเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบวชที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษอย่างสูงมาก เสียงปะทุของไฟที่ใช้บูชาัยญถือว่าเป็นเสียงของพระอัคนี คือพระที่ยอดเยี่ยมฉ้นใด ความสำคัญที่ยิ่งใหญ่มากก็ติดอยู่กับการสาธยายโคลก และการที่พระนักบวชที่เป็น

^๒ แสง จันทรังาม, ความเชื่อพิสดารของคน, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๓๕), หน้า ๑ - ๕.

^๓ พุทธพราณนยกา VI.๒.๑๑, อ้างใน อมรา ศรีสุชาติ, “อุปนิษท : อภิปรัชญาที่สอดคล้องกันที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์เรื่องกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาล โลก สรรพสิ่งและชีวิต”, วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๗.

มนุษย์อุทธรณ์ขอร้องฉันทันนั้น ต่อการบูชาไฟเองก็ได้รับการพิจารณาในแง่จักรวาลวิทยา และการทำการบูชาไฟที่ถูกต้องก็มีอำนาจลึกลับซึ่งสามารถบังคับแม้แต่เทพเจ้าทั้งหลายได้ อำนาจลึกลับซึ่งมีอยู่ในการเช่นสรวงอันวอนที่ได้พัฒนาเป็นมนตร์คาถานั้นเรียกว่า “พรหมัน” (Brahman) ผู้ที่สาธยายพรหมันนั้น เรียกว่า “ผู้สาธยาย” (พรหมาน) (Brahman) หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสวดอันวอน (พราหมณ์) จากข้อคิดนี้เองก็ได้พัฒนาเป็นวรรณะพราหมณ์หรือพวกพระขึ้นมา^๔ และความคิดเรื่องการบูชาไฟนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคลผู้เชื่อเข้าถึงแดนของพระเจ้า ดังความในคัมภีร์อุปนิษัที่ว่า

หน้าที่ที่บัญญัติไว้ว่ามีความจำเป็นมีอยู่ ๓ ประการ ประการที่หนึ่งคือ การเช่นสรวง (บูชาไฟ) การศึกษา การบริจาต ประการที่สองคือ การบำเพ็ญตบะ ประการที่สามคือ การใช้ชีวิตเป็นศิษย์ในอาศรมของครูบาอาจารย์ และการสำรวมในกามคุณ มรรคมืองค์สามนี้นำคนเราไปสู่ภพภูมิอันเกษม แต่ผู้ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจมั่นคงในองค์พรหมันย่อมบรรลุลุความเป็นอมตะ^๕

และมีข้อความที่กล่าวถึงผลของการบูชาไฟทำให้บังเกิดบนสรวงสวรรค์ ดังที่ นจิกेतทูลขอพรข้อที่สองกับพระยายมราชว่า

สวรรค์ไม่มีอะไรให้ต้องหวาดกลัวเลย ข้าแต่พระยายมราช ถึงพระองค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระองค์ก็มิได้ประทับอยู่ ณ ที่ซึ่งมีความปริวิตกด้วยเรื่องความเจริญวัยและความชรา ที่นี่ไม่มีความหิวกระหายและความทุกข์ ทุกผู้ทุกนามต่างขึ้นบาน ข้าแต่พระผู้เป็นใหญ่ พระองค์ทรงทราบดีว่าไฟจากกองกฐนที่บูชา นำพาไปสู่สวรรค์ ขอพระองค์ทรงสอนพิธีการบูชาขึ้น เพราะผมมีศรัทธาเต็มเปี่ยม นี่คือพรข้อที่สอง^๖

พระพุทธศาสนาเถรวาท ให้ความสำคัญเรื่องไฟ และกระบวนการเกิดของไฟ ทั้งไฟที่เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์ และไฟที่เกิดขึ้นตามหลักทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะไฟที่เกิดขึ้นในภายในจิตของสรรพสัตว์ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเปรียบกิลเลสต่าง ๆ เป็นของร้อน ดังกรณีในอัคคิขันโธปมสูตร ความว่า ขณะทีพระองค์เสด็จไปพร้อมเหล่าพระภิกษุแล้วทอดพระเนตรเห็นกองไฟใหญ่ที่กำลังลุกโชนโชติช่วงอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง จึงเสด็จแวะข้างทาง ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

^๔ จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔ - ๑๕.

^๕ สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต), *อุปนิษั คัมภีร์เพื่อความสงบสาคติ ปัญญาญาณของพระมุนีอินดู*, กิงแก้ว อัดถาก (แปลเป็นภาษาไทย), (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๙๑ - ๙๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นกองไฟใหญ่ไฉนที่กำลังลุกโชนโชติช่วงอยู่หรือไม่
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร ระหว่างการเข้าไปนั่งกอดธิดากษัตริย์
ลูกสาวพราหมณ์ หรือลูกสาวคหบดีที่มีมือและเท้าอ่อนนุ่ม อย่างไหนประเสริฐกว่ากัน
ภิกษุทั้งหลายเราขอบอกเธอทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรม
เลวทราม ไม่สะอาด มีความประพฤติที่น่ารังเกียจ มีภารงานปกปิดไม่ใช่สมณะแต่
บัญญัติว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารีแต่บัญญัติว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน ชุ่มด้วย
ราคะ เป็นเหมือนหยากเยื่อ เข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดธิดากษัตริย์ ลูกสาวพราหมณ์
หรือลูกสาวคหบดี จะประเสริฐอะไร การเข้าไปนั่งกอด หรือนอนกอดกองไฟใหญ่ไฉนที่
กำลังลุกโชนโชติช่วงนี้ประเสริฐกว่า ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาจะพึงเข้าถึงความตาย
หรือทุกข์ปางตาย อันมีการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟใหญ่ไฉนเป็นเหตุ แต่เขา
หลังจากตายแล้วก็จะไม่ไปเกิดในอบาย วินิบาต นรก^๗

และในมหาตัมหาสังขยสูตร ก็มีข้อความที่ตรัสเกี่ยวกับไฟไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อใด ๆ ก็นับว่า ไฟ ตามเชื่อนั้น ๆ ไฟที่ติดขึ้น
เพราะอาศัยไม้ก็นับว่า ไฟไม้ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยปากก็นับว่า ไฟปาก ไฟที่ติดขึ้นเพราะ
อาศัยหญ้าก็นับว่า ไฟหญ้า ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยมูลโคก็นับว่า ไฟมูลโค ไฟที่ติดขึ้น
เพราะอาศัยแกลบก็นับว่า ไฟแกลบ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า ไฟ
หยากเยื่อ^๘

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับการศึกษาธรรมชาติของ
ชีวิตมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับไฟโดยได้มีการกล่าวถึง ธรรมชาติที่เกิดจากชั้น ๕ อัน
ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือ รูป กับ นาม รูปแห่งกายนี้เกิดจาก
องค์ประกอบสำคัญ ๔ ชนิดมารวมกันปรากฏเป็นรูปกายขึ้น องค์ประกอบที่สำคัญทั้ง ๔
ชนิดนี้ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เรียกว่า ธาตุ ๔ ธาตุทั้ง ๔ นั้นจะสัมพันธ์กันและกัน^๙ หาก
ว่าธาตุไฟแปรปรวนสูงเกินไปหรือต่ำเกินไปร่างกายก็จะเกิดอาการไปต่าง ๆ ธาตุไฟจึงมี
ความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทยังได้เปรียบเทียบ
ไฟกับการอยู่ครองเรือน คือ ไฟภายในของครอบครัวไม่พื้งนำออกไปภายนอก ไฟ
ภายนอกไม่พื้งนำเข้าไปภายในครอบครัว หมายถึงสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่เกิดขึ้นภายใน
ครอบครัวไม่ว่าจะเป็นของสามี พ่อสามี แม่สามีก็ตาม ผู้ที่เป็นสะใภ้ไม่ควรนำความไม่ดีไม่

^๗ อัง.สตุตตก.(ไทย) ๒๓/๗๒/๑๕๘.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๐/๔๓๑.

^๙ สฐิติ วสุพรรุจิ, “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙)

งามที่เกิดขึ้นเหล่านั้นออกไปบอกต่อ หรือนินทาภายนอกบ้าน และเมื่อได้ยินเพื่อนบ้าน หรือบ้านใกล้เคียงกัน นินทาสามี พ่อสามี หรือแม่สามี ไม่ควรนำคำที่ได้ยินเหล่านั้น มาเล่าให้ท่านฟัง เพราะจะทำให้ครอบครัวไม่เป็นสุขเพราะไฟอื่น ยิ่งกว่าไฟนี้ไม่มี^{๑๐}

จากการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาเกี่ยวกับไฟ จะเห็นได้ว่าไฟ ในมุมมองของศาสนาฮินดู นอกจากไฟโดยธรรมชาติแล้ว ยังมีการยกไฟขึ้นเป็นเทพเจ้าผู้ สามารถที่จะดลบันดาลในสิ่งที่ผู้บูชาประสงค์ได้ ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นไฟโดยกำเนิดที่ให้ความอบอุ่น และเผาผลาญแล้ว ยังมีนัยแฝงที่เกี่ยวกับไฟภายในอันได้แก่ กิเลสในจิตใจของมนุษย์ แต่ทั้งนี้ล้วนเป็นนัยแฝงที่ซ่อนอยู่ในเนื้อแท้ของศาสนา อันเป็น แรงจูงใจให้ผู้วิจัย มุ่งที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาทั้ง ๒ นั้น เพื่อต้องการให้เห็นถึงนัยที่ เหมือนกันหรือแตกต่างกัน รวมถึงนัยที่แฝงอยู่กับความเชื่อดังกล่าว โดยมุ่งหวังเพื่อทำให้เกิด ความกระจ่างในเชิงวิชาการ และความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาทั้ง ๒ ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาทมีนัยที่เหมือนกัน และแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงแนวความคิดเกี่ยวกับไฟในมุมมองของศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของไฟทั้งภายในและภายนอก คุณประโยชน์ของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน เพื่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

^{๑๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙๔-๙๕.

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ความหมายของศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดความหมายของศัพท์ตามเนื้อหาที่จะนำเสนอในงานวิจัย ดังนี้

๑.๕.๑ **ไฟในทัศนะศาสนาฮินดู** หมายถึง ธาตุหนึ่งที่ศาสนาให้ความสำคัญถึงกับนำมาเป็นเครื่องบูชา เพื่อเป็นอุบายในการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด

๑.๕.๒ **ไฟในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท** หมายถึง ธาตุหนึ่งในธาตุ ๔ เกิดขึ้นเอง โดยการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ไฟนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทจัดเป็นสื่ออุปกรณ์การสอนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งหมายถึง การนำไฟมาเป็นเครื่องมือในการสอนธรรม เช่น การเจริญเตโชกสิณ การนำไฟมาเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการเพ่งกสิณ รวมถึงร่างกายมนุษย์ที่เป็นอุปกรณ์ชนิดหนึ่งด้วย

๑.๕.๓ **แนวคิด** หมายถึง จุดหมายที่แท้จริงจากการนำเอาไฟมาเป็นอุปกรณ์ในการสื่อการสอนหรือมาเป็นเครื่องมือในทางศาสนาทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๔ **ไฟภายนอก** หมายถึง ไฟที่มีฐานเกิดจากธรรมชาติ ไฟที่เป็นเชื้อเพลิงในการเผาผลาญทำลาย และให้ความอบอุ่น ใช้การการหุงต้ม ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๑.๕.๕ **ไฟภายใน** หมายถึง ไฟในเชิงอุปมาเปรียบเทียบกับแฝงอยู่กับคุณลักษณะของไฟ อันเกิดมีอยู่ในตัวคน เช่น ความรัก ความโกรธ ความหลง ที่คอยเผาผลาญจิตใจอยู่ภายใน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางศึกษาค้นคว้าได้ดังนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **คัมภีร์อุปนิษัต^{๑๑}** ได้กล่าวถึง ไฟ ไว้ว่า ในตอนเริ่มต้นโลกนี้เป็นเพียง “สัต” เท่านั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น ไม่เป็นสอง ไม่ต้องสงสัยละ....สัตได้สร้างไฟขึ้นมา ไฟนั้นรำพึงว่า ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากหลายเถิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเถิด ไฟได้สร้างน้ำขึ้นมา เพราะฉะนั้นเมื่อใดก็ตามที่บุคคลเกิดเศร้าโศกเสียใจ หรือมีเหงื่อไหลไคลย้อยขึ้นมาแล้ว จากไฟอย่างเดียวนั้นแหละที่ได้ก่อให้เกิดน้ำขึ้นมา น้ำนั้นได้รำพึงว่า ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากหลายเถิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเถิด น้ำนั้นได้สร้างอาหารขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่เกิดมีฝนตกลงมาก็จะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ จากน้ำอย่างเดียวนั้นเองที่ได้ผลิตอาหารสำหรับรับประทานขึ้นมาได้.....

^{๑๑} สวามี ประภวานันตะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต), อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบสันติ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู, กิงแก้ว อุตถากร (แปลเป็นภาษาไทย), (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓).

เทพนั้นได้รำพึงว่า เออละ เมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งหลาย (ไฟ น้ำ และอาหาร) โดยอาศัยอาดมันที่มีชีวิตอยู่นี้แล้ว ขอให้เราได้พัฒนานามรูปเกิด ขอให้เราได้ทำนามและรูปแต่ละอย่างให้เป็นไตรมิตรเกิด ดังนั้น เทพนั้นเมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งสามเหล่านั้น โดยอาศัยอาดมันที่มีชีวิตอยู่นี้แล้ว ก็ได้พัฒนานามรูป...และได้ทำให้นามและรูปแต่ละอย่างเป็นไตรมิตร

๑.๖.๒ มหาหัตถิปโทปมสูตร มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก^{๑๒} กล่าวถึง ไฟ ความว่า เตโชธาตุ เป็นอย่างไร คือ เตโชธาตุภายในก็มี ภายนอกก็มี เตโชธาตุที่เป็นภายใน คือ อุกาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเราร้อน มีความเราร้อนได้แก่ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้อบอุ่น ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้เราร้อน ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้ทรุดโทรม ธรรมชาติที่เป็นเครื่องย่อยสิ่งที่กินแล้ว ต้มแล้ว เคี้ยวแล้ว และลึ้มรสแล้ว หรืออุกาทินนกรูป ภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเราร้อน มีความเราร้อน นี้เรียกว่าเตโชธาตุภายใน เวลาที่เตโชธาตุภายนอกกำเริบย่อมจะมีได้ เตโชธาตุภายนอกนั้นย่อมไหม้บ้านบ้าง นิคมบ้าง นครบ้าง ชนบทบ้าง บางส่วนชนบทบ้าง เตโชธาตุภายนอกนั้นลามมาถึงหล้าสดหนทาน ภูเขา น้ำ หรือภูมิภาคที่น่ารื่นรมย์แล้วเมื่อไม่มีเชื้อ ย่อมดับไปเอง เวลาที่ชนบททั้งหลายแสดงหาไฟด้วยชนไก่บ้าง ด้วยการชูดหนึ่งบ้าง ย่อมจะมีได้

๑.๖.๓ ประยูทธ ลีทธิพันธ์^{๑๓} ได้กล่าวถึงไฟไว้ในหนังสือ “พระราชประเพณีและประเพณีชาวบ้าน” ว่า ไฟมีประโยชน์ในการเผาเครื่องสังคโลกให้คงทนยืนนาน และทำให้มีสีคงทนสวยงาม กล่าวคือ วิธีปั้นเครื่องถ้วยที่เมืองสุโขทัย และศรีสัชชนาลัยนั้น ก็คงเหมือนกับที่ช่างไทยคงใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ ใช้ดินธรรมดาทั้งเครื่องดินเผาและเครื่องเผาไฟสูง และใช้ขี้เถ้าปนกับดินเพื่อทำเคลือบวัตถุที่ทำเคลือบทั้งที่เมื่อสุโขทัยและศรีสัชชนาลัยคงได้มาจากภูเขาข้างเคียง ช่างเครื่องถ้วยที่เมืองศรีสัชชนาลัยบางคนอาจชำนาญโดยเฉพาะในการปั้น จาน ชาม หรือไห แต่การเผานั้นย่อมเผารวมกันหมด นอกจากนี้ยังมีร่องรอยว่าภาชนะบางชิ้นอาจปั้นขึ้นเป็นส่วน ๆ ก่อน แล้วนำมาเชื่อมติดเข้ากันก่อนเผาไฟ

๑.๖.๔ เอี่ยมพร ภูเพ็ชร และคณะ^{๑๔} ได้กล่าวถึงเรื่องไฟในหนังสือ “ความรู้เรื่องไฟ” ไว้ว่า ไฟแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ตามกระบวนการเผาไหม้ ตามอัตราการเติบโต ตามระบบการหมุนเวียนของอากาศ และตามระยะเวลาการเกิดไฟ

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๔/๓๓๔.

^{๑๓} ประยูทธ ลีทธิพันธ์, พระราชประเพณีและประเพณีชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปริทัศน์ศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๙.

^{๑๔} เอี่ยมพร ภูเพ็ชร และคณะ, ความรู้เรื่องไฟ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียนมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙-๒๑.

๑) การแบ่งตามกระบวนการเผาไหม้ แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) ก่อนการเผาไหม้ (๒) ไฟคุ (๓) การเผาไหม้แบบมีเปลวไฟ

๒) การแบ่งตามอัตราการเติบโต ช่วงไฟกำลังเติบโต เริ่มจากช่วงที่ไฟปล่อยพลังงานหรือความร้อนออกมาสม่ำเสมอ การเติบโตนี้จะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีปริมาณเชื้อเพลิง หรืออากาศอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นตัวกำหนดการเติบโต จนกว่าเชื้อเพลิงจะหมดซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของการเติบโต อัตราการปล่อยความร้อนลดลงเนื่องจากปริมาณเชื้อเพลิงมีน้อยลง

๓) การแบ่งตามระบบหมุนเวียนของอากาศ เมื่อการลุกไหม้หรือช่วงต้นของการเกิดไฟเป็นการพัฒนาไฟในช่วงที่มีออกซิเจนมากเรียกว่า ไฟที่ถูกควบคุมด้วยปริมาณเชื้อเพลิง

๔) การแบ่งตามระยะการเกิดไฟ แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ (๑) ระยะแรกเริ่ม หมายถึง ระยะเริ่มต้นการลุกไหม้ที่เปลวไฟยังไม่มีพลังงานมากอาจเกิดเป็นไฟคุอยู่นานเป็นชั่วโมง (๒) ระยะที่ไฟลุกไหม้อย่างอิสระเป็นช่วงที่เกิดเปลวไฟโดยไฟจะเผาไหม้เชื้อเพลิงและปล่อยพลังงานออกมาจำนวนมาก (๓) ระยะไฟคุ คือ ปริมาณของออกซิเจนในห้องมีจำนวนลดลงเป็นระยะการลุกไหม้อย่างอิสระการปล่อยพลังงานความร้อนลดลงอย่างรวดเร็ว

๑.๖.๕ หนังสือพิมพ์ข่าวสด ได้เสนอบทความเกี่ยวกับประโยชน์สำคัญของไฟ คือ ใช้เผาศพมนุษย์ที่เสียชีวิต^{๑๕} ว่า สำหรับเตาเผาศพแบบเชิงตะกอนและห้องเผาเตี้ยวนั้น วิธีการที่จะช่วยลดมลพิษจากการเผาศพอย่างง่าย ๆ คือเลือกใช้โลงศพที่ไม่มีส่วนประกอบของพลาสติกประเภท PVC โดยก่อนการเผาศพควรคัดแยกวัสดุระดับโลงศพ ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษ เช่น พลาสติกจากพวงหรีด กระดาษเงินกระดาษทอง หรือเทพพนมประดับโลง ทั้งนี้การเผาศพอย่างถูกวิธีนั้น ควรใช้เตาเผาแบบ ๒ ห้องเผา โดยห้องแรกเป็นห้องเผาศพและห้องที่สองเป็นห้องเผากลิ่นก๊าซและควัน ใช้น้ำมันดีเซลหรือก๊าซธรรมชาติเป็นเชื้อเพลิง ควรมีระบบตรวจวัดอุณหภูมิทั้งสองห้องเผา และควรมีระบบควบคุมมลพิษทางอากาศที่จำเป็น เพื่อควบคุมการระบายมลพิษทางอากาศให้เป็นไปตามมาตรฐาน นอกจากนี้ก่อนทำการเผาศพต้องอุ่นห้องเผาควันให้ได้ อุณหภูมิไม่น้อยกว่า ๘๐๐ องศาเซลเซียสโดยมีระยะเวลาในการเผาไหม้ของห้องเผาควันไม่น้อยกว่า ๑ วินาที แล้วจึงเริ่มทำการเผาศพ โดยในระหว่างการเผาต้องควบคุมอุณหภูมิในห้องเผาศพไม่น้อยกว่า ๘๐๐ องศาเซลเซียส และควบคุมอุณหภูมิในห้องเผาควันไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ องศาเซลเซียส ตลอดระยะเวลาของการเผาศพและเผาควัน นอกจากนี้ต้องควบคุมค่าความทึบแสงของเขม่าควันที่ปล่อยออกจากปล่องเตาเผาศพตามมาตรฐานที่ซึ่งไม่เกินร้อยละ ๑๐ ด้วยวิธีวัดแบบริงเกิลมานน์และต้องไม่ใช่วิธีทำให้เจือจาง เพียงเท่านั้นท่านก็สามารถร่วมกันลดมลพิษทางอากาศจากเตาเผาศพได้แล้ว

^{๑๕} หนังสือพิมพ์ข่าวสด, “ร่วมด้วยช่วยกันคนละนิด ลดมลพิษจากการเผาศพได้”, (๘/๑๑/๒๕๕๘) : ๘.

๑.๖.๖ จรูญ วรรณกสิณานนท์^{๑๖} กล่าวเรื่องกสิณไฟไว้ใน “กสิณ กรรมฐานที่ทรงพลังไว้” ว่า การเพ่งกสิณไฟนี้ มีข้อที่ควรกำหนด คือ ท่านให้เพ่งใส่ใจเฉพาะเปลวไฟที่ลุกอยู่ในปล่องเท่านั้น ห้ามให้ใส่ใจถึงที่มาของไฟ เช่น หญ้า ไม้ ควัน สี หรือเปลวไฟอื่น ๆ ที่ไม่ได้อยู่ในปล่องให้ใส่ใจเพ่งเฉพาะไฟที่เราจัดทำขึ้น ที่สำคัญมากของการเพ่งกสิณไฟ คือ ห้ามกำหนดคุณลักษณะของไฟ คือ ความร้อนไม่ต้องกำหนดความร้อน เพราะถ้าเรากำหนดความร้อนตัวของผู้เพ่งเองจะร้อนไปตามด้วย ดังนั้นท่านจึงให้เพ่งเฉพาะเปลวไฟเท่านั้นเพื่อให้จิตของเราจับภาพไฟเพื่อนำไปนั้นมาใช้ประโยชน์ในทางสมาธิ

๑.๖.๗ แสวง อุดมศรี^{๑๗} กล่าวเรื่องความร้อนของไฟในอเวจีมหานรกไว้ในหนังสือ “เทียวนรก” ไว้ว่า อเวจีมหานรกนั้น มีลักษณะเป็นห้องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ มีแผ่นเหล็กหนาทึบเป็นกำแพงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน พื้นด้านล่างและเพดานด้านบนก็เป็นแผ่นเหล็กหนาทึบปิดครอบไว้อย่างหนาแน่น ชนิดที่แมลงตัวเล็ก ๆ จะหลบหนีออกไปไม่ได้ ทั้ง ๔ ด้านจะมีประตูเหล็กหนาทึบเปิดรอรับสัตว์ผู้จะมากเกิดในอเวจีมหานรกแห่งนี้อยู่ตลอดเวลา เมื่อมีสัตว์ผู้มาเกิดในอเวจีมหานรกแห่งนี้เข้าไปภายในห้อง ๔ เหลี่ยมดังกล่าวแล้ว ประตูเหล็กหนาทึบทั้ง ๔ ด้านก็จะปิดสนิทแน่น ในขณะที่เดียวกันนี้จะมีเปลวไฟอันร้อนแรงลุกโพลงออกมาจากกำแพงเหล็กอันหนาทึบทั้งด้านบน ด้านล่าง และด้านข้างทั้ง ๔ ด้านอยู่ตลอดเวลา เปลวไฟอันร้อนแรงที่ลุกโพลงออกมาจากแต่ละด้านของอเวจีมหานรกนั้น จะแผ่รัศมีมีความร้อนออกไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ และแผดเผาสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายในรัศมีแห่งความร้อนแรงดังกล่าวให้ไหม้ได้ภายในพริบตาเดียว แม้เปลวไฟในอเวจีมหานรกจะมีความร้อนแรงถึงขนาดนี้ แต่ก็ไม่สามารถแผดเผาสัตว์ผู้ไปเกิดในอเวจีมหานรกแห่งนี้ให้ไหม้ได้เลย

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๘ พระครูศรีโพธานุรักษ์ (ณัฐวุฒิ โสภานุบุตร)^{๑๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องไฟในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องไฟในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแนวคิด ๒ ประการ คือ ไฟในสิ่งมีชีวิต และไฟในเชิงนามธรรม ที่นำมาเปรียบเทียบเป็นหลักคิดในการสอนธรรมะ ลักษณะไฟหนึ่ง หมายถึง ไฟภายนอก คือ ไฟเป็นองค์ประกอบของทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตครอบคลุมถึง โลก จักรวาล

^{๑๖} จรูญ วรรณกสิณานนท์, กสิณกรรมฐานที่ทรงพลัง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา, ๒๕๔๙), หน้า ๘๖-๘๗.

^{๑๗} แสวง อุดมศรี, เทียวนรก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยวงค์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑.

^{๑๘} พระครูศรีโพธานุรักษ์ (ณัฐวุฒิ โสภานุบุตร), “การศึกษาเรื่องไฟในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

และนิพพาน โดยมีทัศนะไว้ว่า ไฟ (เตโชธาตุ) ทำธาตุอีก ๓ (ดิน น้ำ ลม) ให้ร้อน อบอวน หรือให้ เข้มแข็ง ไฟในสิ่งมีชีวิตตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท คือ องค์ประกอบหนึ่งที่เกิดเป็น สิ่งมีชีวิต ๒๖ ภพภูมิ ส่วนไฟในเชิงนามธรรม คือ องค์ประกอบหลักในการนำมาเป็นเครื่องมือ สอนธรรมะ ในสองลักษณะ คือ เป็นไฟที่เปรียบเสมือนความชั่วที่ต้องทำลายให้หมดสิ้น อีก ลักษณะหนึ่ง คือ ไฟที่เปรียบเสมือนความดีที่ต้องปฏิบัติ ได้แก่ อัคคี ๓ กอง คือ ไฟที่ควรเคารพ (บิฑามารดา) ไฟที่ควรบูชา (สมณพราหมณ์) และไฟที่ควรปกครอง (บุตร ภรรยา)

๑.๖.๙ พระขวลิต จันทวโส (ถาวรศิริ)^{๑๙} ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา วิเคราะห์เรื่องความมีน้ำใจในพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวเกี่ยวกับกิเลสที่เปรียบกับไฟไว้กลุ่ม โทสะ คือ ความไม่ชอบใจ ความคิดร้าย คิดทำลายผู้ที่ทำให้ตนโกรธ มีตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด ได้แก่ (๑) พยาบาท ความผูกอาฆาต จองเวร อยากแก่แค้น ไม่ยอมอภัย บางที่ข้ามภพข้ามชาติ เช่น พระเทวทัตต์ผูกพยาบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ภพในอดีตมา (๒) โทสะ ความ ประทุษร้าย คือคิดทำลาย คิดล้างผลาญ คิดให้คนอื่นเสียหาย ให้ฉิบหายวอดวายไป (๓) โกรธ ความโกรธ เป็นอาการที่เกิดขึ้นจากสิ่งภายนอกที่มากกระทบจิต เกิดความโกรธเคือง ความไม่ พอใจ อาฆาตพยาบาท และ (๔) ปฏิฆะ ความขัดใจ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ลักษณะความ กระทบกระทั่งแห่งจิต คือ จิตไม่ชอบใจ จิตดิ้นรนด้วยสิ่งที่มากระทบกระทั่ง เรียกว่า ปฏิฆะ บาง ที่ไม่มีเหตุผลอะไรก็เกิดปฏิฆะขึ้นมาได้ด้วยความคิดที่ผิด ๆ ความจำแต่หนหลังนานแล้วยังเอา มาคิดนึกให้ใจเกิดปฏิฆะ จึงเกิดมีปัญหาคับขันอันเนื่องมาจากสัญญาในอดีต ลำพังเพียงสิ่งกระทบ ปัจจุบันก็มากพอแล้ว ยังนำสิ่งกระทบจากอดีตเข้ามาคิดอีก จึงทำจิตอยู่ไม่เป็นสุข ซึ่งกรณีทั้ง ๔ ประเด็นนี้ เปรียบเหมือนไฟที่คอยเผาใจอยู่เสมอ ทำให้จิตไม่มีความแช่มชื่น ก่อให้เกิดความไม่มี น้ำใจต่อบุคคลอื่น

๑.๖.๑๐ พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโภ (ชูศรี)^{๒๐} ได้กล่าวถึงความสำคัญของธาตุ ๔ ไว้ ในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์แนวคิดเรื่องธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาท” ว่าสิ่งทั้งหลายล้วน ประกอบเข้าด้วยธาตุ ทั้งสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่ มีชีวิต ธาตุเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดเอก ภพ จักรวาล และธาตุเป็นองค์ประกอบของ มนุษย์ สัตว์ และพืช สิ่งทั้งหลายในโลกหรือเอกภพ ที่หมายถึงโลกอันเป็นพื้นดินนี้ การดำรงอยู่ หรือมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ธาตุมีความสำคัญ ต่อการเป็นสิ่งหนึ่งหรือสิ่งแรกเริ่มในการทำให้ เกิดหรือมีขึ้นของสิ่งมีชีวิต หากปราศจากธาตุ อัน หมายถึง ธาตุพื้นฐานทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือสิ่งที่เป็นธาตุอื่นๆ แล้วสิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะมี

^{๑๙} พระขวลิต จันทวโส (ถาวรศิริ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความมีน้ำใจในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๒๐} พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโภ (ชูศรี), “วิเคราะห์แนวคิดเรื่องธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๔.

ชีวิต หรือจะสามารถดำรงอยู่ไม่ได้ โดย ความหมายหรือนัยของธาตุ (Element) นั้น มนุษย์ย่อมประกอบด้วยธาตุ ๔ ประการคือ ดิน ฐิ ้า ลม ไฟ เป็นพื้นฐาน แต่วิทยาศาสตร์เชื่อว่าวัตถุหรือสสารก่อให้เกิดสิ่งที่มีชีวิต วัตถุเป็นสิ่งที่ดำรง อยู่แรกเริ่มของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายและค่อยๆ วิวัฒนาการจนก่อให้เกิดสิ่งที่มีชีวิตต่างๆ แตกต่าง พุทธปรัชญาที่เห็นว่าชีวิตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นนั้นมิใช่เพียงอาศัยธาตุ ๔ เท่านั้นที่เป็น องค์ประกอบหลักทำให้มนุษย์เกิดขึ้นมาได้ หรือค่อยๆ วิวัฒนาการ หากแต่ยังมีจิตหรือวิญญาณ เป็นองค์ประกอบหลักร่วมด้วยเช่นกัน เช่น การเกิดขึ้นของมนุษย์ เป็นต้น

๑.๖.๑๑ **ฐิติ วสุพรจุจิ**^{๒๑} ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องดินในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวเกี่ยวกับธาตุไว้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องธรรมชาติมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับไฟโดยได้มีการกล่าวถึงธรรมชาติที่เกิดจากชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือ รูป กับ นาม รูป รูปแห่งการนี้เกิดจากองค์ประกอบสำคัญ ๔ ชนิดมารวมกันปรากฏเป็นรูปกายขึ้น องค์ประกอบที่สำคัญทั้ง ๔ ชนิดนี้ได้แก่ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่าธาตุ ๔ นั้นจะสัมพันธ์กันและกัน

๑.๖.๑๒ **ชัยวุฒิ พิชะกุล**^{๒๒} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของไฟในพิธีกรรม ในรายงานวิจัยเรื่อง “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ความว่า ในพิธีศพ เป็นประเพณีสำคัญเมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็จะให้ผู้ใกล้ชิดทำความดีล้างบาป เช่น บูชาพระนารายณ์ เชิญพราหมณ์มาเพื่อถวายแม่โค ฟังเทศน์จากพราหมณ์ นำเทวรูปมาวางใกล้ผู้ใกล้จะตายเพื่อให้ใกล้ชิดกับเทพเจ้า เป็นต้น เมื่อมีคนตาย ศพของชาวฮินดูทั่วไปจะต้องนำไปเผาไฟ ยกเว้นศพเด็ก ศพพระ หรือศพหญิงตายทั้งกลม เพราะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่แล้ว ส่วนศพที่เผาเชื่อว่า ไฟจะชำระบาปให้บริสุทธิ์ มีการอาบน้ำศพ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้า มีการจัดข้าวบิณฑกต์สังเวทียัญญาณผู้ตาย แล้วห่อศพด้วยผ้าใหม่ ศพหญิงมีสามีจะห่อด้วยผ้าสีแดง นอกจากนั้นห่อด้วยผ้าสีขาววางมัดบนแคร่ มีคนหามเป็นชาย ๔ คน มีผู้ไปส่งศพเดินเป็นขบวน บางครั้งมีดนตรีนำ มีการสวดมนต์เป็นจังหวะ เมื่อถึงฌาปนสถานริมฝั่งแม่น้ำคงคา นำห่อศพลงไปจุ่มในแม่น้ำคงคาก่อนแล้ววางบนเชิงตะกอนหรือกองฟืนจึงจุดไฟเผา หลังจากนั้นนำอัฐิเข้าถ้ำไปลอยลงแม่น้ำ

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า แนวคิดเรื่องไฟโดยพื้นฐานทั่วไปทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา หมายถึงไฟตามธรรมชาติ ส่วนจุดมุ่งหมายในการนำมาเผา

^{๒๑} ฐิติ วสุพรจุจิ, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๒๒} ชัยวุฒิ พิชะกุล, “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, รายงานวิจัย, (สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

ใช้ในทางศาสนานั้น ศาสนาฮินดูมุ่งถึงพิธีกรรมที่นำไปสู่ปรโลก ส่วนทางพระพุทธศาสนามุ่งถึงไฟ คือกิเลสที่อยู่ภายในจิตของคน และวิธีกำจัดไฟเหล่านั้น แต่ในเอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ ยังขาดประเด็นในเชิงเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างชัดเจน จึงเป็นประเด็นให้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเพื่อความชัดเจนในเชิงวิชาการต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องไฟ ในทางศาสนาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางศาสนา เช่น คัมภีร์อุปนิษัท คัมภีร์พระเวท ภควัทคีตา มนุธรรมศาสตร์ ในทางพระพุทธศาสนา จะค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น รวมถึงเอกสาร ตำราวิชาการ งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นต้น

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบ พร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์ตีความ

๑.๗.๓ สรุปข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากการค้นคว้า

๑.๗.๔ เรียบเรียงข้อมูลเสนอผลงานวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู

๑.๘.๒ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจแนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงความเหมือนและความต่างกันรวมถึงอิทธิพล ความเชื่อต่อพิธีกรรมในทางศาสนาระหว่างแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู

ในบทที่ ๒ ว่าด้วยแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็น การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ ประโยชน์ของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

๒.๑ การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ

๒.๑.๑ ความหมายของไฟ

ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่อิงอาศัยธรรมชาติ เกิดจากการอิงอาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีการบูชาธรรมชาติ โดยเฉพาะไฟ ผู้ที่นับถือไฟคือชาวอริยกะโบราณ สมัยอาศัยอยู่ในดินแดนระหว่างภูเขาฮินดูกูฏ ลุ่มแม่น้ำคาบูล พวกเขา นับถือไฟมากถึงขนาดนำเอานามของไฟมาเรียกขานของตนว่า “อริยกะ หรือ อริยะ” ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า อารณะ อรุณะ อิรณิ อูรุณะ แปลว่า “ความสว่างหรือไฟ” พวกเขาเชื่อว่า ในทางคุณ ไฟมีคุณคือกำจัดความหนาวให้เกิดความอบอุ่น ไฟมีคุณคือกำจัดความมืดให้บังเกิดแสงสว่าง และในทางโทษ ไฟมีฤทธิ์อำนาจเผาผลาญสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ให้เป็นจุณวิจุณได้ ไฟทั้งหลายที่พวกอริยกะโบราณนับถือมี ๓ ประเภท ประกอบด้วย (๑) อัคนีคือเพลิง คือไฟตามปกติที่ใช้กันตามบ้านทั่วไป (๒) สวิตฤ คือแสงสว่างทั้งหลายบนสวรรค์ (๓) ไฟในอากาศหรือวิหฤ (ไฟฟ้า) สำหรับหลักการในการปฏิบัติต่อไฟ มีอยู่ว่า “ให้คาริชอบในไฟ ให้ปฏิบัติชอบต่อไฟ ให้มีนิกบวชไว้สำหรับทำพิธีจุดไฟ” ต่อมาในสมัยพระเวท ไฟได้ถูกยกขึ้นเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า “พระอัคนี” ดังความว่า “อัคนี (ไฟ) เกิดจากฤตะ, สุริยะ(ดวงอาทิตย์) เกิดจากฤตะ, พลุหาชะปะติ เกิดจากฤตะ, มารุต (ลม) เกิดจากฤตะ, อุษาเกิดจากฤตะ, ผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่และสวรรค์ ก็ขึ้นอยู่กัปรฤตะ”^๑

สังคมอินเดียสมัยโบราณมีการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ มีคติความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของพวกอารยัน หลังจากที่พวกอารยันได้บุกยึดครองอินเดียได้แล้วเมื่อสมัยโบราณก็ได้มีการผสมผสานแนวความคิด ความเชื่อของตนให้เข้ากับแนวความคิดความเชื่อดั้งเดิมของคนอินเดียพื้นเมืองที่เห็นว่าเข้ากันได้กับความเชื่อของตน คือ สมัยนั้นพวก

^๑ ธรรมชิวะ (ดร.พระมหาสม สุมน), ศึกษาเปรียบเทียบพระคณาคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๗.

อารยันเคารพ นับถือ และนิยมในเรื่องการบูชาไฟ จนต่อมาไฟที่พวกอารยันบูชาได้กลายมาเป็นเทพเจ้าที่สำคัญองค์หนึ่งเรียกว่าเทพอัคนี

คำว่า อัคนี แปลว่าไฟ เป็นภาษาสันสกฤต ส่วนคำว่า อัคคี แปลว่าไฟ เป็นภาษาบาลี ทั้งสองศัพท์นี้ใช้ในความหมายเดียวกัน^๒ ชาวอารยันสมัยนั้นนับถือเทพเจ้าที่สำคัญ ๓ องค์ คือ

- ๑) นับถือพระอัคนี ว่าเป็นใหญ่เหนือโลก
- ๒) นับถือพระวายุ ว่าเป็นใหญ่เหนืออากาศ
- ๓) นับถือพระสุริยเทพ ว่าเป็นใหญ่เหนือท้องฟ้า

มนุษย์เป็นสัตว์ตัวนิตเดียว ไม่สามารถจะสู้รบตบมือกับพลังอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติได้ ต่อหน้าแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด พายุใหญ่ น้ำท่วม โรคระบาด มนุษย์จะรู้สึกว่าจะตนไร้ความหมาย ฟุ้งตนเองไม่ได้ ฟุ้งกันเองไม่ได้ มนุษย์จึงมองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำงานได้เหนือกฎธรรมชาติ^๓ ทำให้มนุษย์มีความหวังว่าอาจจะมียานาจลึกลับที่ยิ่งใหญ่สามารถ จึงพากันอาบน้ำ ดำผุดดำว่าย บ้างก็ตักอาบ บ้างก็บูชาไฟที่แม่น้ำคยา เพราะหวังว่า เมื่อทำเช่นนี้จะทำให้สะอาดหมดจดได้ด้วยการกระทำอย่างนี้ ปรากรฎการณทางธรรมชาติเหล่านี้ จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีพลังเหนือมนุษย์ สมควรได้รับการเช่นสรวงหรือบวงสรวงสังเวญ ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องสูง อาจแบ่งได้เป็น ๖ ประเภท^๔ ตามสิ่งที่นิยมนับถือกันอยู่ คือ

(๑) พระอาทิตย์ (สุริยเทพ) ผู้ที่นับถือพระอาทิตย์คือพวกอริยกะ สูสะ กัลเดียน และบาบิโลน ซึ่งเดิมเรียกว่าบาเวรุ พวกเขาเชื่อว่า พระอาทิตย์คือต้นกำเนิดของแสงสว่างทั้งหลาย และพระอาทิตย์คือมูลรากของความร้อนคือไฟ พระอาทิตย์มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภาษาของกลุ่มชนที่นับถือ เช่น

(๑.๑) พวกอริยกะและสูสะ เรียกพระอาทิตย์ว่า สวิตฤ และ สมะ ซึ่งเรียกต่อมาเป็น ซัน และเรียกพระอาทิตย์ว่า สุกร สุริยะ หรือสุริยะ ซึ่งเรียกต่อมาในหมู่ชาวอินเดียว่า ทินกร (ผู้ทำกลางวัน) บ้าง ภาสกร (ผู้ทำแสงสว่าง) บ้าง วิวัสวัต (ผู้สว่าง) บ้าง โลกจักขุ (ตาของโลก) บ้าง

(๑.๒) พวกกัลเดียน อัสนีเรียและบาบิโลน เรียกพระอาทิตย์ว่า คามัก

(๑.๓) พวกสืบเชื้อสายจากพวกสูสะคือพวกสุวรรณหรือโสวีระ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของปากแม่น้ำสินธุ เรียกพระอาทิตย์ว่า วิษณุ กฤษณะ วาสู

^๒ จำนงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๕.

^๓ แสง จันทร์งาม, **ความเชื่อพิสดารของคน**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๓๕), หน้า ๑ - ๕.

^๔ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๕๓ - ๗๓.

(๑.๔) ผู้สืบเชื้อสายจากพวกสุวรรณหรือโสวีระกับพวกกัมโปชะ เรียก พระอาทิตย์ว่า วาสุกี (พระผู้ทรงโค) และเรียกผู้นำประเทศตามนามพระอาทิตย์ว่า วาสุกี อีกทั้งวาสุกีขึ้นว่าเป็นปฐมวงศ์ของพวกเขา ต่อมา คำว่า วาสุกี ถูกแทนที่ด้วยคำว่า มาตลี หมายถึง สารถีขัณฑ์ของพระอินทร์

สำหรับข้อปฏิบัติในการนับถือพระอาทิตย์ คือ พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรม โดยประกอบพิธีขึ้น ณ สถานที่ที่เรียกว่า วิหารพระอาทิตย์ ตามตำนานกล่าวว่า ก่อนพุทธกาล กว่า ๔,๐๐๐ ปี พระเจ้าสุปปอูรทาค ทรงสร้างวิหารพระอาทิตย์ขึ้นที่ตำบลลารัสแล้วทรง กำหนดเวลาวันนมัสการและกระทำพิธีกรรมพระอาทิตย์ในวันคาร์บเจ็ด คือวันอาทิตย์ รวมทั้งให้ ถือน้ำเวลาเช้า พระอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีเมษเป็นวันต้นปีด้วย ต่อมาก่อนพุทธกาลราว ๙,๕๕๐ ปี พวกอัสสิเรีย ได้เลื่อนและให้ถือน้ำวันขึ้นสู่ราศีพฤษภ เป็นวันเถลิงศกสังกรานต์ เป็นวันต้นปี ต่อมาชาวอินเดียตะวันตก ได้เลื่อนไปให้ถือน้ำวันขึ้นสู่ราศีตุลในวัน เพ็ญแห่งกัตติกมาส (เดือน ๑๒) เป็นวันทำการนมัสการและกระทำพิธีกรรมต่อพระอาทิตย์ และเป็นวันต้นปีด้วย วันนับถือพระอาทิตย์ ได้แพร่หลายจนต่อมา พระอาทิตย์ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า พระสุริยาทิตย์ ตามตำนานกล่าวว่า พระสุริยาทิตย์มีเหยื่อ ชื่อกัญญา ธิดาของพระวิศวกรรม กับมีชายอีก ๔ คน คือนางฉายา นางสุวรรณณี นางสาวดี และ นางมหาวีรยา มีโอรสที่เกิดกับนางกัญญา ๓ คน คือ พระมนูไว้วสวัต หรือท้าวสัตยพรต พระยม เทพหรือธรรมราช และยมีหรือยมนา

(๒) พระจันทร์ (จันทิมเทพ) ผู้ที่นับถือพระจันทร์คือพวกอริยกะ สูสะ กัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลน ซึ่งนอกจากจะนับถือพระอาทิตย์แล้วยังนับถือพระจันทร์ด้วย พวกเขาเชื่อว่า พระจันทร์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วิเศษชนิดหนึ่งซึ่งบันดาลให้เกิดคุณและโทษได้ โดยเฉพาะพวก อริยกะได้ยกพระจันทร์ขึ้นเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า พระโซมะหรืออิสาน ทำหน้าที่ เป็นโลกบาลทางทิศอิสาน ชายาของพระจันทร์มี ๒๗ องค์ ทั้งหมดเป็นบุตรของพระทักษะ ส่วน พิธีกรรมที่พวกเขาปฏิบัติต่อพระจันทร์ คือ พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรม โดยประกอบขึ้น ณ สถานที่ที่เรียกว่า วิหารพระจันทร์ และตามตำนานกล่าวว่า ก่อนพุทธกาลราว ๔,๐๐๐ ปี พระเจ้าสุปปอูรทาค ทรงสร้างวิหารพระจันทร์ขึ้นแห่งหนึ่งที่ตำบลมุขะ แล้วทรงกำหนดให้วัน ดับกับวันเพ็ญและวัน ๘ ค่ำ กับวันเพ็ญเดือนสิบสองเป็นวันทำพิธีกรรมนมัสการพระจันทร์ โดย เดือนที่พระจันทร์เสวยกัตติกนักษัตรฤกษ์ คือเดือนต้นปีในลัทธินี้ ลัทธินับถือพระจันทร์ได้ แพร่หลาย จนต่อมาพวกพราหมณ์ได้แบ่งนามวันออกเป็น ๗ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ กับ ดาวพระเคราะห์ทั้ง ๕ ที่เรียกว่า ปัญจนาคา รวมเป็น ๗ เรียกว่า สัตตนาคา ได้แก่ วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันเสาร์ ที่ชาวโลกนิยมกันมาจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรมต่อพระจันทร์นั้น ในช่วงแรกมีเพียงวิหารพระจันทร์ เท่านั้น ไม่มีรูปเคารพ ต่อมาพระเจ้าคิวกษัตริย์แห่งกัมโปชะผู้ครองอิราวัตติหรือไทรโยประเทศ

เสด็จนมัสการพระจันทร์ในวิหารโสมนาค รับสั่งให้สร้างรูปพระจันทร์สลักไว้บนปลายเสาศิลา
ประดิษฐานไว้ในวิหารโสมนาคนั้น ชาวเมืองจึงเรียกเสาศิลาว่า “เสาศระจันทร์ของคิวง”
กาลนานมา เสาศิลาที่มีรูปพระจันทร์สลักติดที่ปลายนั้นประชาชนเห็นกลายเป็นรูปคิวงลึงค์ จึง
คิดทำแท่นบูชาเป็นรูปโยนีขึ้นรับเสาศิลา แล้วสมมติให้เสาศิลาส่วนบนเป็นเครื่องหมายแทนองค์
พระอิศวรและส่วนล่างแทนพระอุมา ด้วยเหตุนี้ ลัทธิบูชาคิวงลึงค์จึงมีขึ้นในโลกและนับถือกัน
มาถึงปัจจุบัน

(๓) ดาว (ตาราเทพ) ผู้ที่นับถือดาวคือพวกกัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลน ซึ่ง
นอกจากจะนับถือพระอาทิตย์และพระจันทร์แล้วยังนับถือดาวว่าเป็นอาณัติสัญญาณของพระเจ้า
อีกด้วย โดยเชื่อว่าทางโคจรของดวงดาวนับเป็นเครื่องแสดงความประสงค์ของพระเจ้าว่า
พระองค์จะบันดาลให้เกิดเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในโลก ตลอดจนโชคและเคราะห์อันจะ
เป็นไปในทางดีหรือชั่วประจำตัวมนุษย์ทุกคน การโคจรหมุนเวียนของดวงดาวทั้งหลาย คือ
เครื่องหมายแห่งการพยากรณ์เหตุการณ์ทั้งปวง ด้วยอาศัยดวงดาวเหล่านี้ พวกเขาจึงสามารถ
พยากรณ์ได้อย่างถูกต้องว่า จะมีสุริยุคราสและจันทรคราสเมื่อเวลาใด และรู้จักการแบ่ง
ศูนย์กลางของโลกออกเป็น ๓๖๐ องศา แบ่งดวงดาวบนท้องฟ้าออกเป็น ๑๒ หมู่ เรียกว่า ๑๒
นักษัตร นับได้ว่า วิชาโหราศาสตร์หรือดาราศาสตร์และภูมิศาสตร์อันว่าด้วยดินฟ้าอากาศได้
เกิดขึ้นในประเทศของพวกเขาเหล่านี้เป็นยุคแรก ต่อมาวิชาโหราศาสตร์ได้ตกทอดไปเป็นสมบัติ
ของคนชนชาติกรีก ได้นำไปเป็นหลักของการศึกษาในวิชาดาราศาสตร์ และได้เกิดหลักเกณฑ์ใน
วิชาทางคำนวณ อันเป็นต้นเค้าวิชาโหราศาสตร์ของชาติทั้งหลายสืบมา สำหรับดวงดาวที่ชาว
กัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลนนับถือ ได้แก่ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ และเสาร์

(๔) ฟ้า (วิชชุเทพ, วราหเทพ) ผู้ที่นับถือฟ้าคือพวกสุสละ สีเมต์หรือเสมไมต์
อัสสิเรียและบาบิโลน พวกเขาเชื่อว่า ฟ้ามีอำนาจวิญญูภาพที่นำอัสจรรยยิ่ง ซึ่งประจักษ์แก่จักขุว่า
ครอบครองพื้นพิภพอันกว้างใหญ่หาที่สุดมิได้ และบนท้องฟ้าก็ดาดดาชไปด้วยพระอาทิตย์
พระจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ หลือที่จะคณนานับ อีกทั้งมีก้อนเมฆหมอกลอยอยู่ทั่วไป ฟ้ามี
อำนาจอาจทำให้โลกปลอดโปร่งแจ่มใสหรือมืดครึ้ม และอาจฆ่าทำลายมนุษย์และสัตว์ รวมทั้ง
สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตให้วอดวายได้ หรือทำให้ฝนตกได้ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงแบ่งฤดูกาล
ออกเป็น ๓ ฤดู ตามกาลที่ฟ้าจะอำนวยผลให้ คือ (๑) เหมันโตตุ หรือสีตกาล ได้แก่ ฤดูหนาว
(๒) คิมโหตุ หรืออุณกาล ได้แก่ ฤดูร้อน และ (๓) วัสสาโนตุ หรือวัสส-กาล ได้แก่ ฤดูฝน ด้วย
เหตุที่เชื่อมั่นว่า ฟ้ามีอิทธิฤทธิ์ให้คุณให้โทษได้ดังกล่าว พวกเขาจึงยึดฟ้าเป็นสรณะที่พึ่งอัน
ประเสริฐ

(๕) ฝน (พิรุณเทพ) หรือที่เรียกในชื่อต่าง ๆ ว่า วรุณ วิรุณ สินธุปติ เมฆ วัสสะ
และวฤณ เป็นต้นนั้น คือสิ่งที่ชนชาติผิวขาวสายอริยกะนับถือ พวกเขาเชื่อว่า ฝนเป็นที่เกิดแห่ง
น้ำและสามารถสำแดงคุณและโทษแก่มนุษย์และสัตว์ได้ ในทางคุณ เช่น ตกต้องตามฤดูกาล

ในทางโทษ เช่น ทำให้แผ่นดินแห้งแล้ง เพื่อที่จะขอความสวัสดิ์ที่ให้ฝนอำนายผลในทางคุณและ ขจัดปัดเป่าในทางลบ จึงจัดให้มีนักษัตรวิงวอนขอพรและบวงสรวงตามลัทธิสมัย ต่อมาสมัย พระเวท ฝนได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า พระวรุณ หรือ พิรุณ

(๖) ลม (วายุเทพ) หรือที่เรียกในชื่อต่าง ๆ ว่า วาตาหรือวาตะ พายุ หรือ พระพาย มารุต อนิล คันธวาทะหรือปวันวาทันนั้น กล่าวโดยหน้าที่ของลมตามนิยมนับถือในลัทธิ นี้มีอยู่ ๗ ประการ คือ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้ ลมพัดในเทวโลก ลมพัดใน พรหมโลก และ ทิพยวายุหรือลมในอากาศ พวกที่นับถือลมเพราะเชื่อว่าลมสามารถให้คุณและ โทษแก่มนุษย์และสัตว์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตและไร้ชีวิตได้ ในทางคุณ เช่น ลมหายใจ เป็นต้น จึงยึดลม เป็นสรวงที่พึง ต่อมาลมได้รับการยกขึ้นเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า พระพายู

พระอัคนิ เป็นเทพชั้นนำในบรรดาเทพที่สถิตอยู่ในโลกมนุษย์ และในบรรดาเทพใน คัมภีร์พระเวททั้งหมดจะเป็นรองก็แต่พระอินทร์เท่านั้น พระอัคนิเป็นเทพที่พัฒนาการมาจากไฟ ที่ใช้ในพิธีบูชาไฟของชาวอารยัน และเนื่องจากไฟเป็นจุดสำคัญของพิธีกรรม^๕ ชาวอารยันจึงยก ย่องบูชาไฟในฐานะเป็นเทพอันมีนามว่า “อัคนิ” ทำหน้าที่ดังนี้

(๑) ประทานแสงสว่าง คือ ทรงทำให้โลก สวรรค์และบรรยากาศ สว่างไสวด้วย แสงอาทิตย์ หรือทรงแผ่ความสว่างไปตลอดทั้ง ๓ ภพ โดยทรงเริ่มทำหน้าที่ให้แสงสว่างตั้งแต่ เช้ามีดเป็นต้นไป ซึ่งการประทานแสงสว่างของพระองค์เช่นนี้ทำให้ชาวอารยันเห็นว่าเป็น วิถีกรรมที่สำคัญยิ่งของพระองค์เลยทีเดียว

(๒) บทบาทหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากชาวอารยันมี การติดต่อกับเทพทั้งหลายเป็นประจำ และการที่จะติดต่อกับเทพแต่ละครั้งก็จะสวดสวดดีและ มอบเครื่องบวงสรวงสังเวद्यต่อเทพที่ตนนับถือ ดังนั้น ในพิธีกรรมบวงสรวงเทพแทบทุกครั้งจึง มักจะมีพระอัคนิเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จะขาดไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงมีบทบาทหน้าที่ ในพิธีกรรมซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ ทรงเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดาและทรง เป็นพราหมณ์โหด ซึ่งหมายถึง พระที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวง

(๓) บทบาทหน้าที่ด้านการคุ้มครองดูแล พระอัคนิทรงมีความใกล้ชิดกับมนุษย์ มากกว่าเทพอื่น ๆ จนมนุษย์เข้าใจว่าพระองค์ทรงเป็นบิดามารดาของพวกเขา หรือเป็นญาติที่ น้องของตน ด้วยความรู้สึกรู้สึกว่าพระองค์อยู่ใกล้ชิดเช่นนี้จึงทำให้พวกเขาเกิดความอบอุ่นใจ เมื่อมี ภัยมาพวกเขาจึงนึกถึงพระองค์และอ้อนวอนให้พระองค์ช่วยปกป้องคุ้มครองพวกตนด้วยอำนาจ อันหาที่สุดมิได้ของพระองค์ แม้แต่ในสมรภูมิ ก็ขอให้พระองค์ประทานอาหารและการคุ้มครอง

^๕ พระอาคม อากุทโร (หอมเซเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๘ – ๗๙.

ซึ่งพระองค์ก็สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึงเป็นอย่างดี นอกจากนี้ พระองค์ยังช่วยกำจัดพวกอมนุษย์ซึ่งเป็นศัตรูที่ชั่วร้ายของชาวอารยันซึ่งมีทั้งรากษสที่ชื่อยาตุธานะ จนได้รับสมญานามว่า “รากโซहन” แปลว่าผู้สังหารรากษส และสมญานามว่า “วฤตทรहन” ซึ่งเป็นฉายาเดียวกับพระอินทร์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้สังหารอสูร ชื่อ วฤตระซึ่งเป็นศัตรูที่สำคัญอีกตนหนึ่งของชาวอารยัน

(๔) ประทานสิ่งที่น่าปรารถนาชนิดต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ผู้สวดอ้อนวอน โดยทรงประทานทรัพย์สมบัติที่มั่นคงและมหาศาล ผงโคและผงม้า ทรงมีของขวัญเป็นจำนวนมากสำหรับประทานแก่มนุษย์ ประทานภรรยา ทรัพย์สมบัติและบุตรชายแก่เจ้าบ่าว แม้แต่เทพด้วยกันพระองค์ ก็ยังทรงยกสุรยาเทวีให้เป็นเจ้าสาวของพระโสม และประทานพรให้แก่เจ้าบ่าวเจ้าสาวประสพความโชคดี

(๕) ทรงช่วยไถ่บาปให้กับมนุษย์ผู้ทำความผิด เนื่องจากพระอัคนิทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (ปาวกะ) และสามารถทำให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ได้ด้วย ฉะนั้น บรรดาบาปและมลทินทั้งปวงของมนุษย์ที่เกิดจากการกระทำด้วยความโง่เขลาหรือด้วยความประมาทก็ตามที่ ชาวอารยันเชื่อว่าจะหมดจดได้ก็ด้วยอาศัยพระอัคนิ เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สามารถทำให้บริสุทธิ์และทรงอภัยโทษให้ได้ หรือทรงช่วยไถ่บาปด้วยการทำให้พระวรุณคลายความโกรธที่มีต่อมนุษย์ และยังช่วยปลดเปลื้องบาปกำเนิดที่มนุษย์ได้รับสืบทอดมาจากมารดาบิดาได้อีกด้วย

ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ ท่านฤาษีมนูได้กำหนดหน้าที่ของผู้ครองเรือนไว้อีกเหมือนกัน แต่ส่วนมากได้เน้นหนักในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนา คือให้ศึกษาคัมภีร์ ให้บูชาไฟ ให้บริจาคทาน และทำพิธีบูชาโยนิ ๕ อย่าง อันได้แก่ พรหมโยนิ เทวโยนิ เปตโยนิ ภูตโยนิ และมนุษย์โยนิ^๖ คุณธรรมและหน้าที่อื่นๆ ที่ผู้ครองเรือนจะพึงกระทำในฐานะที่เป็นแม่พิมพ์ของมนุษย์ คือ “ความเอื้อเฟื้อ ความอดทนขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ ความจริง ความอ่อนโยน การเสียสละ ความบริสุทธิ์สะอาด ยินดีในทรัพย์ของตนเองและบริจาคทาน”^๗

ดังนั้น ไฟในทัศนะของศาสนาฮินดู ก็คือ สิ่งที่เกิดจากความร้อน เป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติโดยการถือครองของพระอัคนิเทพพระเจ้าที่จะให้คุณและโทษแก่สรรพสัตว์ เพราะฉะนั้น ในการอยู่อาศัยไฟต้องประกอบพิธีบูชาไฟเพื่อความเจริญแก่บุคคลผู้บูชา

^๖ M.S.III, pp.73 – 75, อ้างใน ธรรมชิวะ (ดร.พระมหาสม สุมน), ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาคำชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, หน้า ๑๔๔.

^๗ Sanatanadharm ch. VI., pp. 231, อ้างใน ธรรมชิวะ (ดร.พระมหาสม สุมน), ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาคำชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นิลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๔.

๒.๑.๒ ประเภทของไฟ

ชาวฮินดูมีความเกี่ยวข้องกับไฟตั้งแต่บรรพกาล โดยมีการยกธรรมชาติต่าง ๆ ขึ้นเป็นเทพเจ้า เพราะเหตุแห่งความกลัวเป็นเบื้องต้น และเพราะความกตัญญูต่อธรรมชาติเหล่านั้น หวังเพื่อให้ธรรมชาติยังคงอยู่กับโลกมนุษย์ต่อไป ถึงกระนั้น ในส่วนหนึ่งความคิดของชาวฮินดูก็ยังแฝงไว้ด้วยคติที่สมควรนำมาศึกษา โดยเฉพาะประเภทของไฟ จากการศึกษาผู้วิจัยได้แยกประเภทของไฟในทัศนะของศาสนาฮินดูไว้ ๒ ประเภท คือ ไฟในภายใน และไฟในภายนอก

(๑) ไฟในภายใน

คำว่า ไฟในภายใน หมายถึงความร้อนรุ่มที่บังเกิดขึ้นจากข้างในจิตใจ อันเป็นข้ออุปมาเปรียบเทียบกับหลักจริยธรรมแห่งชีวิต ดังความที่ว่า

ไฟคือกิเลสในใจ ดังความที่ว่า “ควันบดบังความโชติช่วงของเปลวไฟ ผู้บุรุษลึบบังความสดใสของกระจก รกห่อหุ้มทารกเอาไว้ด้วยอาการฉุนไต่ ความกระหายอยากย้อมหุ้มห่อจิตใจให้เศร้าหมองมืดมัวด้วยอาการดั่งสามอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น”^{๘๘}

ไฟคือเครื่องมือทำลายกิเลส ดังความที่ว่า “เราเป็นกลิ่นอันบริสุทธิ์ในดิน เป็นความโชติช่วงในไฟ เป็นชีวิตในสิ่งมีชีวิตทั้งหมด เป็นตบะในผู้บำเพ็ญตบธรรม”^{๘๙}

(๒) ไฟในภายนอก

คำว่า ไฟในภายนอก หมายถึง ไฟที่ปรากฏเห็นด้วยสายตา อันอำนวยประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งในการปรุงอาหาร ให้แสงสว่าง ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย เป็นต้น เช่น

ธาตุไฟ ดังความที่ว่า “พรหมา อินทระ ประชาบดี เขา (พรหมัน) ก็คือเทพเจ้าเหล่านี้ ธาตุทั้งหลาย คือ ดิน ลม อากาศ น้ำ ไฟ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ และสิ่งที่ผสมกับไฟ ... สิ่งมีชีวิตทั้งหลายถูกนำโดยปรัชญา (ปัญญา) ตั้งมั่นอยู่ในปรัชญา โลกถูกนำโดยปรัชญา ปรัชญาเป็นพื้นฐาน (ของโลก) ปรัชญาก็คือ พรหมัน”^{๙๐}

^{๘๘} สมภาร พรหมทา, *ภควัตคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

^{๘๙} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๒๕.

^{๙๐} พระมหาพุทธรักษ์ สุกิตตยานนโท (ปราบนอก), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษิตและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

ไฟในพิธีกรรม ดังความที่ว่า “ข้าพเจ้าย่อมรู้ว่า ทรัพย์สมบัติเป็นสิ่งที่ไม่ถาวร สิ่งที่ต้องการไม่สามารถบรรลุถึงได้ด้วยสิ่งที่ไม่ถาวร เพราะเหตุนั้น ไฟที่ชื่อวานาจิเกิดะได้ถูกวางไว้แล้วโดยข้าพเจ้าและโดยอาศัยวิธีการอันไม่ถาวร ข้าพเจ้าได้บรรลุถึงสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร”^{๑๑}

ผู้ปฏิบัติหน้าที่หลักในการประกอบพิธีกรรมบูชาไฟส่วนมากจะเป็นนักบวชเพื่อใช้ประกอบในการบำเพ็ญตบะ ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตอาจไม่ใช่ผู้ครองตัวเป็นโสดประพฤติพรหมจรรย์ (เมถุนวีรตี) นอกจากนี้ ฤๅษีมักจะเป็นผู้มีฤทธิ์เดชมากเพราะตบะที่ได้บำเพ็ญมา ดังที่ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา กล่าวไว้ว่า

ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตจึงถือว่าเป็นผู้มีอำนาจมากแล้ว อาจสาปแช่งหรือทำลายใครๆ ได้ทั้งนั้น แม้แต่ทวยเทพก็ไม่อาจต่อต้านอำนาจอันเกิดจากตบะของฤๅษีได้ เพราะฉะนั้น เมื่อฤๅษีบำเพ็ญตบะแรงกล้าเมื่อใด พระอินทร์และทวยเทพก็ร้อนใจพากันหวั่นเกรงไปทั้งนั้น โดยเฉพาะพระอินทร์นั้นกลัวถูกแย่งความเป็นใหญ่ยิ่งกว่าใคร ๆ จึงต้องคอยหาโอกาสทำลายตบะของฤๅษีทำให้ฤๅษีสิ้นฤทธิ์โดยส่งนางอัปสรที่เชี่ยวชาญในการยั่ววนชายไปก่อกวนฤๅษีที่มีตบะแรงกล้าจนฤๅษีทนไม่ได้เสียเชิงแก่นาง อำนาจบุญและบุญบารมีก็เลยสูญสิ้นไป^{๑๒}

ปัจจุบันผู้ออกบวชเป็นฤๅษีในสังคมอินเดียยังปรากฏให้เห็นอยู่ในฐานะโยคี ด้วยการเป็นผู้บำเพ็ญโยคะทรมานกายตามริมแม่น้ำคงคาเมืองพาราณสีและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญๆ^{๑๓} ส่วนมากเป็นผู้ปฏิบัติทรมานตนด้วยลักษณะต่าง ๆ ตามป่าเขาหรือในถ้ำ บางพวกเอาเท้าชี้ฟ้าเอาหัวปักดิน บางพวกยืนจ้องมองดวงอาทิตย์โดยไม่กระพริบตา บางพวกนั่งภาวนาร่วมกับสมุกองไฟให้ลุกโชติช่วงตลอดเวลา บางพวกตัดตนด้วยท่าพิสดาร บางพวกบริกรรมริมฝั่งแม่น้ำคงคาและดำนํ้าเป็นเวลานาน บางพวกนั่งบริกรรมตลอดเวลา ไม่นอน ไม่พูด ไม่เคลื่อนไหว^{๑๔}

ดังนั้น ประเภทของไฟในศาสนาฮินดู มี ๒ ประการ คือ ไฟในภายในที่ให้เป็นหลักธรรมเปรียบกับคุณธรรมของสรรพสัตว์ และไฟในภายนอกที่ปรากฏในการให้ความอบอุ่นให้แสงสว่าง และในการปรุงอาหาร เป็นต้น

^{๑๑} พระมหาแก่นเพชร วชิรสารโร (แฝงสีพล), “การศึกษาเปรียบเทียบพระคณาเรื่องโมกษะในคัมภีร์อุปนิษทกับนิพพานในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓.

^{๑๒} ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, “ฤๅษี”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง, เล่มที่ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๕๗๓๓.

^{๑๓} ภาวนีย์ บุญวรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อพระพุทธศาสนาและฤๅษีของชาวกระเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร กรณีศึกษา หมู่บ้านสะเน่ฟ่อง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๑๔} คุรยละเอียดโน อรุณ เฉตตี, อินเดียน แผ่นดินมหัศจรรย์, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์อินเดียศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๒-๑๒๔.

ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังทางด้านจิตใจ มีกำลังใจ มีความหวังเพิ่มขึ้น ในการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ความเชื่อจึงจำเป็นและมีความสำคัญกับทุกคน ความเชื่อเป็นขั้นตอนของการพัฒนาปัญญาในระดับเริ่มต้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบหรือหลักประพฤติปฏิบัติตามกฎศีลธรรมทางด้านศาสนา เมื่อเกิดความเชื่อความศรัทธาขึ้นก็ย่อมมีการกราบไหว้ บูชา อ้อนวอน บวงสรวง ตามขึ้นมาอีกทีหนึ่ง

๒.๑.๓ แนวคิดเรื่องไฟล้างโลก

ศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่า โลกนั้นเกิดขึ้นจากพระพรหมเป็นผู้สร้าง เมื่อพระองค์สร้างเสร็จก็บรรทมหลับ พระพรหมบรรทมหลับครั้งละกัลป์ คือ นับเวลาเท่ากับกลางวันของพระพรหมวันหนึ่ง เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้วก็บรรทมหลับ ไปตื่นอีกทีโลกที่สร้างก็ทำลายแล้ว แล้วก็สร้างกันใหม่ เมื่อสร้างแล้วก็นอนกันอีก ดังนี้เสมอ ๆ ไป ตลอดอายุ ๑๐๐ ปีของพระพรหม เวลาโลกพิเนาศจากอำนาจไฟ ทุกอย่างสูญสิ้นไปในไฟ จะเหลืออยู่ก็แต่ผู้รู้ (ขนาดผู้ทรง พระเวท) เทวะ (ธรรมชาติประจำโลก) และ ธาตุทั้งสี่ (ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ) ซึ่งมีประจำโลก (เพิ่มอากาศอีกหนึ่งเป็น ๕) แม้พระพรหม ผู้สร้างก็หมดสิ้นไปด้วย ทุกอย่างรวมลงอยู่ในธาตุทั้งสี่ พุทโดยย่อว่า ธาตุทั้งสี่มาชุมนุมกันอยู่ระหว่างนั้น วิญญาณในโลกทั้งหลายเข้าไปรวมอยู่ในมหาพรหม หรือ ปริมาณัน ครั้นถึงเวลาจะต้องให้มีการสร้างโลกตามยุคตามสมัยที่กำหนด ดวงวิญญาณทั้งหลาย ก็ออกจากปริมาณันอีกครั้งหนึ่ง วนเวียนกันไปเป็นวัฏฏะอย่างนี้^{๑๕}

วรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าวถึงพระอิศวร มีความประสงค์จะสร้างโลก จึงได้ชุบหญิงสาวขึ้นมาคนหนึ่ง ให้ชื่อว่า “นางโภควดี” นางได้สละร่างกายเป็นทาน เพื่อสร้างสรรพสิ่งบนโลก พระอิศวรได้เอาพระขรรค์ตัดเนื้อของนางโภควดีทิ้งลงมา กลายเป็นแผ่นดิน คอกกลายเป็นพระจันทร์ พระอาทิตย์ หัวใจเป็นดาว โลหิตเป็นแม่น้ำ ตะใจ (หนัง) เป็นแผ่นฟ้า กระดูกเป็นต้นไม้ ฟัน เล็บ เป็นภูเขา เอ็นเป็นเชือกเถาว์วัลย์ ขนเป็นต้นหญ้า หญ้าคาออกดอกกลายเป็นสัตว์ต่าง ๆ กระจายไปทั่วจักรวาล หลังจากนั้นเมื่อพระพุทเจ้าทั้ง ๕ พระองค์เข้านิพพานหมดแล้ว จะเกิดไฟประลัยกัลป์ไหม้แผ่นดินทั้งหมด แล้วเกิดฝนตก ๗ วัน น้ำจะท่วมถึงชั้นพรหม ต่อมาจึงเกิดลมประลัยกัลป์พัดจนน้ำแห้งหมด เมื่อน้ำแห้งจึงมีการสร้างโลก สวรรค์ มนุษย์ และนรก ขึ้นมาใหม่^{๑๖}

^{๑๕} พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิต, (กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘.

^{๑๖} ชัยวุฒิ พิชะกุล, การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหลังสี่บุด เรื่องนางโภควดีฉบับตำบลนาท่อม อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๖, ชัยวุฒิ พิชะกุล, “นางโภควดีคำกาพย์”, ใน วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัดสรร เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) : มหาวิทยาลัยสุราษฎร์ธานี, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓.

จากเอกสาร ๒ ส่วนดังกล่าว ในส่วนของฮินดูชนทั่วไป การสร้างและทำลายโลกมนุษย์เป็นความประสงค์ของพระพรหมผู้สร้าง ลักษณะของการสร้างโดยไม่ได้สนใจความเป็นไปสรรพสิ่งล้วนดำเนินไปตามความฝันของพระพรหม เมื่อพระองค์ตื่นบรรทมแล้วโลกก็สลายไป ส่วนในตำนานของฝั่งประเทศไทยจะผสมผสานระหว่างพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา สร้างตำนานการสร้างมนุษย์จากมนุษย์ผู้หญิง เมื่อไม่มีผู้มีบุญแล้วย่อมเกิดไฟทำลายล้างโลกไปตามอายุของโลกนั่นเอง

จากการศึกษาในประเด็นเรื่องการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ ในด้านความหมายประเภท และ แนวคิดเรื่องไฟล้างโลก ทำให้มองเห็นทัศนะของศาสนาฮินดูว่า การเกิดขึ้นของไฟแม้จะเกิดจากธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นผู้ยกระดับธรรมชาติให้เป็นวิมานแห่งเทพเจ้า ด้วยสาเหตุแห่งความกลัว จึงได้สร้างเรื่องขึ้นจากจินตนาการแล้วให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติเหล่านั้น โดยเฉพาะไฟซึ่งมนุษย์มองเห็นถึงคุณประโยชน์มากมายว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ให้ความอบอุ่นแก่โลก และความร้อน เช่น ไฟต่างๆ จึงจินตนาการถึงการทำลายล้างจากไฟปลุกภัยล้างโลกนั้นทีเดียว

๒.๒ ประโยชน์ของไฟ

ในทัศนะของศาสนาฮินดู ไฟเป็นสิ่งสำคัญของนักบวช ที่จะต้องประกอบในพิธีบูชาไฟ เพราะการบูชาไฟย่อมทำให้เข้าถึงพระพรหมได้ ดังความที่ว่า

บุคคลผู้กระทำหน้าที่ ๓ ประการคือ การบูชาไฟ, การศึกษาและการบริจาคทานย่อมเข้าถึงโลกอันสวยงามคือดินแดนของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ประทับอยู่ในพรหมอันอย่างมั่นคง ย่อมบรรลุชีวิตนิรันดร^{๑๗}

พวกอารยันสมัยพระเวทได้เริ่มต้นแต่งบทโคลกและมนตร์เกี่ยวกับศาสนาของตน ก่อนที่พวกเขาจะเข้ามาสู่ประเทศอินเดียเป็นเวลานานทีเดียว เราจะพิจารณาตัดสินคุณลักษณะของศาสนานี้ได้ก็โดยอาศัยแบบชีวิตที่พวกเขาดำรงอยู่ ในขั้นแรก ๆ แห่งประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของพวกเขานั้น พวกอารยันยุคพระเวทดำรงชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก คือดำรงชีวิตอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมากกว่าที่จะตีตัวออกจากธรรมชาติเสียหมด เพราะฉะนั้น ความมโหฬารและความแจ่มใสสดชื่นของธรรมชาติ พรและคำสาปแช่งของธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดก็คือ กฎที่ปฏิบัติกันอย่างไร้ความเมตตากรุณา และอย่างละเอียด ซึ่งทำให้การปรากฏของมันเป็นไปอย่างมีระเบียบนี้แหละที่ได้เป็นใหญ่เหนือลัทธิศาสนาของพวกอารยันยุคพระเวทเหล่านั้น ดังนั้น บทโคลกแบบเก่าแก่ที่สุดของพวกอารยันยุคพระเวทจึง

^{๑๗} ธรรมชิวะ (ดร.พระมหาสม สุมน), ศึกษาเปรียบเทียบบรรพชนและคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดู และในพุทธศาสนา, หน้า ๑๘๒.

เกี่ยวกับศาสนาของจักรวาลนี้ ซึ่งศาสนานี้แหละที่พวกอารยันได้แสดงความคิดออกมาเป็น ถ้อยคำทางมโนภาพที่เกี่ยวกับเทพนิยาย เช่น มโนภาพเกี่ยวกับเทพบิดร เทพมารดา คือ สวรรค์ และโลก กฎจักรวาล (ฤตะ) และผู้ค้ำจุนกฎจักรวาลนั้น ซึ่งได้แก่ วรุณเทพ พวกอารยัน ยุคพระเวทได้พัฒนาการบูชาไฟชนิดหนึ่งขึ้นคู่เคียงกับศาสนาแห่งจักรวาลนี้ ศาสนาแห่ง จักรวาลของพวกอารยันสมัยพระเวทมีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิที่ถือมนุษย์เป็นเกณฑ์ แต่ มิได้เป็นศาสนาที่เกี่ยวกับการบูชา เพราะฉะนั้น จึงถือว่าไฟเป็นสื่อกลางระหว่างเทวดากับ มนุษย์^{๑๘}

แม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็กล่าวถึงบริขารสิ่งจำเป็นของพรหมณ์นักบวช สิ่ง ที่ขาดไม่ได้บริขารในการประกอบเกี่ยวกับไฟ บริขารอื่นๆ บริขารของนักบวชไม่ได้กำหนด แน่นนอน ท่านที่มักน้อยอาจจะมีบริขารเพียงไม่กี่อย่าง แต่บางท่านมีบริขารมากบรรจุนเต็ม หมาย ขณะอธิษฐานเพศบวช บริขารที่จำเป็น คือ ผ้ากาสาวะและบาตรดิน^{๑๙} แต่ถ้าอธิษฐาน เพศบวชในป่าจะไม่มีบาตรก็ได้ บางครั้งมีชฎามณฑล^{๒๐} ไม่ทำสำหรับคนแก่ด้วย^{๒๑} หลัง จาก บวชแล้ว ท่านเหล่านั้นอาจแสวงหาบริขารเพิ่มเติมอีก ที่พบในคัมภีร์ต่าง ๆ มี ไม้สีไฟ เต้าน้ำ เข็ม แส้หางจามรี^{๒๒} ไม้เท้า ร่ม หม้อดิน ย่อม ถุงสำหรับใส่บาตรดิน ขอสำหรับสอยผลไม้^{๒๓} ไม้สามง่าม คนโทน้ำ หม้อน้ำ สังข์ตักน้ำดื่ม ที่โรงไฟมีกระเบื้องรองถ่าน ฟืนสำหรับบูชาไฟ^{๒๔} สันถัด^{๒๕} เป็นต้น เมื่อจะเดินทางไกล ท่านจะเก็บบริขารที่ขนาดไม่ใหญ่นักใส่หีบหรือสาแหรก สำหรับใส่บริขารที่เรียกว่า ขาริวิระ^{๒๖}

ถึงกระนั้น ประโยชน์ที่นับว่าสูงสุดของไฟในทัศนะของศาสนาฮินดู คือการเข้าถึง ความสว่างจากการเข้าถึงพรหมมัน ดังความที่ว่า

พระอาทิตย์ส่องแสงไปไม่ถึงที่นั่น พระจันทร์ และดวงดาวก็ส่องแสงไปไม่ถึงที่นั่น
แสงสว่างเหล่านี้ยังส่องแสงไปไม่ถึง ไฟธรรมดาไม่ต้องพุดถึง เมื่ออาตมมันนั้นส่องสว่าง ทุก

^{๑๘} จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๑๙} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๘๔, ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๓/๑/๙๒.

^{๒๐} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๓๔๗, ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๖๗๑.

^{๒๑} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) ๙/๘๔, ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๑๒๗.

^{๒๒} ดุรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘๐/๒๔๒, ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๕๗๑.

^{๒๓} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๗/๕๖, ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๔/๑/๙๒.

^{๒๔} ดุรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๑๑, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๘/๑/๒๔-๒๕.

^{๒๕} ฝ่ายรอนั่งหลอด้วยขนเจียม (ขนแกะหรือขนสัตว์ชนิดหนึ่งในจำพวกกวาง). ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๒๕๕/ ๔๙๙, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๕๕/๖๘๗.

^{๒๖} ดุรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘๐/๒๔๒, ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๕๗๑.

สิ่งทุกอย่างก็ส่องแสงออกมาตามอาตมันนั้น ด้วยแสงของอาตมันนั้น ทุกอย่างที่เราเห็นนี้ จึงสว่าง^{๒๗}

จากประเด็นเรื่องประโยชน์ของไฟ สรุปได้ว่า ไฟในทัศนะของศาสนาฮินดูมี ประโยชน์ในด้านให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และประโยชน์ในการใช้เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อ ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพื่อขอในสิ่งที่ตนปรารถนา และสิ่งสำคัญคือการเข้าถึงการอยู่ร่วมกัน พรหมอันเป็นแดนนิรันดรนั่นเอง

๒.๓ โทษของไฟ

๒.๓.๑ โทษอันเกิดเองโดยธรรมชาติ

ไฟแม้จะมีคุณอนันต์ เฉากเช่นพระอาทิตย์ให้แสงสว่างและความอบอุ่นในเวลา กลางวัน พระจันทร์ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน ฟืนที่เป็นเชื้อเพลิงให้แสงสว่างที่เป็นปทีป ขวลา ประกอบอาหารให้สุก แต่ก็มีโทษมหันต์ เช่น ก่อให้เกิดความร้อน เผาผลาญบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

๒.๓.๒ โทษอันเกิดจากเทพบันดาล

เป็นโทษที่เกิดจากการถูกตัดสินจากพระผู้เป็นเจ้า หรือเทพบันดาลให้เป็นไป มีความ เชื่อหลากหลาย เช่น เชื่อว่าเวลานี้ตกอยู่ในกัลยยุค คือยุคสุดท้ายที่จวนจะสิ้นอีกมหายุคหนึ่งแล้ว ในทางไสยศาสตร์ เริ่มนับตั้งต้นกัลยยุคแต่วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ก่อนพุทธศักราช ๒๕๕๙ ปี ซึ่ง ตามตำราว่าจะเกิดมหากภัยทั่วโลกธาตุ คือจะมีไฟประลัยกัลป์เผาผลาญหมดครั้งหนึ่ง ต่อเมื่อ พระพรหมตื่นนอนขึ้นมา ก็จะสร้างโลกใหม่เสมอไปจนตราบเท่าอายุขัยแห่งพระพรหมนั้น

หรือความเชื่อที่ว่า ความพิโรธของพระผู้เป็นเจ้า ทำให้สิ่งต่าง ๆ ย่อยยับหรือเผา ผลาญไปได้ ดังตำนานที่ว่า คราวหนึ่งขณะที่พระศิวะกำลังบำเพ็ญตบะอย่างคร่ำเคร่งอยู่นั้น พระนางอุมาได้ย่องเข้ามาข้างหลัง แล้วใช้หัตถ์ทั้งสองปิดตาทั้งสองพระศิวะอย่างแน่นหนาทันใด นั้นก็เกิดปาฏิหาริย์โดยมีเปลวไฟพุ่งออกมาจากหน้าผากของพระศิวะ และได้เผาผลาญสิ่งต่าง ๆ บนเทือกเขาหิมาลัยจนพินาศ พระศิวะจึงได้ชื่อว่าฤๅษีตาไฟองค์แรกและเป็นปฐมอาจารย์แห่ง ฤๅษีตาไฟทั้งหลาย^{๒๘}

^{๒๗} พระมหาพุทธรักรักษ์ สุกิตตยานุโธ (ปราบนอก), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมใน คัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, หน้า ๑๙.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

จากประเด็นเรื่องโทษของไฟในทัศนะของศาสนาฮินดู จะเห็นได้ว่า มี ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ ไฟที่เกิดจากธรรมชาติโดยปกติ และภัยที่เกิดจากเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความพิโรธของเทพเจ้าเป็นสำคัญ

๒.๔ การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวันของฮินดูชน ในงานวิจัยนี้ ได้ศึกษาพบใน ๒ ประเด็น คือ ไฟในพิธีบูชาัญญู และไฟในพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ ดังนี้

๒.๔.๑ ไฟในพิธีบูชาัญญู

พระญาณวโรดม กล่าวถึงการนำไฟมาเป็นเครื่องมือสำคัญในพิธีบูชาัญญูของศาสนาฮินดูว่า การบูชาัญญูคือ การเผาไฟเพื่อให้ควันและเปลวไฟนำเครื่องบูชาไปสู่เทพบนสวรรค์^{๒๙}

จรัส พยัคฆราชศักดิ์ ได้กล่าวถึงประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าของศาสนาฮินดูนั้น ต้องอาศัยไฟเป็นสื่อระหว่างพิธีกรรมกับเทพเจ้า ดังเช่น การพิธีบูชาัญญูบวงสรวงเทพเจ้านั้น จะทำโดยการเอามนุษย์หรือสัตว์มาฆ่าอย่างเผาไฟให้โลหิตส่งกลิ่นขึ้นไปถวายพระผู้เป็นเจ้า อันนับว่าเป็นบุญมหาศาล^{๓๐}

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งที่กล่าวถึงนักบวชในศาสนาพราหมณ์ (ฮินดูเดิม) มีทั้งเป็นผู้บูชาไฟและไม่บูชาไฟ^{๓๑} เฉพาะในอาศรมของผู้บูชาไฟมักจะสร้างโรงบูชาไฟไว้ด้วย โดยสร้างแยกต่างหากจากบรรณศาลา^{๓๒} บางที่อยู่ใกล้ริมฝั่งแม่น้ำจนมีพญานาคขึ้นมาอาศัยอยู่^{๓๓} แต่ถ้าไม่ได้สร้างโรงบูชาไฟไว้จะทำพิธีบูชาไฟในบรรณศาลาก็ได้^{๓๔} โดยใช้ถาดรองถ่านเพลิงตอนจุดไฟ แต่บางท่านจะทำพิธีบูชาเพลิงกลางแจ้งที่ริมฝั่งแม่น้ำ

^{๒๙} พระญาณวโรดม, ศาสนาต่าง ๆ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑.

^{๓๐} จรัส พยัคฆราชศักดิ์, อีสาน ๑ ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๒.

^{๓๑} ดาบสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์หรือคนธรรมดาส่วนมากเป็นผู้บูชาไฟ แต่ก็มิได้ขาดบางตนไม่เห็นประโยชน์จึงไม่ทำการบูชาไฟ ไปทุ่มเทกับการเจริญกุศลและเจริญพรหมวิหารเพื่อบรรลุมานสมาบัติแทน, ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒, พุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๖/๓/๒/๕๗๕.

^{๓๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๗/๓๒-๓๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗/๔๗-๔๘.

^{๓๓} เช่น โรงบูชาไฟในอาศรมของอรุเวลกัสสปะริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๔๗-๔๘/๔๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๗-๔๘/๕๙.

^{๓๔} โขติรสดาบสบูชาไฟในบรรณศาลาชื่อกาญจนปันตี, ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๑๓๖, พุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๘/๓/๔/๒๕๑.

คัมภีร์ฤคเวท เป็นคัมภีร์ไตรเพทฉบับหนึ่ง กล่าวถึงหนทางในการเข้าถึงความจริงแท้ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง “ภาพมายา” คือสิ่งลวงตาหลอกหลอนประสาทสัมผัสของมนุษย์ให้หลงผิดว่าเป็นความจริง การเข้าถึงความจริงสูงสุดทำได้เพียงหนทางเดียวเท่านั้นคือ “พิธีบูชาไฟ” ดังมีข้อความกล่าวไว้ว่า

ไฟแห่งสวรรค์ในดวงอาทิตย์ ไฟแห่งโลกที่กลางใจโลก ไฟแห่งตัวตนในหัวใจคนสามภพสามโลก คือ ภพโลก แห่งภาพลักษณ์และกรรมปัญญา ภพโลกแห่งกายวัตถุและภาพมายา ภพโลกแห่งจิต ล้วนต่อเนื่องเชื่อมโยงถึงกันด้วยไฟ เพราะว่าไฟเป็นพลังงานที่ไม่มีตัวตน แต่เป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง เปรียบเสมือนดัง กงล้อแห่งธรรม (ธรรมจักร) จากเบื้องบนลงมาสู่โลก สร้างชีวิต สร้างสรรพสิ่ง แล้วลอยกลับไปสู่ที่มาตลอดกาลเป็นผู้ให้กำเนิด จักรวาล ธรรมชาติ ชีวิต และความรู้สู่ความจริงแท้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความหมายของ “องค์พรหม” ก็คือ “พระพรหม” นี้คือรากฐานของการกำเนิด “พระพรหม ๔ หน้า” เทพเจ้ายิ่งใหญ่ของพราหมณ์ ผู้ทรงควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในโลกให้เป็นไปตามความประสงค์ของพระองค์ด้วย “พรหมลิขิต” อันเป็นการสถาปนาชนชั้นวรรณะพราหมณ์ให้มีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่เหนือชนชั้นวรรณะอื่นในสังคม^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า ไฟเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล ถึงแม้ปัจจุบันยังเป็นคงมีความสำคัญอยู่เช่นเดิม โดยมีฐานความเชื่อจากการนับถือเทพอัคนี การปฏิบัติตามลัทธิประเพณีได้พัฒนาพิธีกรรมที่ประณีตที่มีการบูชาไฟเป็นมูลฐาน โดยมีพระอัคนี เป็นตัวแทนไฟ และรวมทั้งเครื่องเช่นสังเวद्यต่างๆ มีเนยเหลว และการผลิตน้ำโสมซึ่งมีโสมเทพเป็นตัวแทนจากพืชชนิดหนึ่งที่บอกชื่อไม่ถูก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่ามาจากแหล่งไอเรเนียน พิธีรีตองนี้ตามธรรมดาแล้วเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบวชที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษอย่างสูงมาก เสียงปะทุของไฟที่โชบชายัญถือว่าเป็นเสียงของพระอัคนี คือพระที่ยอดเยี่ยมฉันทิ ความสำคัญที่ยิ่งใหญ่มากก็ติดอยู่กับการสาธยายโคลก และการที่พระนักบวชที่เป็นมนุษย์อุทธรณ์ขอรื่องฉันทินั้น ต่อการบูชาไฟเองก็ได้รับการพิจารณาในแง่จักรวาลวิทยา และการทำการบูชาไฟที่ถูกต้องก็มีอำนาจลึกลับซึ่งสามารถบังคับแม้แต่เทพเจ้าทั้งหลายได้ อำนาจลึกลับซึ่งมีอยู่ในการเช่นสรวงอ้อนวอนที่ได้พัฒนาเป็นมนตร์คาถานั้นเรียกว่า “พรหมัน” (Brahman) ผู้ที่สาธยายพรหมันนั้น เรียกว่า “ผู้สาธยาย” (พรหมาน) (Brahm n) หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสวดอ้อนวอน (พราหมณ์) จากข้อคิดนี้เองก็ได้พัฒนาเป็นวรรณะพราหมณ์หรือพวกพระขึ้นมา^{๓๖}

^{๓๕} <http://www.pukaew.com/index.php?lay=show&ac=article&id=๕๓๙๓๗๒๕๔๑&Ntype=๘> เข้าถึงเมื่อ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๖} จันงศ์ ทองประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, หน้า ๑๔ - ๑๕.

พระอัคนีนั้นมี ๗ ลี้น เพื่อแลบเลียเนย ที่ใช้ในการบูชาัญญหรือพิธีบูชา^{๓๗} ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งอินเดียนับถือมาก ถือว่า พระอัคนี เป็นเทพเจ้าของพราหมณ์ผู้ทำพิธีต่างๆ มีปรากฏในหลายลักษณะ คือ

- ๑) ถ้าอยู่บนโลกมนุษย์ มีรูปเป็นไฟปกติธรรมดา
- ๒) ถ้าอยู่ในบรรยากาศ มีรูปเป็นแสงสว่าง เป็นฟ้าแลบ
- ๓) ถ้าอยู่บนสวรรค์ มีรูปเป็น ดวงอาทิตย์^{๓๘}

พระอัคนี คือ เทพเจ้าแห่งไฟ ซึ่งไฟเป็นที่เคารพ บูชา ของบรรดานักบวชหรือพวกพราหมณ์ ทำหน้าที่สื่อกลาง ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าบนสวรรค์ เพราะพราหมณ์ คือผู้ทำพิธีการบูชาเทพเจ้า ในขณะที่เทพอัคนีเป็นเสมือนสื่อกลาง หรือ ทูต ผู้สื่อการทำพิธีกรรมการบูชาจากมนุษย์ไปสู่เทพเจ้าต่างๆ โดยจะเห็นได้ว่า การทำพิธีต่างๆ มักใช้ไฟเป็นสื่อกลาง^{๓๙} พระอัคนี เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เป็นผู้ทรงคุ้มครองมนุษย์และที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และทรงเป็นพยานในการรู้เห็นการทำพิธีต่างๆ ของมนุษย์ เพราะเหตุนี้จึงทรงปรากฏในการอ้างถึงในพิธีที่สำคัญ เช่น พิธีสมรส และพิธีอื่นๆ ทุกชนิด

พระอัคนี มีหน้าที่เป็นสื่อกลางในการทำความดี ความชั่วของมนุษย์ เพราะฉะนั้น ในการทำความดีทุกอย่าง มนุษย์จึงต้องใช้ไฟเสมอ เช่นการเช่นสรวงบูชา การสวดมนต์ภาวนาทุกประเภท ต้องจุดธูป จุดเทียน เพื่อให้พระอัคนีเป็นพยานไว้ว่า ได้กระทำอย่างนั้นอย่างนั้น ผู้ที่มีความดีตลอดยอมตามไฟไว้ในที่บูชา โดยไม่ยอมให้ดับเพื่อให้พระอัคนีเป็นพยาน คอยเตือนสติไม่ให้ทำความชั่ว ให้ทำความดีไว้เสมอ จะเห็นได้จากคนที่ทำไม่ดี ที่ต้องละอาย มักทำในที่มืดซิดเร้นลับ เพราะกลัวคนรู้ คนเห็น เพราะกลัวพระอัคนีจะรู้ จะเห็น

เพราะเหตุที่พระอัคนีมีอำนาจ มีฤทธิ์มาก พวกอารยันทั้งหลายจึงได้เคารพ บูชา เป็นอย่างมากเพราะไฟสามารถทำลาย เผาไหม้สิ่งทั้งหลายให้มอดไปเป็นจุณได้ พวกอารยันจึงได้เคารพเป็นพิเศษถึงกับมีการแต่งโคลกสฤดี เป็นการยกย่องสรรเสริญพระอัคนี ดังความเบื้องต้นในคัมภีร์พระเวทได้กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระอัคนี ผู้เป็นเทพประจำครอบครัว เป็นเทพผู้เป็นใหญ่ในการบูชาัญญ เป็นหัวหน้านักพรต เป็นผู้ประทานพร

ด้วยอำนาจของพระอัคนีเทพนี้ ขอเราจงมีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป ขอให้มิบุตรชายที่กล้าหาญ ขอให้พระอัคนีเทพจงมาสู่สถานที่นี้พร้อม

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

^{๓๙} สาวิตรี เจริญพงศ์, อินเดียดั้งแต่สมัยโบราณถึงหลังได้รับเอกราช, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๖.

ด้วยเทพทั้งหลาย ขอพระองค์จงมาหาพวกเราง่าย ๆ เหมือนบิดามาหาบุตรของตน ขอพระองค์จงมีส่วนร่วมในความอยู่ดีกินดีของพวกเราด้วยเถิด^{๕๐}

พระอัคนี ชาวอารยันถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ในการบูชา ๑๓ สามารถให้พร ให้สิ่ง ที่มนุษย์ต้องการได้ มนุษย์จึงทำการประจบเอาใจเทพอัคนี โดยการยกย่อง ชมเชย สรรเสริญ พระอัคนี ดังจะเห็นได้จาก การบูชา และพิธีต่างๆ มักจะมีไฟล้อมรอบอยู่ในพิธีรีตองทุกด้าน แสดงว่าสิ่งที่เป็นเครื่องบูชา เช่นสังเวย ที่มนุษย์ทำขึ้นบูชาเทพ ได้ถึงทวยเทพจริงๆ โดยผ่าน สื่อกลางคือไฟ ด้วยวิธีการบูชาไฟ ดังตำนานที่กล่าวถึงการบูชาไฟ “อารตีไฟ”

ตำนานการบูชาไฟ “อารตีไฟ” เป็นความเชื่อสืบมาแต่แนวคิดที่ว่า เดิมทีมีพระเจ้า ผู้สร้างโลกองค์เดียวนามว่า “ปชาบดี” พระองค์ต้องการสร้าง โลก สร้างสัตว์ทั้งหลายขึ้น จึง ทรงบำเพ็ญตบะและได้ประทานกำเนิดแก่อัคนีเทพเป็นองค์แรก ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์ (คำว่า “อัคนี” แปลว่า มีก่อน เกิดก่อน เพี้ยนมาจากคำว่า อัคร) เพราะเหตุที่อัคนีเกิดจาก พระโอษฐ์ของพระปชาบดี จึงเป็นพี่ชายใหญ่ของปวงเทพทั้งปวงมีหน้าที่เสวยอาหารและเครื่อง สังเวย ตามที่ค้นพบหลักฐานเก่าที่สุดในสมัยพระเวท มีคัมภีร์กล่าวไว้ว่าพระอัคคีเป็นโอรสของ พระแม่ธรณีและพระบิดาชื่อว่า ทยาอสู ซึ่งเป็นผู้ครองชั้นฟ้าเก่าที่สุดของพราหมณ์ เมื่อพวก พราหมณ์ประกอบพิธีบูชาไฟที่เรียกว่า อัคนี- โทตระ (บาลี อัคคิ หุตตะ) เขาจะสวดอ้อน วอนอัคนีเทพให้ช่วยเป็นสื่อนำเครื่องสังเวยขึ้นไปถวายพระปชาบดีและทวยเทพบนสวรรค์ แล้ว ก็ใส่เครื่องสังเวยทั้งหลายลงในไฟ ก็เท่ากับว่าได้ใส่ลงไปในโอษฐ์ของอัคนีเทพ เมื่อเปลวไฟ พวยพุ่งขึ้นก็หมายความว่า องค์อัคนีเทพทรงนำเอาเครื่องสังเวยเหล่านั้นขึ้นไปสรวงสวรรค์ เมื่อถึงสวรรค์แล้วอัคนีเทพก็จะป้อนเครื่องสังเวยเหล่านั้นแก่พระปชาบดี และเทพอื่น ๆ ด้วย ปาก ดุจแม่นกป้อนเหยื่อแก่ลูก ฉะนั้น^{๕๑}

ไฟมีบทบาทสำคัญอย่างนี้จึงมีคำสรรเสริญไว้ในคัมภีร์พราหมณ์ว่า “อัคนีโหตะ (การ บูชาไฟ) เป็นประมุขแห่งยัญทั้งหลาย การบูชาไฟประเสริฐที่สุดในบรรดาการบูชาทั้งปวง” ใน คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงการบูชาไฟซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เด่นที่สุดเพื่อขอพรจากพระเป็นเจ้าให้ทรงมอบ ความสุข และความโชคดีให้แก่ผู้ที่บูชานั้น เครื่องสังเวยที่ใช้ในการบูชาของพราหมณ์ คือ บูชา ด้วยอาหารที่หุงต้มแล้วโดยจัดทำภายในบ้านประกอบด้วย น้านม เมล็ดข้าว เนยแข็ง เหล้าโสม (กลั่นจากต้นไม้) ดอกไม้เป็นต้น เมื่อทำพิธีกรรมให้นำอาหารเหล่านี้ใส่ลงไปในกองไฟ พร้อม สวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า บูชาสังเวยไฟด้วยชีวิต เครื่องสังเวยชีวิต เป็นต้นว่าสัตว์ ๔ เท้า หรือ สัตว์ปีก รวมถึงมนุษย์ ซึ่งเป็นวิวัฒนาการของศาสนาพราหมณ์ในช่วงต้นคริสต์ศักราช เรียกใน

^{๕๐} จานงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาประยุกต์ชุดอินเดีย*, หน้า ๒๖๐.

^{๕๑} อีรศานต์ ประจันพล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤต”, *วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

นามศาสนาฮินดู สัตว์ที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น แพะ แกะ ควาย ไก่ นก เป็นต้น โดยการนำเลือดสดๆ ใส่ลงไปลงในกองไฟที่กำลังลุกไหม้ บูชาสังเวทด้วยน้ำโสม การเตรียมสถานที่ทำพิธี พระฮินดูผู้ทำพิธีจะพิจารณาเลือกที่ที่จะก่อไฟศักดิ์สิทธิ์ (เรียกว่า กองกฤษณ์) โดยจะใช้มีดปลายแหลมหรือไม้ ทำการขีดลงบนพื้นดิน ๓ ขีดเพื่อเลือกสถานที่หลังจากนั้นก็ขุดดินบริเวณนั้นให้เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสตกแต่งผิวรอบ ๆ ให้เรียบ จากนั้นก็จะนำน้ำศักดิ์สิทธิ์มาเทราดในนั้นแล้วรอกจนแห้งสนิทต่อมาก็เริ่มพิธีกรรมบูชาไฟ ในอินเดียเวลาการทำพิธีกรรมบูชาไฟ เครื่องสังเวทที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ หญ้าคา ในทางศาสนาพราหมณ์มีความเกี่ยวข้องกันคือ อาสนะที่ประทับของพระศิวะบนเขาไกรลาสทำด้วยสิ่งนี้ ชาวฮินดูลัทธิศิวนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุดจะนำหญ้าคาไปเพื่อเป็นเครื่องบูชาตั้งแต่สมัยก่อน “ยุคพระเวท” ^{๔๒}

ในพิธีกรรมการปฏิบัติบูชาเทพของชาวฮินดูโดยทั่วไป จะเห็นว่ามีกลิ่นระฆัง เป่าสังข์ และโถกฆ้องฆะวในการอัญเชิญเทพ เมื่อถวายบูชาแล้วมีการร้องเพลงสรรเสริญหรือ อารตี (Arti) พร้อมกับการบูชาไฟ ในสมัยโบราณ การบูชาเทพของชาวฮินเดียนั้นเน้นความสงบสำรวมจะมีเสียงดังบ้างก็เฉพาะเสียงสังข์ กลอง เครื่องประโคมต่าง ๆ และการสาธยายมนต์ซึ่งไม่แตกต่างอะไรจากการบูชาเทพของชนชาติโบราณอื่น ๆ ทั่วโลก บรรยากาศในระหว่างการประกอบพิธีนั้นจะเต็มไปด้วยความขรึมขลัง การบูชาแบบสนุกสนานที่ทำ ๆ กันในปัจจุบันนี้เป็นเรื่องของการเล่นตลกตลกของตัวเองชั่วคราวช่วยยาม ได้ผลดีต่อร่างกายและจิตใจในด้านของความผ่อนคลาย แต่ไม่มีผลในการบูชาเทพ ส่วนการบูชาตามแบบโบราณนั้น ได้ผลดีต่อร่างกายและจิตใจเช่นกัน แต่เป็นในระดับที่สูงกว่า และมีผลในการบูชาเทพด้วย

ความเคร่งครัดในการบูชา การบูชาจึงเป็นผลประโยชน์ของผู้บูชาเอง ที่จะทำให้องค์เทพรับรู้ว่ามีคนเคารพศรัทธาอยากได้การปกป้องคุ้มครองจากพระองค์ เป็นเรื่องของผู้บูชาเองที่จะต้องรักษาวินัยในการบูชา และจะต้องคำนึงอยู่เสมอว่า องค์เทพนั้นทรงเมตตาเสมอ พระองค์ไม่ใช่ภูตผีปีศาจที่จะมาคอยจับผิดเล็ก ๆ น้อยๆ แล้วก็โมโหโกรธารุนแรงกับความผิดบกพร่องแค่ว่าเรื่องของความหลงลืมไม่ได้ตั้งใจของเรา ความเคร่งครัดในการบูชายังไม่เพียงพอแต่เป็นการรักษาวินัยซึ่งทำให้การปฏิบัติบูชาบรรลุผลสำเร็จเร็วขึ้นเท่านั้น ยังเป็นการรักษาวินัยให้ตนเองในการนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่นเมื่อกำหนดแล้วว่าจะต้องกระทำพิธีบูชาเมื่อใด ก็จะต้องมีการจัดสรรเวลาให้เหมาะสม จัดสรรเครื่องบูชาและทำให้ต้องมีวินัยในการจัดสรรค่าใช้จ่ายมากขึ้นด้วยกล่าวคือยิ่งประณีต การบูชาเท่าไรก็ยิ่งต้องมียินัยในการจัดสรรสิ่งต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น จนทำให้เกิดความเคยชินในการใช้ชีวิตด้านอื่น ๆ อย่างมีวินัยมีหลักเกณฑ์ตามไปด้วย ระเบียบวินัยเหล่านี้ได้ปลูกฝังให้ลูกหลานเสียแต่ยังเล็ก

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

ๆ เราก็หวังได้ว่าเยาวชนเหล่านั้นจะเติบโตขึ้นเป็นคนที่มีความรู้ซึ่งจะช่วยเปลี่ยนแปลงอนาคตให้เกิดสังคมที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม และผาสุกไม่สับสนวุ่นวายดังที่เราเผชิญกันอยู่ทุกวันนี้^{๔๓}

ผลที่พึงได้จากการบูชาเทพ คือการมีชีวิตอยู่ด้วยความมั่นใจว่า เรามีได้อยู่คนเดียว เรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองเสมอดังกล่าว การที่เรามีเทพคุ้มครอง จึงมิได้ทำให้เรามีพลังอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์พิเศษใด ๆ กว่าคนอื่น แต่เป็นโอกาสให้เราทำความดี ทำประโยชน์ให้คนรอบข้างและสังคมได้มากขึ้น และไม่เพียงแต่ประโยชน์ที่พึงได้รับขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น การบูชาเทพ ตั้งจิตระลึกถึงเทพที่ตนกราบไหว้บูชาอยู่เสมอ จะช่วยให้เมื่อตายไปแล้ว ดวงวิญญาณของเราได้รับการคุ้มครองปกป้องรักษาภายใต้เทวานุภาพของเทพองค์นั้นเป็นพิเศษ การที่ดวงวิญญาณของเรามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองในโลกหลังความตายเช่นนี้ เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะขณะที่คนเราทั่วไปมักกลัวตายข้อเท็จจริงก็คือว่า สิ่งที่เราได้พบหลังจากตายไปแล้วยิ่งน่ากลัวกว่าความตายเสียอีก ความน่าสะพรึงกลัวเช่นนี้ จะไม่มีผลอันใดต่อเราถ้าหากว่าวิญญาณของเราได้รับการคุ้มครองจากองค์เทพที่เราบูชาอยู่นั่นเอง และเมื่อเราเกิดใหม่เราก็จะได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาและได้รับการคุ้มครองจากเทพองค์นั้นต่อไปอีก เหมือนกับที่เราได้บูชาพระองค์ในชาตินี้อันเนื่องมาจากวาสนาที่เรามีกับพระองค์ในชาติที่ผ่านมา^{๔๔}

บุคคลเช่นนั้นเมื่ออุทิศทานในอัญญพิธี ทานของเขาย่อมถือว่าเป็นทานที่ถวายแด่พรหมอย่างแท้จริง ของที่เขาถวายในพิธีก็ย่อมถือว่าเป็นเหมาะสมแก่พรหม ทานวัตถุที่เขาไปขยลงในกองไฟย่อมจะล่องลอยไปถึงพรหมอย่างไม่ต้องสงสัยยึดมั่นในพรหมด้วยดวงใจอันบริสุทธิ์ย่อมเข้าถึงพรหมด้วยประการฉะนี้แล”^{๔๕}

เป้าหมายของการบูชาในศาสนาฮินดู คือการบูชาเพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์ การบูชาเพื่อต้องการโลกบริสุทธิ์ และการบูชาเพื่อไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ดังนี้

๑) การบูชาเพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์หรือการกำเนิดในมนุษย์โลก การบูชาไฟเพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์ ประเด็นนี้เป็นการยืนยันขลุกลามพี่น้อง^{๔๖} เมื่อครั้งยังครองเพศเป็นนักบวชเดียรฉัตร ในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า เป็นพวกขลุกล และในภริทตชาดก กล่าวถึงผลของการบูชาไฟไว้ว่า

^{๔๓} กิตติ วัฒนสมมหาตม, คู่มือบูชาเทพ ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๒-๑๓๖.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๔๕} สมภาร พรหมทา, ภควทศิตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๓๐.

^{๔๖} วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๗/๔๗.

พระเจ้าสาคระทรงปราบแผ่นดินอันมีสาครเป็นที่สุครึ้งสั่งให้ตั้งเสาเจ็ดอันงามยิ่ง ล้วนแล้วด้วยทองคำ ทรงบูชาไฟแล้ว ได้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง^{๔๗}

แม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่มหาสมุทรเป็นที่สั่งสมนมสัสม ย่อมเป็นไปด้วยอาณูภาพของผู้ใด ผู้นั้นคือพระเจ้าอังคโลมบาท ทรงบูชาไฟแล้ว เสด็จไปเกิดในพระนครของท้าวสหัสสนันยน์^{๔๘}

เทวดาผู้ประเสริฐมีฤทธิ์มาก เรื่องยศ เป็นเสนาบดีของท้าวवासวะในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ กำจัดมลทินด้วยวิธีโสมยาคะ ได้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง^{๔๙}

เทพผู้ประเสริฐมีฤทธิ์มียศองค์ใดได้ทรงสร้างโลกนี้ โลกหน้า แม่น้ำภาศิณี ภูเขา หิมพานต์ และภูเขาวิชณะ แม้เทพองค์นั้นก็ทรงได้บำเรอไฟในกาลนั้น^{๕๐}

ในคัมภีร์อุปนิษัต ภาคปริศนะ ได้กล่าวถึงผลของการประกอบบูชาทั่วไปไว้ว่า

บุคคลผู้ปรารถนาบุตร และมีปรกติอุทิศตนบำเพ็ญทานและประกอบบุญพิธี ด้วยถือ ว่ากระทำดั่งนั้นเป็นคุณอันสูงสุด ย่อมบรรลุลภพภูมิแห่งดวงจันทร์ และบังเกิดอีกในโลก พิภพ เขาเหล่านี้เดินทางบนเส้นทางฝ่ายใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางของบรรพบุรุษ และนั่นคือ รยิ ผู้ปั้นแต่งเรือนร่าง^{๕๑}

๒) การบูชาเพื่อต้องการโลกบริสุทธิ เป็นการบูชาเพื่อเข้าสู่พรหมโลก หรือการ เข้าถึงความบริสุทธิ์ตามหลักคำสอนในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เป็นการเข้าถึงพรหมโลกด้วย การบูชาไฟ หรือการปฏิบัติอย่างสูงสุดเพื่อเข้าถึงพรหมมัน ดังความในคัมภีร์อุปนิษัต ที่ว่า

ผู้ที่อุทิศตนให้แก่ชีวิตในโลกด้วย ให้แก่การทำสมาธิด้วย ย่อมมีชัยเหนือความตาย อันเนื่องด้วยชีวิตในโลก และบรรลุมตธรรมด้วยการทำสมาธิ ผู้ที่บูชาแต่เพียงร่างกาย ตกอยู่ในความมืดอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ และผู้ที่บูชาจิตวิญญาณแต่เพียงอย่างเดียว ตกอยู่ใน ความมืดที่ยิ่งกว่า การบูชาร่างกายอย่างเดียวนำไปสู่ผลประการหนึ่ง การบูชาจิต วิญญาณนำไปสู่ผลอีกประการหนึ่ง เรามักได้ยินท่านผู้รู้กล่าวดั่งนี้ ผู้ที่บูชาทั้งร่างกายและ จิตวิญญาณ ย่อมมีชัยเหนือความตายด้วยร่างกาย และบรรลุมตธรรมด้วยจิต วิญญาณ^{๕๒}

^{๔๗} พุ.ชา.มหา.(ไทย) ๒๘/๙๑๒/๓๒๔.

^{๔๘} พุ.ชา.มหา.(ไทย) ๒๘/๙๑๓/๓๒๔.

^{๔๙} พุ.ชา.มหา.(ไทย) ๒๘/๙๑๔/๓๒๔.

^{๕๐} พุ.ชา.มหา.(ไทย) ๒๘/๙๑๕/๓๒๔.

^{๕๑} สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษา สันสกฤต), **อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบสขานติ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู**, กิ่งแก้ว อัดถากร (แปลเป็น ภาษาไทย), (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๔๐.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

บุคคลผู้มีปรกติอุทิศตนทำการบูชาบรมอาตมันด้วยการบำเพ็ญตบะ สรรวมอินทรีย์ มีศรัทธา และความรู้ ย่อมเดินทางบนเส้นทางฝ่ายเหนือ และบรรลุมรรณภูมิแห่งดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์ แสงสว่าง นี่คือแหล่งกำเนิดของพลังงานทั้งหมด เป็นอมตะ เลย์พันภยาคติ นี่คือเป้าหมายสูงสุด ผู้ที่เดินทางไปยังดวงอาทิตย์ ย่อมไม่มีทั้งการเกิดและการตาย ดวงอาทิตย์เป็นจุดจบของการเกิดและการตาย ^{๕๓}

บุคคลผู้บูชาโลกที่ทำการสร้างสรรค์ย่อมผลิตลูกหลาน แต่สำหรับผู้ที่ย่อมบรรลุมรรณภูมิแห่งพรหมัน ต้องมีความเด็ดเดี่ยวมั่นคงในการสรรวมอินทรีย์ เจริญสมาธิภาวนาและมีสัจจะ ^{๕๔}

หน้าที่ที่บัญญัติไว้ว่ามีความจำเป็นมีอยู่สามประการ ประการที่หนึ่งคือ การเช่นสรวง การศึกษา การบริจาต ประการที่สองคือ การบำเพ็ญตบะ ประการที่สามคือ การใช้ชีวิตเป็นศิษย์ในอาศรมของครูบาอาจารย์ และการสรรวมในกามคุณ มรรคมีองค์สามนี้นำคนเราไปสู่ภพภูมิอันเกษม แต่ผู้ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจมั่นคงในองค์พรหมัน ย่อมบรรลุมรรณภูมิเป็นอมตะ ^{๕๕}

๓) การบูชาเพื่อไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เป้าหมายของการบูชาที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ ไปสู่สุคติภพโลกสวรรค์หรือภพหน้านั้น ปรากฏในคัมภีร์ศรีมัทภควัดคีตา ว่า “ผู้รู้ไตรเพท ตีมน้ำโสม ละบาปได้แล้ว บูชาอาตมันด้วยยัญพิธี ปรรณนาไปสวรรค์ ผู้คนเหล่านั้นย่อมได้รับสุเรนทรโลก อันเป็นบุญ และบริโภคของเทวดาอันเป็นทิพย์ ^{๕๖}” คำว่า สุเรนทรโลก ในที่นี้ ก็คือสวรรค์นั่นเอง ซึ่งเป็นสถานที่มิแต่สิ่งที่ยิ่งปรรณนาทั้งสิ้น

ในคัมภีร์อุปนิษत् กล่าวถึงวิธีการบูชายัญที่พระยายมราชสอนให้แก่ณจิเกต ตามความเชื่อของณจิเกตที่ว่า การบูชาไฟมีผลทำให้บังเกิดบนสรวงสวรรค์

สวรรค์ไม่มีอะไรให้ต้องหวาดกลัวเลย ข้าแต่พระยายมราช ถึงพระองค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระองค์ก็มีได้ประทับอยู่ ณ ที่ซึ่งมีความปริวิตกด้วยเรื่องความเจริญวัยและความชรา ที่นี้ไม่มีความหิวกระหายและความทุกข์ ทุกผู้ทุกนามต่างขึ้นบาน ข้าแต่พระเจ้า

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑ - ๙๒.

^{๕๖} กฤษณะไทวปายนวยาส, ศรีมัทภควัดคีตา, แสง มนวิฑูร และจันงค์ ทองประเสริฐ (แปล), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓๗.

เป็นใหญ่ พระองค์ทรงทราบดีว่าไฟจากกองกฐนที่บูชา นำพาไปสู่สวรรค์ ขอพระองค์ทรงสอนพิธีการบูชา นั้น เพราะผมมีศรัทธาเต็มเปี่ยม นี่คือพรข้อที่สอง^{๕๗}

พระยายมราช ตกลงและสอนพราหมณ์น้อยเรื่องการบ่าววงด้วยไฟ กับทั้งกรรมวิธี และพิธีการต่าง ๆ นจิกेतท่องจำทุกสิ่งทีเรียนรู้ พระยายมราชพอพระทัย และตรัสว่า “เราให้พระเจ้าพิเศษอีกข้อหนึ่ง และต่อแต่นี้ พิธีสังเวชนี่จะมีชื่อว่า ยัญพิธีนจิกेत เรียกตามชื่อเจ้า”^{๕๘}

การประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาฮินดู เป็นสิ่งทีจะอำนวยผลให้ผูปฏิบัติตามมีความสุขสมหวังในสิ่งทีพึงปรารถนาเป็นทีสุด พร้อมกันนั้นเมื่อบุคคลทำหน้าทีของตนได้อย่างสมบูรณ์ ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ปรมาตมัน “เพราะปรมาตมันคือต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง เมื่อบุคคลบูชาปรมาตมันอันเป็นต้นกำเนิดของตนด้วยการปฏิบัติตามหน้าทีของตนโดยไม่ขาด เขาย่อมบรรลุความสุขสมบูรณ์ของชีวิต”^{๕๙} ด้วยเหตุนี้ศาสนิกจึงนิยมการปฏิบัติบูชาเป็นทีสุด เพื่อจะได้ไปอยู่ร่วมกับพรหมันหรือปรมาตมัน

๒.๔.๒ ไฟในพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ

มีการกล่าวกันว่าทีริมฝั่งแม่น้ำคงคาเมืองพาราณสี มีการประกอบพิธีเผาศพวันละ ๗๐ - ๑๐๐ ศพ ปีละประมาณ ๓๘,๐๐๐ ศพ กองไฟและเปลวไฟเร่าร้อนจะมีอยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ตลอดระยะเวลา นับพันๆ ปี สมกับคำกล่าวทีว่า “ณ ท่ามณิกรรมณการและท่าหริศจันทร์อันเป็นฌาปนสถานหลวงริมฝั่งแม่น้ำคงคา แห่งเมืองพาราณสีนั้น ไฟไม่เคยดับเลย ตลอดเวลากว่า ๔,๐๐๐ ปี”^{๖๐}

เรื่องการทำศพผู้ตายของชาวอริยกะนั้น โดยมากใช้วิธีเผา ด้วยมีคตินิยมเชื่อถือกันว่าศพทีถูกไฟเผาแล้ว วิญญาณจะหลุดพ้นจากร่างกายได้โดยหมดจดและลอยตามเปลวไฟขึ้นไปยังแดนสวรรค์รวมกันกับวิญญาณบรรพบุรุษทีตายไปก่อน เมื่อเผาศพสำเร็จลงแล้ว พวกบุตรหลานญาติพี่น้องก็เก็บอัฐิไปบรรจุไว้ในสถานที่ซึ่งจัดทำไว้ตามฐานะของตน โดยมากมีสัณฐานมนกลมหรือเป็นรูปคล้ายกุฎีซึ่งมีหลังคาพร้อม ส่วนการเช่นสังเวชนี่ วิญญาณนั้น กระทำโดยทำนองเดียวกับเช่นสังเวชนี่ เพราะถือว่าวิญญาณกับทเวะรวมอยู่บนสวรรค์ชั้นเดียวกัน พิธีเช่นสังเวชนี่นั้น เมื่อจัดเครื่องสังเวชนี่เอาไปตั้งสังเวชนี่พร้อมเสร็จแล้ว ก็จัดการเอาเครื่องเช่น

^{๕๗} สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์, อุปนิษัฑ คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู, หน้า ๔ - ๕.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๕๙} สมภาร พรหมทา, ภควทีคิตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘.

^{๖๐} พระมหาประมวล ฐานทตโต (บุลาคม), พาราณสีคืออินเดียแท้, (นนทบุรี : บริษัท สำนักพิมพ์ธรรมจังกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐.

เหล่านั้นเผาไฟทั้งหมด เมื่อไฟไหม้เครื่องเช่นหมดแล้ว ถือว่าวิญญาณบรรพบุรุษหรือทเวะได้
รับประทานเครื่องเช่นสมประสงค์ ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่าไฟเป็นทูตของวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งอยู่
ประจำการในเมืองมนุษย์^{๖๑}

ประเพณีเกี่ยวกับศพของชาวฮินดูนั้น เมื่อมีคนตายลง เขาจะต้องจัดการทุกอย่างให้
เสร็จภายในวันนั้น เพราะต้องนำศพออกจากบ้านภายใน ๒๔ ชั่วโมง ไม่ปล่อยให้ข้ามวันข้ามคืน
เพราะชาวฮินดูมีความเชื่อว่า ตราบใดที่ศพยังอยู่ในบ้าน สมาชิกทุกคนจะไม่มีอาการประกอบ
อาหารรับประทานเลย โดยถือเป็นการไว้ทุกข์ต่อคนตาย และเมื่อเผาศพเสร็จแล้วเขาก็จะกวาด
ถ้ำลงไปแม่น้ำคงคาเพื่อเป็นการไถ่บาปของผู้ตาย แต่ศพพิเศษที่ไม่ต้องผ่านการเผาด้วยไฟ คือ
ศพของบุคคลเหล่านี้

๑) นักบวช หรือ สาธุ เพราะถือว่าคนพวกนี้บำเพ็ญตนประพฤตินิพพานจรรยเป็น
คนที่มีความบริสุทธิ์แล้ว ไม่ต้องผ่านการเผาอีก

๒) หญิงสาวพรหมจารี คือ หญิงที่ยังไม่ผ่านการมีสามี

๓) เด็กเล็กทั้งหญิงทั้งชาย ถือว่ายังบริสุทธิ์ไม่จำเป็นต้องเผา

๔) ศพหญิงตายทั้งกลม จะไม่เผา เพราะถือว่าเด็กที่อยู่ในครรภ์ยังบริสุทธิ์อยู่

ซึ่งศพเหล่านี้ จะนำลงเรือหรือแผ่นกระดานเอาหินมัดติดหลัง นำลอยออกไปสู่
กลางแม่น้ำคงคาเลย^{๖๒}

ส่วนความเชื่อของพราหมณ์ในประเทศไทยที่เกี่ยวกับความตาย โดยเฉพาะตระกูล
พราหมณ์พัทลุง มีความเชื่อว่า เมื่อพราหมณ์หรือคนที่สืบสายตระกูลพราหมณ์ได้ถึงแก่กรรมลง
ไม่ว่าตายด้วยเหตุปกติหรือตายไม่ปกติ ผู้ตายทุกคนจะต้องจัดศพให้อยู่ในลักษณะทำนึ่งซัดสมาธิ
ประนมมือ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พราหมณ์นึ่งตาย” สาเหตุของการจัดศพให้พราหมณ์
นึ่งตายนี้ เนื่องจากพราหมณ์มีความเชื่อที่เล่าต่อ ๆ กันมาว่า ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้ากับ
พระอิศวร ต่างแย่งกันเป็นใหญ่ในแผ่นดินเพียงผู้เดียว เกิดมีการทำพินันแผ่นดินกัน โดยวิธีการ
เล่นซ่อนหาบนพื้นโลก หากใครหาไม่พบถือว่าเป็นผู้แพ้จะต้องไปจากโลกนี้ ครั้งแรกพระอิศวร
เป็นผู้ซ่อนพระองค์ก่อน พระองค์เสด็จลงไปซ่อนนวรกายใต้ทะเลลึกที่สุด ที่เรียกว่า “สะดือ
ทะเล” พระพุทธเจ้าทรงหาบนพื้นดินไม่พบ จึงแปลงกายเป็นปลาอานนท์ลงไปค้นหาได้ทะเลจน
พบ พระอิศวร เมื่อถึงคราวที่พระพุทธเจ้าจะซ่อนพระองค์ พระองค์คิดว่าบนโลกนี้จะซ่อน
อย่างไรพระอิศวรจะต้องทรงหาพบ เพราะพระอิศวรเป็นผู้สร้างโลกย่อมทราบพื้นที่ดี พระองค์
จึงแปลงกายเป็นแมลงหวี่บินไปซ่อนตัวอยู่ภายในมวยผมของพระอิศวร พระอิศวรทรงค้นหา

^{๖๑} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธเถร), *สากลศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑ - ๙๓.

^{๖๒} *ดูรายละเอียดใน พระมหาประมวล ฐานทตโต (บุลาคม), พาราณสีคืออินเดียแท้*, หน้า ๙๐ - ๙๔.

อย่างไรก็ไม่พบ จึงทรงร้องเรียกหาพระพุทธเจ้าในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงขานรับทำให้เกิดเสียงดังไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ ๔ ทวีป พระอิศวรก็ไม่สามารถแยกเสียงได้ว่ามาจากทิศทางใด ต้องยอมแพ้ต่อพระพุทธเจ้า จนพระอิศวรไม่มีแผ่นดินจะอาศัย พระอิศวรจึงได้ทูลขอพื้นดินรูปสี่เหลี่ยมพอให้พราหมณ์สามารถนั่งตายได้ นอกจากนั้นไม่ต้องการอะไรอีก พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตตามที่ขอ^{๖๓}

ดังนั้น เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ถึงแก่กรรมทุกคนจึงต้องนั่งตายวิธีการนั่งตาย เมื่อพราหมณ์หรือผู้สืบสายตระกูลพราหมณ์ใกล้จะตาย ญาติพี่น้องหรือผู้ใกล้ชิดจะมาร่วมกันเตรียมจัดศพผู้ตายให้อยู่ในท่านั่ง เมื่อผู้นั้นตายลงจะต้องรัดตัวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้ศพอยู่ท่านั่งประนมมือ หลังจากนั้นจึงทำพิธีอาบน้ำศพ โดยเชิญพราหมณ์มาทำพิธีเมื่อหามศพวางลง พราหมณ์จะเป่าสังข์และสวดโองการ พราหมณ์อาบน้ำศพหรือรดน้ำศพพร้อมกับสวดโองการ เมื่อศพได้รับการอาบน้ำแล้ว ญาติพี่น้องและพราหมณ์ผู้ทำพิธีนำเสื้อผ้าชุดพราหมณ์แต่งตัวให้ศพ (ผู้ไม่บวชพราหมณ์แต่งกายตามปกติหรือชุดขาว) แบบพราหมณ์แต่งกายเวลาประกอบพิธี พร้อมพราหมณ์สวดโองการว่า “อะละหัมกามหัตสะวิโกติมะโนนะมะ” นำผ้าสังฆาฏิเฉียงพาดไหล่ศพ พราหมณ์สวดโองการว่า “อะนะโมวิโกติมะโนนะมะ” นำแป้งจันทน์มาทาศพหรือที่เรียกว่า “ทาสีวิภาค” พร้อมพราหมณ์สวดโองการ แล้วนำทองใส่ปากศพ ปัจจุบันอาจใช้เงินเหรียญแทนทอง ขณะใส่ทองปากศพพร้อมสวดโองการ หลังจากแต่งกายศพและทาแป้งจันทน์เสร็จแล้ว ยกศพใส่ลงในถุงผ้าขาวในท่านั่ง โดยรวบผ้าริมด้านล่างที่เย็บไว้บางส่วนจากกันถุง จับรวบม้วนเป็นขมวดขึ้นมาปากถุง พร้อมกับบรวบเอามวยผมของพราหมณ์ผู้ตายเข้ากับปลายขมวดผ้าที่รวบไว้แล้วช่วยกันยกศพใส่โกศ^{๖๔} ให้หันหน้าไปทางทิศอีสาน ซึ่งลักษณะโกศทำด้วยไม้รูปสี่เหลี่ยมทรงสูง ปลายสอบเล็กน้อย กว้างยาว และสูง ประมาณ ๑ เมตร มีฝาโกศทำด้วยไม้ปิดเปิดได้ ส่วนการตกแต่งลวดลายเป็นไปตามสมัยนิยม ไม่มีข้อบังคับตายตัว บางครั้งตกแต่งด้วยลวดลายกระดาศสี โดยเฉพาะในสมัยโบราณนิยมใช้ลวดลายแหงหยวก เมื่อยกศพเข้าบรรจุในโกศ พราหมณ์จะสวดโองการว่า “หิมหัมมหิมหิม วิโกติมะโนนะมะ” หลังจากนั้นก่อนปิดฝาโกศจะต้องนำปลายขมวดผ้าที่รวบมวยผมผู้ตายนำมาผูกติดไว้กับฝาโกศ หลังจากปิดโกศแล้วมีการจัดงานศพ นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม ไม่กำหนดกี่วันตามความเหมาะสมของเจ้าภาพ^{๖๕}

^{๖๓} ปรมินทร์ อินทรักษา, “ประเพณีพราหมณ์พัทลุง”, ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๙.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ชัยวุฒิ พิชะกุล, “ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๔ – ๑๐๘.

พิธีศพ เป็นประเพณีสำคัญเมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็จะให้ผู้ใกล้ตายทำความดีล้างบาป เช่น บูชาพระนารายณ์ เชิญพราหมณ์มาเพื่อถวายแม่โค ฟังเทศน์จากพราหมณ์ นำเทวรูปมาวางใกล้ ผู้ใกล้จะตายเพื่อให้ใกล้ชิดกับเทพเจ้า เป็นต้น เมื่อมีคนตาย ศพของชาวฮินดูทั่วไปจะต้องนำไปเผาไฟ ยกเว้นศพเด็ก ศพพระ หรือศพหญิงตายทั้งกลม เพราะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่แล้ว ส่วนศพที่เผาเชื่อว่าไฟจะชำระบาปให้บริสุทธิ์ มีการอาบน้ำศพ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้า มีการจัดข้าวบิณฑังสังเวद्यวิญญานผู้ตายแล้วห่อศพด้วยผ้าใหม่ ศพหญิงมีสามีจะห่อด้วยผ้าสีแดง นอกจากนั้นห่อด้วยผ้าสีขาววางมัดบนแคร่ มีคนหามเป็นชาย ๔ คน มีผู้ไปส่งศพเดินเป็นขบวน บางครั้งมีดนตรีนำ มีการสวดมนต์เป็นจังหวะ เมื่อถึงฌาปนสถานริมฝั่งแม่น้ำคงคา นำห่อศพลงไปยังจุ่มในแม่น้ำคงคาก่อนแล้ววางบนเชิงตะกอนหรือกองฟืนจึงจุดไฟเผา หลังจากนั้นนำอัฐิเข้าถ้ำไปลอยลงแม่น้ำ^{๖๖}

ดังนั้น พิธีกรรมในทางศาสนาของชาวฮินดูทุกอย่างล้วนมีไฟเป็นพิธีสำคัญ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา ๒ พิธีกรรมใหญ่ ๆ คือ พิธีบูชาโยนิ ซึ่งจะต้องใช้ไฟเป็นตัวเผาเครื่องสังเวद्यแต่เทพเจ้าเพื่อให้เทพเจ้าทรงโปรด และพิธีเกี่ยวกับศพก็ใช้ไฟเป็นเครื่องเผาบนเชิงตะกอนแล้วจึงนำไปลอยในแม่น้ำ

๒.๕ สรุป

ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่อิงอาศัยธรรมชาติ เกิดจากการอิงอาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีการบูชาธรรมชาติ โดยเฉพาะไฟ ผู้ที่นับถือไฟคือชาวอริยกะโบราณ สมัยอาศัยอยู่ในดินแดนระหว่างภูเขาฮินดูภูฏาน ลุ่มแม่น้ำคาบูล พวกเขา นับถือไฟมากถึงขนาดนำเอานามของไฟมาเรียกชาติของตนว่า “อริยกะ หรือ อริยะ” ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า อารณะ อรุณะ อธิริ อรุณะ แปลว่า “ความสว่างหรือไฟ” พวกเขาเชื่อว่า ในทางคุณ ไฟมีคุณคือกำจัดความหนาวให้เกิดความอบอุ่น ไฟมีคุณคือกำจัดความมืดให้บังเกิดความสว่าง และในทางโทษ ไฟมีฤทธิ์อำนาจเผาผลาญสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ให้เป็นจุณวิจุณได้ เพราะเหตุที่มนุษย์ ไม่สามารถจะสู้รบตบมือกับพลังอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติได้ จึงมองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำงานได้เหนือกฎธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีความหวังว่าอาจจะมีอำนาจลึกลับที่ยิ่งใหญ่สามารถ จึงพากันอาบน้ำดำผุดดำว่าย บ้างก็ตักอาบ บ้างก็บูชาไฟที่แม่น้ำคยา เพราะหวังว่า เมื่อทำเช่นนี้จะทำให้สะอาดหมดจดได้ด้วย การกระทำอย่างนี้ จึงเกิดพิธีกรรมทางศาสนาในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ ที่ให้บูชาไฟ ให้บริจาคตาน และทำพิธีบูชาโยนิ ๕ อย่าง อันได้แก่ พรหมโยนิ เทวโยนิ เปตโยนิ ภูตโยนิ และมนุษย์โยนิ คุณธรรมและหน้าที่อื่นๆ ที่ผู้อยู่ครองเรือนจะพึงกระทำในฐานะที่เป็นแม่พิมพ์ของมนุษย์

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๑.

การเกิดขึ้นของไฟ แม้จะเกิดจากธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นผู้ยกระดับธรรมชาติให้เป็นวิมานแห่งเทพเจ้า ด้วยสาเหตุแห่งความกลัว จึงได้สร้างเรื่องขึ้นจากจินตนาการแล้วให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติเหล่านั้น โดยเฉพาะไฟซึ่งมนุษย์มองเห็นถึงคุณประโยชน์มากมายว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ให้ความอบอุ่นแก่โลก และความร้อน เช่น ไฟต่างๆ จึงจินตนาการถึงการทำลายล้างจากไฟประลัยกัลย์ล้างโลกนั้นทีเดียว

นอกจากไฟจะประโยชน์ในด้านให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และประโยชน์ในการใช้เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพื่อขอในสิ่งที่ตนปรารถนา และสิ่งสำคัญคือการเข้าถึงการอยู่ร่วมกันพรหมันอันเป็นแดนนิรันดร์แล้ว ไฟยังก่อให้เกิดโทษมากมายทั้งจากภัยธรรมชาติและภัยที่เกิดจากเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความพิโรธของเทพเจ้าเป็นสำคัญ ถึงกระนั้น ไฟยังเป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะพิธีบูชาขัยญ ซึ่งจะต้องใช้ไฟเป็นตัวเผาเครื่องสังเวद्यแต่เทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าทรงโปรด และพิธีเกี่ยวกับศพก็ใช้ไฟเป็นเครื่องเผาบนเชิงตะกอนแล้วจึงนำไปลอยในแม่น้ำ

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๓ ว่าด้วยแนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็น การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ ประโยชน์ของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

๓.๑ การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ

๓.๑.๑ ความหมายของไฟ

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่ปรากฏเรื่องไฟในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายเรื่องไฟไว้โดยมีนัยต่างๆ กันดังต่อไปนี้

พระอภิธรรมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถวินิฎฐิกา ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เตเชติ ปริปาเจติ นิเสติ วา ติกขภาเวน เสสภูตตตยํ อสุมาเปตตีติ เตโชฯ” ชื่อว่าเตโช ด้วยอรรถว่า ให้อุ่น คือ ให้อบอุ่นหรือให้เข้มแข็ง คือ ให้อุญตรูปทั้ง ๓ ที่เหลืออยู่บน โดยภาวะเป็นสภาพแรงกล้าฯ”^๑ เมื่อว่าโดยนัยแห่งการขยายความแล้ว เตโชธาตุหรือธาตุไฟมีอยู่ ๔ อย่างได้แก่

- ๑) เตโชธาตุที่เป็นเหตุให้ร่างกายอบอุ่น
- ๒) เตโชธาตุที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม
- ๓) เตโชธาตุที่เป็นเหตุให้ร่างกายกระวนกระวาย
- ๔) เตโชธาตุที่เป็นเหตุเผาอาหารให้ย่อย

ทั้ง ๔ นี้พึงทราบว่าเป็น เตโชธาตุภายใน ส่วนเตโชธาตุที่ท่านกล่าวไว้ว่า

บรรดาเตโชธาตุ ๒ อย่างนั้น เตโชธาตุที่เกินไปในภายนอกเป็นไฉน คือ สิ่งที่ร้อนอบอุ่นในภายนอก คือ เตโชธาตุที่ไม่มีใจครองในภายนอก ได้แก่ ไฟเกิดจากไม้ ไฟเกิดจากสะเก็ดไม้ ไฟเกิดจากหญ้า ไฟเกิดจากขี้วัว ไฟเกิดจากแกลบ ไฟเกิดจากกองขยะ ไฟเกิดจากเชื้อ ความร้อนเกิดจากไฟ ความร้อนเกิดจากแสงพระอาทิตย์ ความร้อนเกิดจากการทับถมแห่งท่อนไม้ ความร้อนเกิดจากการทับถมแห่งหญ้า ความร้อนเกิดจาก

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถวินิฎฐิกา ฉบับแปลเป็นไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗๑.

การทับถมแห่งข้าวเปลือก ความร้อนเกิดจากการทับถมแห่งสิ่งของ ดังนี้ พึงทราบวาทะ
เตโชธาตุภายนอก^๒

พระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ มีคำอธิบายเกี่ยวกับธาตุไฟไว้ว่า

เตโชธาตุ เป็นไฉน เตโชธาตุ มี ๒ อย่าง คือ เตโชธาตุภายใน เตโชธาตุภายนอก ใน
เตโชธาตุ ๒ อย่างนั้น เตโชธาตุภายใน เป็นไฉน ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น
ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่นธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้าง
ใน ได้แก่ เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายเราร้อน เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม เตโชธาตุที่
เป็นเหตุให้เผาไหม้ เตโชธาตุที่ทำให้ของกินของดื่มของเคี้ยวของลุ่มถึงความย่อยไป
ด้วยดี หรือ ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่นธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่
อบอุ่น เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุ
ภายใน

เตโชธาตุภายนอก เป็นไฉน ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น
ความอบอุ่นธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก ได้แก่ ไฟฟืน ไฟ
สะเก็ดไม้ ไฟหญ้า ไฟมูลโค ไฟแกลบ ไฟหยากเยื่อ ไฟอสนิบัต ความร้อนแห่งไฟ ความ
ร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อนแห่งกองฟืน ความร้อนแห่งกองหญ้า ความร้อนแห่งกอง
ข้าวเปลือก ความร้อนแห่งกองขี้เถ้า หรือ ความร้อนธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติ
ที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก แม้อื่นใดมี
อยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุภายนอก

เตโชธาตุภายใน เตโชธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นหมวดเดียวกันนี้
เรียกว่า เตโชธาตุ^๓

มีวินิจฉัยในนิเทศเตโชธาตุไว้ว่า

ที่ชื่อว่า เตโช (ธาตุไฟ) ด้วยสามารถแห่งความร้อนฯ เตโชนั้นแหละชื่อว่า เตโชคัต
(ธรรมชาติที่ร้อน) เพราะเป็นธรรมชาติถึงความเป็นของร้อนฯ บทว่า อสุมา (ความอุ่น)
ได้แก่ อาการร้อนฯ ความอุ่นนั่นเองชื่อว่า อสุมาคัต (ธรรมชาติที่อุ่น) เพราะเป็น
ธรรมชาติถึงความเป็นอาการร้อนฯ

บทว่า เยน จ ได้แก่ ธรรมชาติที่ร้อนอันกำเริบแล้วฯ บทว่า สนตปติ (ย่อมร้อน)
ได้แก่กายนี้ย่อมร้อน คือ เกิดไออุ่นโดยภาวะที่มีความแก่สิ้นวันหนึ่งเป็นต้นฯ คำว่า เยน จ

^๒ ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๗๓-๗๔.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๑๗/๗๓-๗๔.

ขิรยติ (เตโชธาตุทำให้ทรุดโทรม) ได้แก่ กายนี้ย่อมทรุดโทรมย่อมถึงความขาดแคลนแห่ง อินทรีย์ สิ้นกำลัง และภาวะมีหนังเหี่ยว และผมหงอกเป็นต้น ด้วยธาตุใด ๆ

คำว่า เยน จ ปริทยหติ (เตโชธาตุที่ทำให้เราร้อน) ได้แก่ กายนี้ถูกธาตุใด ที่กำเริบ แผลเผา และบุคคลนั้น ก็จะคร่ำครวญว่า เราร้อนเราร้อน ดังนี้ ก็จะหวังเอาเนยใสที่ ขำระตั้งร้อยครั้งและจันทน์แดงเป็นต้นมาไล้ทา และ ลมจากพัดในตาล

คำว่า เยน จ อสตีปีติขายิตสายิต สมมา ปริณามัง คจจติ (เตโชธาตุที่ทำให้ของกิน ของดื่มของเคี้ยวของลิ้มถึงความย่อยไปด้วยดี) ความว่าของกินมีข้าวสุกเป็นต้นก็ดี ของดื่ม มีน้ำดื่มเป็นต้นก็ดี ของเคี้ยวมีของเคี้ยว ที่เป็นแบ่งก็ดี ของลิ้มมีผลมะม่วงสุกน้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นต้นก็ดี ย่อมถึงการย่อยคือย่อยละลายไปโดยความเป็นรสเป็นต้น ด้วยธาตุใด หนึ่ง ในเตโชธาตุ ๔ เหล่านี้ เตโชธาตุ ๓ ข้างนี้มีสมุฏฐาน ๔ อย่าง เตโชธาตุหลังมีกรรมเป็น สมุฏฐานอย่างเดียว^๔

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าธาตุไฟหรือเตโชธาตุมีอยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

- ๑) อุณหเตโช มีลักษณะร้อน
- ๒) สีสเตโช มีลักษณะเย็น^๕

ธาตุไฟยังมีลักษณะทิจตุกะ^๖ ดังนี้

- ๑) อุณหัตตลักขณา มีไอร้อนเป็นลักษณะ
- ๒) ปริปาจนรสา มีการทำให้สุกเป็นกิจ
- ๓) มัททวานุปาหนปัจจปฏฐานา มีอาการอ่อนนิ่มเป็นผล
- ๔) อวเสสธาตุตติยปฏฐานา มีธาตุที่เหลือเป็นเหตุใกล้ (เกี่ยวข้องกันหมด)

อย่างไรก็ตาม เตโชธาตุ ยังมีความหมาย ๔ ประการ^๗ ได้แก่

๑) ปรมัตถเตโช หรือ ลักขณเตโช ได้แก่ เตโชธาตุที่พิสูจน์ได้จากการสัมผัสว่า ร้อนหรือเย็น

๒) สสัมภารเตโช ได้แก่ เตโชธาตุที่มีอยู่ในร่างกายของสรรพสัตว์

(๑) อัชฌัตติกเตโช ได้แก่ ธาตุไฟในร่างกายของสัตว์ กล่าวคือ

- อุสมเตโช ไออุ่น ธาตุไฟประจำกาย
- ปาจกเตโช ธาตุไฟย่อยอาหาร
- ขิรณเตโช ธาตุไฟที่ทำให้ร่างกายชราผมหงอก

^๔ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๑๗/๗๓-๗๔.

^๕ อภิ.วิ. อ.(ไทย) ๗๗/๒/๑/๒๓๕, สังคหะ (ไทย) (๒)/๕.

^๖ สังคหะ (ไทย) (๒)/๗.

^๗ สังคหะ (ไทย) (๒)/๔๘.

(๒) พาทิรเตโช ได้แก่ ไฟที่มีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เช่น ไฟฟืน ไฟหญ้า ไฟแกลบ เป็นต้น

๓) กลินเตโช ได้แก่ ไฟที่ใช้เป็นนิมิตทำกสิณของพระโยคาวจร (บำเพ็ญตบะ)

๔) สมมติเตโช ได้แก่ ไฟธรรมดาที่เป็นสมมติโวหารของชาวโลก เช่น ไฟถ่าน ไฟไหม้ ไฟฟ้า เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า ไฟเป็นธาตุในธาตุทั้ง ๔ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) เตโชธาตุหรือธาตุไฟ มีทั้งที่อยู่ภายใน และภายนอกร่างกาย โดยธาตุไฟภายในร่างกาย คือ ธาตุที่เป็นเครื่องยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และธาตุที่เป็นเหตุให้ของที่บริโภคเข้าไปย่อยได้ดี และรวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่อบอุ่น ถึงความร่ำร้อน ธาตุไฟเป็นธาตุที่สำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากว่าชีวิตมนุษย์นั้นหากธาตุไฟในร่างกายน้อยกว่าธาตุดิน น้ำ ลม แล้วชีวิตมนุษย์ก็จะดับสิ้นลงไปเป็นที่สุด

๓.๑.๒ ประเภทของไฟ

ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ มีลักษณะร้อนและเย็น ลักษณะร้อนชื่อว่า อุณหเตโช ลักษณะเย็นชื่อว่า สิตเตโช เตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิดมีสภาวลักษณะเป็นไอ โดยอุณหเตโช มีไอร้อนเป็นลักษณะ และสิตเตโช มีไอเย็นเป็นลักษณะ ซึ่งเตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิด มีหน้าที่ทำให้วัตถุต่างๆ สุก และละเอียดนุ่มนวล ดังจะเห็นได้จาก เมื่อวัตถุต่างๆ ส่วนมาก เช่น อาหาร ทำให้สุกด้วยความร้อน แต่อาหารบางอย่างก็ทำให้สุกด้วยความเย็นได้เหมือนกัน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “เตเชติ ปริปาเจตติ : เตโช ธรรมชาติใดที่ทำให้สุก ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เตโช”^๘ ชื่อว่าเป็นไฟภายใน

๓.๑.๒.๑ ไฟภายใน ธาตุไฟ มี ๕ ชนิดด้วยกัน คือ

๑) อุสุมาเตโช คือ เตโชธาตุที่มีประจำอยู่ในร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งได้แก่ไออุ่นร่างกาย

๒) สนตปปนเตโช คือ เตโชธาตุที่มีความร้อนมาก

๓) ทหนเตโช คือ เตโชธาตุที่มีความร้อนสูงจัด สามารถเผาผลาญร่างกายให้วิปริต ไปได้

๔) ชिरณเตโช คือ เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรมแก่ลง

๕) ปาจกเตโช คือ เตโชธาตุที่ทำหน้าที่ย่อยอาหาร^๙

^๘ พระสังฆมณฑลสังฆมาจารย์, ปรมัตถโคตติยะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสังฆมณฑลสังฆมาจารย์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๘.

^๙ สังคหะ (ไทย) (๑)/๗.

ในเตโชธาตุทั้ง ๕ ชนิดนี้ ที่มีอยู่ในร่างกายสิ่งมีชีวิต คือ อุกฺขมาเตโช กับ ปาจกเตโช สำหรับ สนตฺปนเตโช ทนฺนเตโช และชิรณเตโช จะไม่อยู่ประจำในร่างกาย แต่ปรากฏขึ้นเนื่องจาก อุกฺขมาเตโช มีอาการวิปริตไป เช่น การที่เป็นไข้ตัวร้อน เกิดจาก อุกฺขมาเตโช เปลี่ยนสภาพไปเป็น สนตฺปนเตโช หรือถ้ามีไข้สูงตัวร้อนจัดจนเพ้อคลั่ง เป็นเพราะ อุกฺขมาเตโช มีสภาพวิปริตมากขึ้น จากสนตฺปนเตโช กลายเป็น ทนฺนเตโช และสำหรับผู้ที่มิโรครภัยเบียดเบียน อยู่เสมอ หรือผู้ที่ล่วงเข้าปัจฉิมวัย อุกฺขมาเตโช จะเปลี่ยนสภาพเป็น ชิรณเตโช ทำให้ปรากฏอาการทรุดโทรมของร่างกายเกิดขึ้น เช่น ผมหงอก ฟันหัก ตามัว เนื้อหนังเหี่ยว เป็นต้นดัง พระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณในโลกลนี้ ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอรียะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอรียะ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของพระอรียะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมรู้ธาตุดินโดยความเป็นธาตุดิน ครั้นรู้ธาตุดินโดยความเป็นธาตุดินแล้ว ย่อมสำคัญธาตุดินย่อมสำคัญในธาตุดิน ย่อมสำคัญโดยความเป็นธาตุดิน ย่อมสำคัญธาตุดินว่า ของเรา ย่อมยินดีธาตุดิน ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เรากล่าวว่า เพราะเขาไม่ได้กำหนดรู้... ย่อมรู้ธาตุไฟโดยความเป็นธาตุไฟ ครั้นรู้ธาตุไฟโดยความเป็นธาตุไฟแล้ว ย่อมสำคัญธาตุไฟ ย่อมสำคัญในธาตุไฟ ย่อมสำคัญโดยความเป็นธาตุไฟ ย่อมสำคัญธาตุไฟว่า ของเรา ย่อมยินดีธาตุไฟ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เรากล่าวว่า เพราะเขาไม่ได้กำหนดรู้...^{๑๐}

ในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีข้อหนึ่งซึ่งพุทธศาสนิกชนมักจะตั้งข้อสงสัยอยู่เนื่อง ๆ คือ คำสอนว่าด้วยธาตุต่างๆ ในร่างกาย ทั้งนี้เพราะได้ความรู้จากวิทยาศาสตร์ว่าในโลกนี้มีธาตุต่างๆ มากมายหลายสิบอย่างซึ่งได้มีการพิสูจน์แล้วแน่นอน แต่ปรากฏว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้เพียงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ สี่อย่างนี้เท่านั้น บุคคลนอกศาสนาบางพวกก็ถือเอาข้อนี้เป็นเหตุโจมตีว่า พระบรมศาสดาไม่ได้ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณอย่างแท้จริง จึงรู้ไม่หมดสิ้นหรือรู้ไม่ถูกต้อง ข้อกล่าวหานี้ผู้ที่มีความรู้ก็ย่อมสามารถจะตอบโต้ได้อย่างถูกต้องและได้ผล แต่ผู้ที่ไม่มีความรู้อาจนำมาเป็นเหตุแห่งความสงสัยหรือแม้พลอยเชื่อตามไปด้วย อันเป็นความผิดที่อาจส่งผลกระทบกระเทือนความศรัทธาซึ่งมีอยู่ต่อความตรัสรู้ของพระตถาคตข้อนี้เป็นเรื่องร้ายแรงมาก จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เราจะเสาะหาความรู้และความเข้าใจในเรื่องธาตุ ๔ นี้ไว้อย่างถูกต้อง โดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ร่วมกับความรู้ในพระธรรม

ในชาตุมภิวังคสูตร กล่าวถึงพระปุกกุสาดิ ซึ่งมีศรัทธาบวชอุทิศถวายพระพุทธเจ้าโดยมิได้เคยพบเห็นเลย เพียงแต่ทราบกิตติศัพท์เท่านั้น และเมื่อพบพระพุทธเจ้าในระหว่างที่

^{๑๐} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๗๖/๓๖๘.

อาศัยค้ำแรมในศาลาของช่างปั้นหม้อ ก็มีได้ทราบว่าเป็นพระพุทธรเจ้า ต่อเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาจึงรู้ได้โดยทันที และได้ทูลขออุปสมบท ระหว่างที่ออกไปเสาะหาเครื่องอัฐบริขารก็ได้ถูกแม่โควิดจนถึงแก่ชีวิต เรื่องพระปุกกุสาตินี้เป็นต้นความคิดของเรื่องกามนิตและวาสิณฐีซึ่งเป็นที่ยุติกันแพร่หลายอยู่แล้ว พระธรรมเทศนาซึ่งแสดงโปรดพระปุกกุสาติ เฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องธาตุมีเนื้อความสำคัญว่า คนเรามีธาตุ ๖ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ และวิญญานธาตุ ความลำดับธาตุทั้ง ๕ อย่างที่กล่าวก่อน ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุที่ว่าง มีทั้งที่อยู่ภายใน และภายนอกร่างกาย ธาตุดินที่เป็นภายใน ได้แก่สิ่งที่เข้มแข็ง เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ม้าม หัวใจ ตับ และปอด เป็นต้น ธาตุน้ำที่เป็นภายในได้แก่สิ่งที่เอิบอาบซึมซาบไปได้ เช่น น้ำดี เสมหะ น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันชั้น เปรลมัน น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก และมูตร ธาตุไฟที่เป็นภายใน เตโชธาตุหรือธาตุไฟ คือ ความร้อนหรือพลังงานซึ่งเกิดขึ้นจากการเผาอาหารภายในกายเป็นเหตุให้ร่างกายเคลื่อนไหว หลังน้ำหรือย่อยอาหารได้ และทำให้ร่างกายมีความอบอุ่นเป็นปกติ ธาตุแห่งที่ว่างเป็นภายใน ได้แก่ ส่วนที่ว่างโปร่ง เช่น ช่องหู ช่องจมูก และช่องปาก เป็นต้น ธาตุสุดท้าย วิญญานธาตุ คือธาตุแห่งความรู้ นั้น มีอยู่เฉพาะภายในกายเป็นสิ่งซึ่งทำให้รู้สัมผัสต่างๆ และมีความทุกข์ มีความสุข และไม่ทุกข์ไม่สุข^{๑๑}

คำว่า “ธาตุ” ในพระพุทธศาสนา มีความหมายถึงประเภทหรือสภาพของสิ่งของมากกว่าตัวของ ถ้าจะกล่าวว่ ปฐวี คือ สิ่งของประเภทดินหรือมีสภาพเช่นดิน อาโปธาตุ คือ สิ่งของประเภทน้ำหรือมีสภาพเช่นน้ำ เตโชธาตุ คือ สิ่งของประเภทไฟหรือมีสภาพเช่นไฟ วาโยธาตุ คือสิ่งของประเภทลมหรือมีสภาพเช่นลม คงจะเข้าใจความหมายแท้จริงได้ง่ายกว่าที่เป็นอยู่ อีกข้อหนึ่งที่สนับสนุนว่าคำทั้งสี่นี้ความหมายจำเพาะแปลกไปจากความหมายธรรมดา คือ ในกรณีที่ต้องการหมายความถึงของหรือที่มีตัวมีตนจริง ๆ นั้น ท่านใช้คำอื่น เช่นใช้อัคคีหรืออาทิต สำหรับไฟ และธาราหรือชลาสำหรับน้ำ เกี่ยวกับเรื่องของธาตุ ๔ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและความถูกต้องแห่ง พระธรรม โดยอาศัยเทียบเคียงกับความรู้สมัยปัจจุบัน เพื่อไม่ให้เกิดความฉงนหรือสับสนระหว่างความหมายสองอย่างของคำว่า ธาตุ คือ ในพระบาลีหมายความว่า ประเภท หรือ สภาพ ส่วนในทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง สิ่งอันจะเปลี่ยนแปลงต่อไปไม่ได้ จะขอใช้คำว่า มูลสาร สำหรับความหมายอย่างหลังนี้ คือ ความหมายของคำว่า ธาตุ ในทางวิทยาศาสตร์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดพระปุกกุสาติด้วยธาตุวิภังคสูตรก็เพื่อให้พิจารณาเห็นว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตลอดจนร่างกายของเรานี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีธรรมดาไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ไม่ใช่ตัวเรา จึงไม่พึงยึดถือ พระปุกกุสาติซึ่งมีศรัทธาแก่กล้าใน

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๗๓-๖๘๗/๓๒๗-๓๓๖.

พระสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า อยู่แล้ว ก็ได้ความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมดาของโลก บรรลุธรรมะขั้นสูง สิ้นสังโยชน์อันเป็นส่วนต่ำ เมื่อถึงกาลกิริยาเพราะถูกวัชวิดจึงได้เข้าสู่ฐานะ อุปปาติกเพศ ได้ปรินิพพานในโลกนั้นโดยไม่ต้องกลับ มาเกิดในโลกมนุษย์อีก^{๑๒} นับว่าพระสูตรนี้มีอานิสงส์สูงอยู่มาก จึงเป็นการสมควรที่ท่านศาสนิกชน ทั้งหลายผู้มุ่งผลในทางสูงกว่าโลก ปัจจุบัน พึงเอาใจใส่ศึกษาและพิจารณาเพื่อให้ได้ผลตามสมควรแก่ อินทรีย์แห่งตน^{๑๓}

สรุปได้ว่า ไฟภายใน หมายถึง ไฟธาตุ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟเผาไหม้อาหารให้ย่อยไป ไฟยังกายให้ทรุดโทรม ไฟมีลักษณะร้อน ทำให้อาหารที่กินเข้าไปไม่บูด เสียไฟธาตุเผาไหม้ให้ย่อย ทำให้ร่างกายอบอุ่น ทำให้ร่างกายทรุดโทรม แก่ เจ็บ ตาย ทำให้จิตใจเร่าร้อนด้วยราคะ โลภะ โทสะ โมหะ กระทบกระชวย กระทบหิว ร่างกายมีความร้อนมากเท่าใดก็ต้องอาศัยยา อาศัยน้ำบรรเทาจนกว่าจะคลายร้อน บางคราวก็ต้องพัลลภช่วยระบาย เต็มวันมีแอร์เย็นฉ่ำ ความร้อนในกระหายน้ำ ทำให้อ่อนเพลียหมดกำลัง ไม่สบายกายไม่สบายใจ ถ่าน้ำในกายมากไป ไฟธาตุดับ หรือธาตุไฟมากเกินร้อนเกินไฟธาตุแตก ชีวิตอยู่ไม่ได้ อนิจจัง ความไม่เที่ยงของธาตุไฟย่อมมีธาตุไฟไม่พอดี ความเป็นทุกข์ย่อมเกิดขึ้น ไฟธาตุอ่อนไปบ้าง น้อยไปบ้าง ไฟธาตุร้อนแรงไปบ้าง มากไปบ้าง ถ้ารู้ประมาณธาตุในการทำให้เป็นไปพอดี ด้วยการไม่ทำกายให้ร้อนไม่ทำใจให้ร้อน ด้วยศีลด้วยธรรมแล้ว ก็จะมีธาตุไฟที่ดี ไม่อนิจจังไปเร็ว เป็นทุกข์เร็ว ไม่อนัตตาไปเร็ว ที่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไปเร็ว เพราะไม่มีศีลธรรม กายก็ร้อน ใจก็ร้อนด้วยราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ

๓.๑.๒.๒ ไฟภายนอก

ไฟหรือธาตุไฟภายนอก คือ ไฟที่อาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื้อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้นก็ถึงความนับว่า ไฟหญ้า ไฟอาศัยโคมัยติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟโคมัย ไฟอาศัยแกลบติดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ไฟแกลบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ไฟหยากเยื่อ^{๑๔} ไฟภายนอกแม้ร้อนแรง เผาไหม้มากมายเพียงใด ก็พยายามอย่าใส่สิ่งต่าง ๆ ที่เชื้อไฟเข้าไปเพราะไฟถ้าไม่มีเชื้อ หรือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดไฟแล้วไฟก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ และต้องเตรียมน้ำไว้พร้อมเพื่อดับไฟ เมื่อร้อนก็อาบน้ำ หิวกระทบก็ดื่มกิน ผู้มีปัญญาจะทำไฟให้อยู่ในเขตควบคุม ก็ใช้ไฟให้เป็นประโยชน์ เมื่อประมาทพลังเปลวก็โดนไฟเผาไหม้หมดตัว ไฟนอกหมดเชื้อไฟก็ดับ ไฟภายในหมดเชื้อคือไฟราคะ ไฟโลภะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ มานะ ทิฏฐิ ไฟภายในก็ดับ อนัตตาตัวตนของไฟก็ไม่ปรากฏ ไฟดับไปแล้ว

^{๑๒} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๓/๑๙๕-๑๙๙.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธาตุวิภังค์ในพระพุทธศาสนา กับวิทยาศาสตร์”, <<http://www.dhamma.mbu.ac.th/th/index.php>> (สืบค้น ๒๐/๖/๒๕๕๒)

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๔/๓๓๓.

ไปไหน อยู่ที่ใจรู้ มีร่องรอยเผาไหม้หยุดแค่นั้น ไฟก็ดับแค่นั้น แต่ไฟกิเลสตัณหา มันเผา ร้อนที่ใจ เมื่อมันดับหายไปแล้วใจก็สงบเยือกเย็นเป็นสุขทั้งกายทั้งใจ ไม่ถูกไฟทุกข์เผา ลน หม่นไหม้ ใจก็สงบลงได้ ชื่อว่าเป็นไฟภายใน

สรุปได้ว่า ไฟภายนอก คือ ความร้อน ความอุ่น ความอบอุ่นภายนอก ได้แก่ ไฟ จากการเผาไหม้วัสดุต่างๆ ไฟจากฟ้าผ่า ความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อน ในกองวัสดุต่างๆ เช่น ไฟที่เกิดจากฟืน ไฟที่เกิดจากหญ้า ไฟป่าเป็นต้น ชื่อว่าเป็นไฟภายนอก

ดังนั้น ไฟตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็คือ เตโชธาตุ หรือ ธาตุไฟ มีลักษณะ ร้อนและเย็น ลักษณะร้อนชื่อว่า อุณหเตโช ลักษณะเย็นชื่อว่า สิตเตโช เตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิดมี สภาวะลักษณะเป็นไอ โดยอุณหเตโช มีไอร้อนเป็นลักษณะ และสิตเตโช มีไอเย็นเป็นลักษณะ ซึ่ง เตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิด มีหน้าที่ทำให้วัตถุต่างๆ สุก และละเอียดนุ่มนวล และแบ่งออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ๒ ประเภท คือ ไฟภายใน และไฟภายนอก

๑) **ไฟภายใน** หมายถึง ไฟธาตุ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟเผาไหม้อาหารให้ ย่อยไป ไฟยังกายให้ทรุดโทรม ไฟมีลักษณะร้อน ทำให้อาหารที่กินเข้าไปไม่บูด เสียไฟ ธาตุเผาไหม้ให้ย่อย ทำให้ร่างกายอบอุ่น ทำให้ร่างกายทรุดโทรม แก่ เจ็บ ตาย ทำให้ จิตใจเร่าร้อนด้วยราคะ โลภะ โทสะ โมหะ กระทบกระวาย กระทบหิว และ

๒) **ไฟภายนอก** คือ ความร้อน ความอุ่น ความอบอุ่นภายนอก ได้แก่ ไฟจาก การเผาไหม้วัสดุต่างๆ ไฟจากฟ้าผ่า ความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อนใน กองวัสดุต่างๆ เช่น ไฟที่เกิดจากฟืน ไฟที่เกิดจากหญ้า ไฟป่าเป็นต้น ชื่อว่าเป็นไฟภายนอก

๓.๑.๓ แนวคิดเรื่องไฟล้างโลก

ไฟจัดเป็นธาตุอย่างหนึ่งในบรรดาธาตุ ๔ (ธาตุ ๑๘) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดัง คำอธิบายธาตุที่ว่า

ธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า ทรงสภาพของตนไว้ๆ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติที่ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า ทรงไว้ซึ่งสังสารทุกข์เป็นอนุกรมประการ ตาม สมควรแก่การสมภพ อนึ่ง ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า อันสัตว์ทรงไว้ คือ ธารไว้ ดุจ ภาชนะอันชนผู้นำภาชนะไปทรงไว้ฉะนั้น อนึ่ง ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า เป็นเพียงทรง ทุกข์ไว้เท่านั้น เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ อนึ่ง ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้ สัตว์เสวยสังสารทุกข์ อนึ่ง ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งอยู่ คือ ดำรงอยู่แห่ง ทุกข์มีประการอย่างนั้น อนึ่ง ชื่อว่าธาตุ เพราะอรรถว่า เป็นส่วนแห่งธรรมที่ควรรู้ ดุจ

ธาตุส่วนย่อยแห่งสรีระมีรสและโลหิตเป็นต้น และดุจธาตุย่อยแห่งวัตถุเกิดแต่ศิลา (หรือส่วนย่อยของศิลา) มีหรรดาลและมนศิลาเป็นต้น^{๑๕}

ในสุริยสูตร ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี้เป็นกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง ภิกษุทั้งหลายขุนเขาสิเนรุ โดยยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ โดยกว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีกาลบางครั้งบางคราวที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคามและดิณชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้ ฉันทใด สังขารก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี้เป็นกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวงฯ

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๒...๓...๔...๕...๖... ปรากฏ แม่น้ำลำคลองทั้งหมด ย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำฉันทใด สังขารก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ควรหลุดพ้นฯ

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่ว ลูกโซติช่วง มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผาลุกโชน ลม หอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุไฟเผาลุกโชนกำลังทะลาย ถูกกองเพลิงใหญ่เผาท่วมตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญ อยู่ ย่อมไม่ปรากฏซี้เถ้าและเขม่า เปรียบเหมือนเมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญ อยู่ ย่อมไม่ปรากฏซี้เถ้าและเขม่า ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม ควรจะเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น ใครจะรู้ ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พิณาศไม่เหลืออยู่ นอกจากอริยสาวกผู้มีบัพทอันเห็นแล้ว (โสดาบัน)^{๑๖}

พระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เหล่าพระภิกษุสงฆ์ เมื่อครั้งประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวัน ใกล้พระนครเวสาลี อันแสดงถึงพระสัพพัญญุตญาณของพระองค์

ในหนังสือมังคลัตถที่ปนิแปล เล่ม ๑ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๓๓๙.

^{๑๖} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๘๔-๘๕.

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์นามว่าสุเนตต์ เป็นศาสดาของคณะทำลัทธิดังทำเป็นที่
หยั่งลง สู่คติ ได้เป็นผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งวิชฌมณป
หาน ซึ่งพระศาสดาตรัสประสงค์เอาในสัตตสุริยสูตรในสัตตกนิบาตอังคุตตรนิกายว่า
ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ครูสุเนตต์อบรมเมตตาคิจตตลอด ๗ ปี ครั้นอบรมเมตตาคิจ
ตตลอด ๗ ปีแล้ว ไม่มาสู่โลกนี้อีกสิ้น ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกัปป์ ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า เมื่อ
โลกประลัยอยู่ ครูสุเนตต์นั้น เป็นผู้เข้าถึงอาภัสสรพรหมโลก เมื่อโลกเจริญอยู่ เข้าถึง
พรหมวิมานอันว่าง

บทว่า สิวัญญมานะ สุกฺติ ความว่า เมื่อโลกประลัย คือถูกไฟเผาผลาญ ได้แก่ วอดวาย
อยู่บทว่า อาภัสสรูปโค คือ ครูสุเนตต์เข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสร ด้วยอำนาจการถือ
ปฏิบัติในพรหมโลกชั้นอาภัสสรนั้น กัปป์ที่วอดด้วยไฟ พระองค์ก็ทรงแสดงด้วยคำนั้น
บทว่า สุณณฺโณ คือ ชื่อว่าว่าง เหตุไม่มีสัตว์อะไรๆ เกิดในโลกนั้น อธิบายว่า ท่านสุเนตต์
อุปัชฌ์ คือ เข้าถึงวิมานพรหม กล่าวคือ ภูมิแห่งปฐมฌาน อันเกิดแล้วแต่เบื้องต้น ด้วย
อำนาจการถือปฏิบัติ^{๑๗}

มังคลัตถทีปนี ได้กล่าวถึงนิยตมิจฉาทิฎฐิ ว่ามีโทษมากกว่าอนันตริยกรรม ๕
ประการไว้ว่า

อนันตริยกรรมเหล่านั้นมีกำหนด ที่สุดก็ปรากฏอยู่อย่างนี้ ส่วนนิยตมิจฉาทิฎฐิไม่มี
กำหนด เพราะนิยตมิจฉาทิฎฐินั้น เป็นมูลของวิภูษะ ผู้ประกอบด้วยนิยตมิจฉาทิฎฐินั้น
ออกไปจากภาพไม่ได้ นิยตมิจฉาทิฎฐิบุคคลนั้นย่อมยังพวชนที่สำคัญคำของเขาว่า ควร
ฟัง ให้ปฏิบัติผิด ผู้ประกอบด้วยนิยตมิจฉาทิฎฐินั้นแล้ว ย่อมไม่มีสวรรค์ ไม่มีมรรคเลย ใน
เวลาใกล้พิณาศ แม้เมื่อมหาชนบังเกิดอยู่ในพรหมโลก นิยตมิจฉาทิฎฐิบุคคล ไม่บังเกิด
ในพรหมโลก (ไหลไป) บังเกิดที่หลังจักรวาล ถ้ามว่า ก็หลังจักรวาลไฟไม่ไหม้หรือ ตอบว่า
ไหม้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า แม้เมื่อหลังจักรวาลนั้นถูกไฟไหม้ นิยตมิจฉาทิฎฐิบุคคล
นี้ก็ถูกไฟไหม้อยู่ในโอกาสแห่งหนึ่งในอากาศนั่นเอง บทว่า ปิฎฐิจจกวาเพ คือ ข้างหลัง
แห่งจักรวาลที่ไฟไหม้อยู่ สองบทว่า เอกสมิ โโอกาส คือ ในโอกาสแห่งหนึ่ง ซึ่ง
เช่นเดียวกับระหว่างแห่งจักรวาล ทั้งที่ไฟกำลังไหม้ทั้งที่ไฟยังไม่ไหม้ อันมีสมญาว่า
โลกันตริกนรก บางอาจารย์กล่าวว่า บทว่า ปจฺจติเยว ได้แก่ เมื่อจักรวาลถูกไฟกำลังไหม้ก็
ดี ยังไม่ไหม้ก็ดี นิยตมิจฉาทิฎฐิบุคคลนี้ ย่อมถูกไฟไหม้เพราะกำลังกรรมของตนโดย
แท้^{๑๘}

^{๑๗} มงคล.(ไทย) ๑/๖๖-๖๘.

^{๑๘} มงคล.(ไทย) ๒/๑๓๓-๑๓๕.

ธาตุไฟ มีลักษณะต่างจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ก็จริง แต่ก็เกิดร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน (กลาปะ) อยู่ตลอดเวลา ไม่มีธาตุใดเกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระจากธาตุอื่น อัตราส่วนผสมของธาตุเหล่านั้นกำหนดลักษณะของผลผลิต คือ กลุ่มที่มีธาตุดินมากจะเป็นของแข็ง เช่น ก้อนดิน ต้นไม้ หิน เป็นต้น กลุ่มที่มีธาตุน้ำมากจะเป็นของเหลว เช่น น้ำที่เราใช้ดื่ม เป็นต้น กลุ่มที่มีธาตุลมมากจะเป็นของสั้นไหวหรือเคลื่อนที่ไปมา เช่น ลมที่พัดไปมา เป็นต้น กลุ่มที่มีธาตุไฟมากจะเป็นของร้อน เช่น เปลวไฟที่เกิดเมื่อเราจุดเทียน เป็นต้น กลุ่มเล็กที่สุดซึ่งแบ่งแยกไม่ได้อีกต่อไป เรียกว่า อวินิปโกครูป อวินิปโกครูปนี้เป็นกลุ่มธาตุเดิมแท้ (สุทธัญฐกกลาป) มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สี กลิ่น รส โอชา องค์ประกอบเหล่านี้เกิดร่วมกันตลอดเวลา อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เกิดโดยอิสระไม่ได้ ในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ธาตุทั้งหลายนั้นเกิดร่วมกันเสมอ แยกจากกันเป็นสัดส่วนมิได้ แม้ในกลุ่มเล็กที่สุดเช่น สุทธัญฐกกลาปะ ธาตุทั้ง ๔ นี้เมื่อประกอบกันเข้าแล้วก็ก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ นับไม่ถ้วน มีคุณสมบัติแตกต่างกันตามส่วนผสมของธาตุทั้ง ๔ นั้น ดังนั้น กระบวนการเกิดไฟที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทสามารถสรุปเอาจากอัครัญญสูตร^{๑๙} ที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกเกี่ยวกับสรรพสิ่งในโลก ซึ่งสรุปได้ว่า

สามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อประสงค์จะฟังธรรม สามเณรทั้งสองรูปนั้นเดิมเป็นพราหมณ์ที่นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน กำลังอยู่ปริวาสกรรม (อบรม) เพื่อต้องการที่จะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อไปถึงพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ทั้งสองนั้นเคยเป็นพราหมณ์มาก่อนเมื่อมาบวชเช่นนี้พวกพราหมณ์ไม่ด่าว่าบ้างหรือ สามเณรทั้งสองรูปก็กราบทูลว่า พวกพราหมณ์พากันด่าว่าอย่างรุนแรง พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นด่าว่าอย่างไรบ้าง สามเณรทั้งสองก็กราบทูลถึงคำด่าของพวกพราหมณ์ว่า

พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะประเสริฐที่สุด เป็นวรรณะขาว บริสุทธิ์ เป็นบุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปากของพรหม มีกำเนิดมาจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้น พวกอื่นเป็นวรรณะดำ พวกอื่นนอกจากพราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ เจ้าทั้งสองคนละวรรณะอันประเสริฐสุดเสียแล้วไปเข้ารับวรรณะที่เลวทราม คือ พวกสมณะที่ศรัทธาไลน์เป็นพวกคฤหบดี เป็นพวกดำ เป็นพวกที่เกิดจากเท้าพรหม ซ้อนนั้นไม่ดี ไม่สมควรเลย^{๒๐}

พระผู้มีพระภาคทรงสดับแล้วจึงตรัสแก่สามเณรทั้งสองรูปนั้นว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นระลึกถึงเรื่องเก่าของพวกเรามีได้จึงกล่าวอย่างนั้น พวกพราหมณ์เหล่านั้นเกิดมาจากช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้น จะมาอ้างว่าตนสะอาดกว่าคนอื่นหรือเป็นวรรณะขาวอยู่พวก

^{๑๙} คุรายละเอียตโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑-๗๒/๖๑-๗๕.

^{๒๐} คุรายละเอียตโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑/๖๑-๖๒.

เดียวได้อย่างไร จากนั้นตรัสเรื่องมนุษย์สี่วรรณะที่ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วเหมือนกัน และตรัสเล่าถึง การที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปฏิบัติต่อพระองค์ ด้วยความเคารพ จะเห็นได้ว่าการเริ่มต้นของ พระสูตรนี้ เป็นการเริ่มต้นของปัญหาธรรมะที่มีมาเกี่ยวข้องกับสภาพทางสังคมในสมัยนั้น เป็น การสะท้อนให้เห็นว่าสภาพสังคมในขณะนั้นมีการแบ่งชั้นวรรณะกันอย่างรุนแรง พวงที่เกิดใน วรรณะ (ที่ถือกันเองว่าสูง) ก็พยายามกดขี่หรือเหยียดหยามพวกที่ตนถือว่าเป็นคนวรรณะต่ำกว่า ให้อยู่ใต้อำนาจ ซึ่งพระองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อถือหรือระบบสังคมแบบนี้ ที่พวกพราหมณ์พา กันยึดถืออย่างจริงจัง และตรัสย้อนในเชิงให้คิดว่า พวกพราหมณ์ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เกิดจาก ช่องคลอดของนางพราหมณ์ด้วยกันทั้งนั้น จะมาอ้างตัวว่าวิเศษกว่าคนอื่น สะอาดกว่าคนอื่นได้ อย่างไร ซึ่งการปฏิเสธความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในขณะนั้นเป็นแนวความคิดใหม่ที่ไม่มีใครเคย พุฒถึงมาก่อน จึงทำให้มีคนหันมาสนใจและหันมานับถือพระพุทธศาสนา มาก ต่อจากนั้น พระองค์ก็ตรัสเล่าถึงเรื่องราวดังกล่าว ที่พวกพราหมณ์เข้าใจผิดในเกณฑ์การตัดสินหรือการแบ่ง ชั้นของมนุษย์ให้สามเนรทั้งสองรูปเข้าใจ โดยตรัสเล่าถึงการเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ว่า

โดยล่วงระยะเวลาที่ยาวช้านานที่โลกจะพินาศ เมื่อโลกพินาศอยู่โดยมากเหล่าสัตว์ ย่อมเกิดในชั้นอากาศสรรพหมี สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออก จากกายของตนเอง สัตว์จรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยื ยาวช้านาน^{๒๑}

จะสังเกตเห็นว่าการอธิบายในพระสูตรนี้ มิได้อธิบายถึงต้นกำเนิดดั้งเดิมหรือตัวมูล การณ์แต่อย่างใด เพียงแต่อ้างอิงถึงในช่วงก่อนที่โลกจะพินาศแตกดับไปตามกฎของธรรมชาติว่า สภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ในยุคนั้นเป็นอย่างไร แล้วทรงอธิบายถึงวิวัฒนาการของโลกที่ กลับมาเจริญอีกครั้งหนึ่ง สัตว์เหล่านี้ก็มาจุติในโลกนี้อีกมีสภาพความเป็นอยู่เหมือนกับตอนที่อยู่ ในชั้นอากาศสรรพหมี คือมีรัศมีในกาย ไม่ต้องกินอาหาร สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ จักรวาลทั้งสี่เป็นน้ำ มีดมนไปหมด ยังไม่มีดวงดาว ไม่มีเพศ สัตว์ทั้งหลายดำรงชีพอยู่ด้วย ความสุขสบายสิ้นกาลช้านาน ข้อความในพระสูตรต่อไปมีว่า

โดยล่วงกาลที่ยาวช้านาน เกิดง้วนดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น เหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝายอยู่ข้างบน ฉะนั้น ง้วนดินถึง พร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใส หรือเนยชั้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรรวมฝิ่งเล็กอันหา โทษมิได้ ฉะนั้น^{๒๒}

เมื่อเกิดง้วนดินขึ้นดังนี้ เกิดมีสัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลน ใช้นิ้วช้อนง้วนดินเหล่านั้นขึ้นมา ชิมดู รสชาติของง้วนดินนั้นเกิดซาบซ่าไปทั่วร่างกาย ก็เกิดความพอใจและคามอยากขึ้น สัตว์

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๖/๖๕.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๖/๖๕.

เหล่าอื่นๆ ก็พากันทำตามคนโลนนั้น บางคนเริ่มปั้นจวนดินเป็นคำๆ แล้วบริโภคนั้น เมื่อบริโภคนั้นจวนดินซึ่งเป็นอาหารหยาบทำให้รัศมีในกายหายไป ปรากฏดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ขึ้นมา ดาวเคราะห์ทั้งหลายก็ปรากฏ ร่างกายก็เริ่มเปลี่ยนแปลง ผิวพรรณก็เริ่มผิแดดแตกต่างกันออกไป พวกที่ผิวพรรณดีก็ถือตัว ดูหมิ่นพวกที่มีผิวพรรณไม่งาม ซึ่งข้อความในพระสูตรตอนนี้แสดงให้เห็นถึงตัณหาของมนุษย์ว่า ธรรมดานั้นมนุษย์มีตัณหาอยู่ในจิตใจอยู่แล้ว เมื่อมีสิ่งมากระตุ้นซึ่งเป็นวัตถุภายนอก จึงกระทำการต่างๆ ตามความอยากหรือตามความต้องการของกิเลสได้อย่างง่ายดาย เมื่อสัตว์ผู้หนึ่งกระทำการสัตว์อื่นๆ ก็กระทำการเลียนแบบกันอย่างกว้างขวาง เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมที่ผิแดดจากเดิมก็ส่งผลให้ธรรมชาติมีความวิปริตแปรปรวนได้ การที่จิตใจของมนุษย์เริ่มตกต่ำลง เริ่มมีการถือตัว เหยียดหยามกันเรื่องผิวพรรณวรรณะนั้น ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความตกต่ำในสังคม ต่อมาจวนดินนั้นก็หายไป เกิดสะเก็ดเคี้ยวดินขึ้นมาแทนที่ตามลำดับ แต่มนุษย์ก็พากันดูหมิ่นเหยียดหยามเรื่องผิวพรรณวรรณะกันมากขึ้น อาหารเหล่านั้นก็หายไปทุกครั้ง และทุกครั้งก็อาหารหายไปพวกสัตว์เหล่านั้นต่างพากันบ่นเพ้อถึงความเสียดายถึงรสชาติของอาหารนั้นๆ และเมื่ออาหารหายไป พวกสัตว์ก็จะมาประชุมกัน แต่ไม่ได้มาประชุมกันปรึกษาหารือเพื่อหาทางแก้ไขหรือหาทางป้องกันไม่ให้อาหารนั้นหายไปอีก เพียงแต่จับกลุ่มกันบ่นถึงอาหารที่หายไปว่า ดีจริง ดีจริง ด้วยความเสียดาย พวกสัตว์เหล่านั้นเพียงแต่รู้ว่าอาหารหายไปเป็นของดีเท่านั้น แต่ไม่รู้ว่าจะหาอาหารนั้นได้อย่างไร หลังจากเคี้ยวดินหายไปก็เกิดข้าวสาลีชนิดที่เป็นอาหารได้ ไม่มีรา ไม่มีแกลบ ชาวสะอาดมีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร เมื่อเก็บไปบริโภคในตอนเช้าก็จะงอกกลับขึ้นมาใหม่ สัตว์ทั้งหลายก็พากันบริโภคข้าวสาลีเป็นอาหาร ข้าวสาลีทำให้ร่างกายมนุษย์มีวิวัฒนาการต่อไป ผิวพรรณวรรณะก็ต่างกันมากขึ้น เกิดมีเพศหญิงเพศชายขึ้น ทั้งสองเพศต่างก็เพ่งมองซึ่งกันและกันก็เกิดความกำหนัดขึ้น เกิดความเร่าร้อนภายในกาย และพากันเสพเมถุน สัตว์อื่นๆ เห็นก็พากันด่าว่า ขว้างปา โปรรยฝุ่นใส่ สัตว์ที่เสพเมถุนนั้นพร้อมทั้งห้ามเข้ากลุ่มเดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง ผู้ใดต้องการเสพเมถุนต้องหลบซ่อนโดยการสร้างสถานที่กำบังปกปิดการกระทำนั้น ในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้ง และการใช้ความรุนแรงในสังคม และยังแสดงถึงจุดเริ่มต้นของสถาบันครอบครัวซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของรัฐ และข้อความในพระสูตรยังแสดงให้เห็นถึงการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะไม่สามารถอดทนต่ออำนาจกิเลสตัณหาที่มีอยู่ในจิตใจได้ และยังแสดงถึงการสะสมและเกิดทรัพย์สินของปัจเจกชนขึ้น

ครั้งนั้นสัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้านขึ้น จึงได้มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เราช่างลำบากเสียนี้กระไร ที่ต้องไปเก็บข้าวสาลีมาทั้งในเวลาเย็นสำหรับอาหารเย็น ทั้งใน

เวลาเช้าสำหรับอาหารเช้าอย่างกระนั้นเลย เราควรไปเก็บเอาข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคทั้งเช้าทั้งเย็นคราวเดียวเถิด^{๒๓}

สัตว์ผู้นั้นก็เก็บข้าวสาลีมาไว้บริโภคทั้งเช้าทั้งเย็นในคราวเดียว หลังจากนั้นก็เริ่มเก็บสิ่งสมได้ ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๘ วันบ้าง สัตว์เหล่าอื่นๆ ก็พากันสั่งสมตามอย่าง เมื่อสั่งสมกันมากเข้า ข้าวสาลีก็กลายเป็นมีรำห่อเมล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มบ้าง ต้นที่ถูกเก็บเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับออกแทน จึงปรากฏว่าข้าวสาลีที่เก็บแล้วขาดเป็นตอนๆ พวกมนุษย์เหล่านั้นจึงประชุมปรึกษาหารือกันปรารภถึงความเสื่อมทรามที่เกิดขึ้นโดยลำดับ และหาทางแก้ไขปัญหานี้โดยการแบ่งข้างสาลีและปักปันเขตแดนกันขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเกียจคร้านและความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา เมื่อมนุษย์เกิดความโลภทรพยากรธรรมชาติซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดก็มีไม่เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ จึงเกิดการจัดสรรปันส่วนกันครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่หลังจากแบ่งปันดินแดนและผลผลิตกันครอบครองแล้วเกิดมีคนที่โลภสงวนส่วนของตนไว้แล้วไปขโมยในส่วนของผู้อื่นมาบริโภค เมื่อถูกจับได้ ๒ - ๓ ครั้ง ครั้งแรกก็ได้แค่ตักเตือน คนที่ขโมยก็รับปากว่าต่อไปจะไม่ขโมยแต่ก็ไม่ทำตามสัญญา ภายหลังก็ขโมยอีก จึงมีมนุษย์บางคนทนไม่ได้ถึงกับลงไม้ลงมือ พวกหนึ่งตีด้วยท่อนไม้พวกหนึ่งตีด้วยฝ่ามือ บ้างก็ใช้ดินขว้างปา เมื่อเกิดเหตุการณ์วุ่นวายอย่างนี้พวกมนุษย์ผู้ใหญ่ก็ประชุมกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา

ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ยก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตีเตือนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏในเพราะบาปธรรมเหล่าใด บาปธรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏ แล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบให้เป็นผู้ตีเตือนผู้ที่ควรตีเตือนโดยชอบ ให้เป็นผู้ที่ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น^{๒๔}

ต่อจากนั้นเป็นการแสดงถึงการเกิดขึ้นของวรรณะต่างๆ ว่า เกิดจากการแบ่งงานกันทำตามความพอใจ การแบ่งงานกันทำเป็นแผนก ๆ จึงทำให้เกิดความแตกต่างของหมู่ชน คือทำให้เกิดเป็นวรรณะขึ้น คนทั้งสี่วรรณะมิได้แตกต่างกันมาแต่เดิม ชาตีกำเนิดมิได้เป็นเครื่องวัดคุณค่าหรือตัดสินความแตกต่างระหว่างมนุษย์ว่าใครสูงต่ำกว่าใคร ดังข้อความในพระสูตรที่ว่า

วาเสฏฐะ ภราทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นของพวกกษัตริย์มีขึ้นได้ เพราะอักษรเป็นที่รู้กันว่าเป็นของดี เป็นของเก่าอย่างนี้แล เรื่องของสัตว์เหล่านี้จะต่างกัน

^{๒๓} คุรยลละเอียตโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๐/๖๘-๖๙.

^{๒๔} คุรยลละเอียตโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๑/๖๙-๗๐.

หรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกันก็เพราะธรรมเท่านั้น นอกจากธรรมหาไม่มี
วาเสฏฐะและภารทวาชะ ความจริงธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในที่ประชุมทั้งใน
ปัจจุบันและในภายหน้า^{๒๕}

ตามคติในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คนทั้ง ๔ วรรณะนี้มีได้แตกต่างกันมาแต่เดิม
แต่เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่าดีของประชาชน จึงทำให้บุคคลที่มีหน้าที่การงานสูงได้รับการ
ยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นวรรณะสูง แต่สิ่งที่ทำให้สัตว์แตกต่างกัน ก็คือ ธรรม เท่านั้น คนทั้งสี่
วรรณะหากกระทำความชั่วก็ได้รับผลชั่วเหมือนกัน ดังข้อความในพระสูตรว่า

วาเสฏฐะ ภารทวาชะ กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี สมณะก็ดี
ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจ
มิจฉาทิฎฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติวินิบาต
นรกทั้งสิ้น^{๒๖}

ในทางตรงข้ามกันหากประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือ
การกระทำด้วยสัมมาทิฎฐิ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และในตอนท้าย พระพุทธองค์ได้ตรัสย้ำ
ภษิตของสงฆ์ภุมารพหมาและของพระองค์ว่ามีเนื้อความที่ตรงกันว่า “กษัตริย์ผู้ประเสริฐใน
หมู่ชนรังเกียจกันด้วยโคตร แต่ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา(ความรู้) จรณะ(ความประพฤติ)
ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๒๗}

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการบัญญัติ
คำสอน ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความรู้ด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ก็เพื่อใช้เป็น
เครื่องมือในการอธิบายให้เข้าใจในตัวมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง^{๒๘} พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่า
เรื่องมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ชีวิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในโลกโดยเป็นชีวิตที่มีศักยภาพสูง เป็นผู้
สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด
พระพุทธศาสนาเถรวาท จึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับมนุษย์มาก แม้กระทั่งแสดงว่า โลกอยู่ในตัว
มนุษย์หรือมนุษย์เป็นโลก ๆ หนึ่ง เช่นในโรหิตัสสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราย่อมบัญญัติโลก
เหตุเกิดของโลก และปฏิบัติทำให้ถึงความดับแห่งโลกลงในอัทภวาอันมีประมาณว่าหนึ่ง มี
สัญญาและใจนี้เท่านั้น^{๒๙} ดังนั้น มนุษย์ คือ ใครได้ในแง่ของสมมติสัจและปรมาตสัจ ในแง่ความ

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๕/๗๓.

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๗/๗๓.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๗๒/๗๔-๗๕.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๙.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๔๗-๔๘.

จริงชั้นสมมตินั้นอาจตอบได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ชาย เป็นผู้หญิง เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ สูง ต่ำ ดำ ขาว เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ เป็นคำจำกัดความแล้วแต่จะคิดเอาตามแต่ละชาติภาษาไป ส่วนมนุษย์ในแง่ความจริงชั้นปรมาณนั้นเป็นเพียงกระบวนการล้วนๆ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกดับลง เพราะการรวมกันเข้าของเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้างขึ้น หรือเกิดขึ้นเพราะแรงดลบันดาลของใคร ไม่มีตัวตน สัตว์ บุคคล เรา เขา ดังนั้น มนุษย์หรือตัวตนแท้ๆ ไม่มี ^{๓๐}

สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทมีคำอธิบายเกี่ยวกับธาตุทั้งหลายว่ามีกระบวนการเกิดขึ้นและดับไปของไฟซึ่งจัดเป็นธาตุหนึ่งในธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทรายใดที่สิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิตยังปรากฏอยู่ในโลกใบนี้ ธาตุไฟ และดิน น้ำ ลม ก็ยังปรากฏอยู่ และดำเนินไปตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตธาตุนั้น

ในวิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒ ได้อธิบายเกี่ยวกับ “กัป” ไว้ว่า

กัปที่กำลังเสื่อมลง ชื่อว่า “สังวัฏกัป” กัปที่กำลังเจริญขึ้น ชื่อว่า “วิวัฏกัป” ในสังวัฏกัป และวิวัฏกัปทั้ง ๒ นั้น สังวัฏกัปปกัป กัปที่ตั้งอยู่เนื่องด้วยกัปเสื่อม คือระยะเวลาในระหว่างกัปเสื่อม และวิวัฏกัปปกัป กัปที่ตั้งเนื่องอยู่ด้วยกัปเจริญ คือ ระยะเวลาในระหว่างกัปเจริญ เมื่อถือเอาเช่นนั้น กัปทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยแห่งกัป ๔ อย่างเหล่านี้ อสงไขยแห่งกัป ๔ อย่างเป็นไฉน คือสังวัฏกัป ๑ สังวัฏกัปปกัป ๑ วิวัฏกัป ๑ วิวัฏกัปปกัป ๑” ^{๓๑} แม้จะแยกย่อยกัปออกเป็น ๔ ก็ไม่ได้ง่ายที่จะนับว่าเท่านี้ปี เท่านี้ปี ร้อยปี พันปี หรือแสนปี จึงเรียกว่า อสงไขย เหมือนกัน คือนับไม่ถ้วน เพราะฉะนั้น กัปย่อยทั้ง ๔ กัป จึงเรียกว่า อสงไขย และอสงไขยในที่นี้พึงเข้าใจว่าเป็นอสงไขยย่อย เช่นเดียวกับกัปย่อย รวมเรียกว่า อสงไขยกัป ซึ่งหมายถึงส่วนย่อยทั้ง ๔ ของอายุโลก อสงไขยในส่วนนี้คือการนับปีไม่ถ้วนนั่นเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยแห่งกัป ๔ ประการนี้ ๔ ประการ เป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด สังวัฏกัปตั้งอยู่ เมื่อนั้น ใครๆ ก็ไม่อาจนับได้ว่า เท่านี้ปี เท่านี้ร้อยปี เท่านี้พันปี หรือเท่านี้แสนปี ตูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด สังวัฏกัปปกัปตั้งอยู่ เมื่อนั้น ใครๆ ก็ไม่อาจนับได้ว่าเท่านี้ปี เท่านี้ร้อยปี เท่านี้พันปี หรือเท่านี้แสนปี ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด วิวัฏกัปตั้งอยู่ เมื่อนั้น ใครๆ ก็ไม่อาจนับได้ว่า เท่านี้ปี เท่านี้ร้อยปี เท่านี้พันปี หรือเท่านี้แสนปี ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด วิวัฏกัปปกัปตั้งอยู่ เมื่อนั้น ใครๆ ก็ไม่อาจนับได้ว่า เท่านี้ปี เท่านี้ร้อยปี เท่านี้พันปี หรือเท่านี้แสนปี ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยแห่งกัป ๔ ประการนี้แล ^{๓๒}

^{๓๐} ดุรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๖๕/๔๑๘-๔๑๙.

^{๓๑} วิสุทธิ.(ไทย) ๒/๒/๑๘๘.

^{๓๒} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๕๖/๑๔๐-๑๔๑.

บรรดากัปทั้ง ๔ นั้นในที่นี้จะได้กล่าวถึงสังวัฏกัป คือกัปเสื่อมซึ่งสังวัฏกัปมีอยู่ ๓ คือ

- ๑) เตโชสังวัฏกัป คือ กัปที่พินาศเพราะไฟ
- ๒) อาโปสังวัฏกัป คือ กัปที่พินาศเพราะน้ำ
- ๓) วาโยสังวัฏกัป คือ กัปที่พินาศเพราะลม

เขตแดนแห่งสังวัฏกัปมี ๓ คือ ๑) ชั้นอภัสสระ ๒) ชั้นสุภิกิณฑะ ๓) ชั้นเวหัพพะละ ในกาลใด กัปย่อมนิพินาศไปเพราะไฟ ในกาลนั้นโลกย่อมถูกไฟเผา ภายใต้งตั้งแต่ชั้นอภัสสระลงมา ในกาลใด กัปย่อมนิพินาศไปเพราะน้ำแห่งเขตนั้น อธิบายว่า แดนแห่งความพินาศ เรียกว่า สังวัฏสีมา แดนแห่งสังวัฏฏะ (ด้านสูง) มีอยู่ ๓ คือ (พรหมโลก) ชั้นอภัสสรา ชั้นสุภิกิณฑะ ชั้นเวหัพพะละ เมื่อกัปพินาศด้วยไฟ (โลก) ใต้ชั้นอภัสสราลงมาถูกไฟไหม้ (สิ้น) เมื่อกัปพินาศด้วยน้ำ (โลก) ใต้ชั้นสุภิกิณฑะลงมาละลายด้วยน้ำ (สิ้น) เมื่อกัปพินาศด้วยลม (โลก) ใต้ชั้นเวหัพพะละลงมา ทำลายไปด้วยลม (สิ้น) แต่ (เมื่อว่า) โดยแดนด้านกว้าง (โลก) พุทธเกษตรหนึ่ง ย่อมพินาศทุกครั้งไป

๓.๑.๓.๑ เตโชสังวัฏกัป

ในวิสุทธิมรรคแปล ได้อธิบายไว้ว่า ก็ในสมัยที่กัปพินาศเพราะไฟ แรกทีเดียว มหาเมฆล้ากัป ตั้งขึ้นยังฝนใหญ่ท่าหนึ่งใต้ทั่วแสนโกฏิจักรวาท มนุษย์ทั้งหลายดีใจ นำเอาพืชทั้งปวงไปหว่าน แต่ครั้งข้าวทั้งหลายงอกขึ้น(ยาว) พอโคกักดินได้ เมฆนั้นก็ร้อง เป็นเสียงลา ไม่ยังฝนให้ตกแม้แต่หยาดเดียว ฝนเป็นอันขาดไปในกาลนั้น ซึ่งเป็นกาลที่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ ซึ่งเป็นสมัยที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี ดังนี้ สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นวิสุตฺตชีวิ (อาศัยฝนเป็นอยู่) ก็ทำกาละไปเกิดในพรหมโลก เทวดาจำพวกที่เป็น บุพผผลูปชีวิณี (อาศัยดอกไม้และผลไม้เป็นอยู่) (ก็จู่ดีไปเกิดในพรหมโลก) ด้วย ครั้นกาลนานไกลล่องไปโดยการขาดฝน อย่างนั้น น้ำในที่นั้นๆ ก็ถึงซึ่งความสิ้นไป ที่นี้ปลาและเต่าทั้งหลายก็ค่อย ๆ ทำกาละไปเกิดในพรหมโลกบ้าง แม้พวกสัตว์นรก (ก็จู่ดีไปเกิดในพรหมโลก) ด้วย

อาจารย์พวกหนึ่งว่า “ในสัตว์เหล่านั้น พวกสัตว์นรกย่อมนิพินาศ เพราะ ความปรากฏเกิดขึ้นแห่งสุรยดวงที่ ๗ มีปัญหาว่า เว้นฉานเสีย ความเกิดในพรหมโลกหา มิได้ไม่ และบรรดาสัตว์ที่กล่าวมานั้น ลางพวกก็ถูกความขาดอาหารบิบบัน บางพวกก็ยัง อภัพ (ไม่อาจ) ที่จะบรรลุมานได้ สัตว์เหล่านั้นจะ (ไป) เกิดในพรหมโลกนั้นได้อย่างไร มีคำแก้ว่า สัตว์เหล่านั้น (ไป) เกิดในพรหมโลกได้ด้วยอำนาจฉานที่ตนไปได้ในเทวโลก จริงอยู่ พวกกามาพจรเทพเหล่าที่ชื่อว่า โลกพยูหะ (กระบวนการกู่โลก) ทราบว่า โดยลวง

ไปแสนปี ความสิ้นกับจักมี ก็ปล่อยเสียร (ไม่โพกผ้า) สยายผม (ไม่เกล้าไม่แต่ง) (ร้องให้) น้ำตานองหน้า เช็ดน้ำตาด้วยมือถุงผ้าแดง ทรงเพศแห่งบุคคลผู้มีรูปวิกาลยิ่งนัก เทียวร้องบอกไปในถิ่นมนุษย์ อย่างนี้ว่า

ชาวเราเอ๋ย แต่นี้ล่วงไปแสนปี ความสิ้นกับจักมีละ โลกนี้จักพินาศ มหาสมุทร เล่าก็จักแห้ง มหาปฐพีนี้และขุนเขาสิเนรุ ก็จักถูกไฟไหม้พินาศ (สิ้น) ความพินาศ จักมี (ขึ้นไป) กระทบพรหมโลก ชาวเราเอ๋ย ท่านทั้งหลายจงเจริญเมตตา จงเจริญกรุณา จงเจริญมุทิตา จงเจริญอุเบกขาเถิด จงบำรุงมารดา จงบำรุงบิดา จงเป็นผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุลเถิด

เมื่อได้ฟังคำของโลกพยุหเทพเหล่านั้นแล้ว พวกมนุษย์และภูมิเทวดา โดยมาก เกิดความสลัดใจมากก็เป็นผู้จิตอ่อนโยนกะกันและกัน พวกกันทำบุญทั้งหลายมี เมตตาเป็นอาทิ (ตายแล้ว) จึงไปเกิดในเทวโลก ได้บริโภคนิพพิศุสาโภชนแล้วรีบทำ บริกรรมในวาโยกสิณ จึงได้ฌานในเทวโลกนั้น ส่วนสัตว์อื่นจากนั้น (คือพวกอบาย) ก็ไปเกิด ในเทวโลกได้ด้วยอุปปราปริยเวทนิยกรรม จริงอยู่ ชื่อว่าสัตว์ผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสงสารที่ ปราศจากอุปปราปริยเวทนิยกรรมย่อมไม่มี แม้สัตว์เหล่านั้นก็ย่อมได้ฌานในเทวโลกนั้น ๆ ได้เหมือนกัน สัตว์แม้ทั้งปวงย่อมเกิดในพรหมโลกได้ ด้วยอำนาจฌานที่ตน (ไป) ได้ใน เทวโลก ดังนี้แล^{๓๓}

ต่อมาเกิดสุรย์ (พระอาทิตย์) ๗ ดวง มีคำอธิบายว่า อนึ่ง ต่อแต่ฝนขาด ล่วงกาล ไปนานไกล สุรย์ดวงที่ ๒ ก็เกิดปรากฏขึ้น กาลตอนกลางคืนตอนกลางวันก็มีได้รู้กันเลย สุรย์ ดวงหนึ่งขึ้นดวงหนึ่งตก โลกมีความร้อนจากสุรย์มิได้ขาดระยะเลย และในกับปวินาสกสุรย์ (สุรย์ ล้างกับ) หามีสุรียเทพบุตรเหมือนดังที่มีในปกติสุรย์ไม่ ในสุรย์ ๒ อย่างนั้น เมื่อปกติสุรย์ยังเป็นไปอยู่ ก้อนเมฆบ้าง เปลวควันบ้าง ยัง (มี) ลอยอยู่ในอากาศ ครั้นกับปวินาสกสุรย์เป็นไป ท้องฟ้า เป็นปราศจากควัน และก้อนเมฆใสราววงแว่น (ส่องหน้า) เว้นเบญจมหานทีแล้ว น้ำ ในที่ทั้งหลายมีแม่น้ำน้อยที่เหลือเป็นต้น แห่งหมด แต่นั้นไปอีกล่วงกาลนานไกล สุรย์ดวงที่ ๓ ก็ เกิดปรากฏขึ้นเพราะความเกิดปรากฏขึ้นแห่งสุรย์ดวงที่ ๓ ไรเล่า แม้ (เบญจ) มหานทีก็แห้ง แต่นั้นไปอีกล่วงกาลนานไกล สุรย์ดวงที่ ๔ ก็เกิดปรากฏขึ้นเพราะความเกิดปรากฏขึ้นแห่งสุรย์ดวง ที่ ๔ ไรเล่า มหาสระทั้ง ๗ นี้ คือ สระสีหปาตนะ สระหงสหาตนะ สระกัณณมุณฑกะ สระ รถการ สระอนโธดาต สระฉัททันต์ สระกุนาละ อันเป็นต้นน้ำ (เบญจ) มหานที (อยู่) ใน หิมพานต์ ก็แห้ง แต่นั้นไปอีกล่วงกาลนานไกล หลังจากทีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ โผล่ขึ้นมาใน แห้งน้ำบนโลกก็มลายหายสิ้นไป เหลือแต่เพียงผืนแผ่นดินที่แห้งผากปราศจากน้ำ แต่ความ

^{๓๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๑๙๐-๑๙๒.

ร้อนมิได้ลดลงกลับทวีความรุนแรงมากขึ้นไปอีกเพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏขึ้นมาอีก ดัง
พุทธพจน์กล่าวว่า

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏเพราะ
ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย นายช่างหม้อเผาหม้อที่เขาปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น ฉันทใด ภิกษุ
ทั้งหลาย เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็น
สภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง ^{๓๔}

แผ่นดินในช่วงนี้ถูกเผาเหมือนอยู่ในเตาเผาหม้อดิน ควันที่เผาดินจะลอยออกมา
ดูเหมือนว่าแผ่นกำลังจะถูกเผาให้หลอมละลาย ในคัมภีร์สารตถปิณีกล่าวว่า ควันที่ระเหย
ออกมาเป็นเพราะน้ำที่แทรกซึมเพื่อยึดให้ดินเกาะกันแน่น ได้ถูกความร้อนเผาได้ระเหยออกมา
ทำให้ดินเสียการยึดเหนี่ยวเข้าหากัน ซึ่งกล่าวไว้ว่า

พระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ก็ย่อมปรากฏ ทำให้จักรวาลทั้งสิ้นมีควันเป็นอันเดียวกัน มีน้ำ
เหือดแห้งไปด้วยกัน ก็ปฐวีธาตุในที่นั้น ๆ เป็นธรรมชาติที่ค้ำกันตั้งอยู่ได้ เพราะอาโปธาตุ
ได้ได้ประสานไว้ อาโปธาตุนั้นย่อมถึงความสิ้นไป เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แม้
แสนโกฏจักรวาลก็เหมือนกับจักรวาลนี้ ^{๓๕}

จากนั้นโลกจะเพิ่มดีกรีความร้อนขึ้นมาอีกเพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏให้
เห็นจากพระพุทธพจน์กล่าวไว้ว่า

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะ
ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ เกิดไฟลุกโชนมีแสงเพลิง
เป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่เปลวไฟถูกลมพัด
ขึ้นไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาไหม้ กำลังพินาศถูกกองเพลิงใหญ่เผาทั่ว
ตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐
โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้อ้าและ
เขม่าย่อมไม่ปรากฏ ^{๓๖}

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้อ้าและเขม่าย่อมไม่ปรากฏ
ฉันทใด เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้อ้าและเขมา ก็ย่อมไม่

^{๓๔} พระสารีบุตรมหาเถระ, สารัตถปิณี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย, (ฉบับพระราช
พิพิธมางคเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๗.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๗.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

ปรากฏ ฉะนั้น สัจสารทั้งหลายก็ฉะนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเปื้อน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง^{๓๗}

จากพระพุทธพจน์ตอนนี้ เป็นการบอกชัดเจนว่าโลกสิ้นแล้ว ถูกเผาเหมือนเนยที่โดนไฟเผาละลายไปทันที ไม่ปรากฏแม้แต่เป็นเขม่าควัน โลกสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ การเผาไหม้เริ่มจากภูเขาที่สูงน้อย ไปหามาก จนถึงเขาสีเนรุ ในคัมภีร์สารัตถทีปนี ฎีกา กล่าวว่า ไม่เพียงแต่โลกเท่านั้นที่ถูกเผาพินาศ จักรวาลก็เช่นเดียวกันถูกเผาให้เป็นความว่างเปล่า มีมิติตลอดกาลนาน กล่าวโดยสรุปว่าโลกพินาศด้วยน้ำ ด้วยลม และด้วยไฟ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่โลกจะพินาศสิ้นไป พร้อมกับจักรวาล^{๓๘}

๓.๑.๓.๒ เตโชสังวัฏฏัญญาธิบดี

ต่อมาलगกาลนานไกล เมฆใหญ่ตั้งขึ้น ทีแรกยังฝนฝอยๆ ให้ตกลงมาแล้ว ยังฝนให้ตกโดยหยาดน้ำ (ใหญ่ขึ้น) ขนาดก้านบัวขนาดไม้เท้า ขนาดสาก และขนาดลำตาล เป็นอาทิอยู่โดยลำดับจนยังที่ๆ ไฟไหม้ทั้งปวง ในแสนโกฏิจักรวาลให้เต็มแล้วจึงหายไป ลมพัดอุ้มน้ำนั้นไว้ข้างล่างและทางขวาง (คือ พัดไปรอบน้ำไม่ให้น้ำ กระจายไป) ทำจน (น้ำนั้น แฉ่นเข้า) เป็นก้อน น้ำก้อนนั้นกลมเช่นกับหยาดน้ำในใบบัว หากมีคำถามว่า ลมทำก้อนน้ำใหญ่ปานนั้น ให้เป็นก้อนได้อย่างไร คำแก้พึงมีว่า ทำได้โดยน้ำเปิดช่องให้ จริงอยู่ น้ำนั้น ย่อมให้ช่องแก่ลมนั้น ในที่นั้น ๆ (ให้ลมแทรกเข้าไปทำให้แข็งได้) น้ำนั้นถูกลมปั่นทำให้ เป็นก้อนอยู่อย่างนั้น ก็ค่อยเหือดไปวดลงข้างล่างโดยลำดับ ครั้นน้ำวดลง ๆ พรหมโลกก็ เกิดปรากฏขึ้นในที่ๆ เคยเป็นพรหมโลก และเทวโลกทั้งหลายก็เกิดปรากฏขึ้นในที่ๆ เคย เป็นกามาวจรเทวโลก ๔ ชั้นข้างบน แต่ครั้งน้ำวดลงมาถึงที่ๆ เคยเป็นแผ่นดินแต่ก่อน ลมแรง ก็เกิดขึ้น ลมนั้นกั้นน้ำนั้นไว้ทำให้ระบายไปได้ ดั่งน้ำอยู่ในกระบอกกรองที่คนปิดช่อง (ระบายอากาศ) ไว้ฉะนั้น น้ำอันมีรสหวานถึงซึ่งความเหือดไป ทำให้เกิดง้วนดินเป็นผาขึ้น ง้วนดินนั้น เป็นสิ่งที่ถึงพร้อมด้วยสี และถึงพร้อมด้วยกลิ่นรส ดั่งหน้าข้าวปายาสที่หุงไม่ใช่ น้ำเลย (คือ หุงด้วยน้ำมัน) ฉะนั้น อภัสสรพรหมลงมาเกิดและกินง้วนดินเป็นอาหาร ก็ใน กาลนั้น สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดอยู่แต่แรกในอภัสสรพรหมโลกจตุติจากอภัสสรพรหมโลกนั้น เพราะสิ้นอายุบ้าง เพราะสิ้นบุญบ้าง มาเกิดในโลกนี้ โดยเป็นอุปปาติกะ พรหมสัตว์เหล่านั้น เป็นผู้มิแสงในตัว ท่องเที่ยวไปในท้องฟ้าได้ (คือ เหาะได้) เขาทั้งหลายได้กลิ่นง้วนดินนั้นเข้า

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน สามารถ สุขุประการ, “วันสิ้นโลก: ศึกษาวิเคราะห์สัตตสุริยสูตร”, สารนิพนธ์ พุทธศาสตร์คุณบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙ – ๒๑.

ก็เกิดที่นกระหาย ลงมือปั้นกินเป็นคำๆ โดยนัยที่กล่าวในอัครคัมภีร์สูตรนั้นแล อยู่มาแสงในตัวของเขาทั้งหลายอันตรธานไป ความมืดก็มีขึ้น เขาทั้งหลายเห็นมืดเข้าก็กลัว^{๓๙}

๓.๑.๓.๓ เตโชวิวิฏกัปป

ต่อนั้น ดวงสุรย์ (ดวงอาทิตย์) ๕๐ โยชน์เต็ม อันยังความกลัวให้หายแล้วยังความกล้าให้เกิดแก่สัตว์เหล่านั้นได้ เกิดปรากฏขึ้น เขาทั้งหลายเห็นดวงสุรย์นั้นแล้วก็ตื่นตื่นดีใจว่าพวกเรากลับได้แสงสว่างแล้ว พวกกันตั้งชื่อดวงสว่างนั้นว่า สุรย์ นั่นเอง เพราะเนื่องด้วยคำที่เขาทั้งหลายกล่าวกันว่าดวงสว่างอันยังความกลัวของพวกเราที่กลัวอยู่แล้วให้หาย ยังความกล้าให้เกิด (แก่พวกเรา) โผล่ขึ้นมา เพราะฉะนั้น ดวงสว่างนั้น ชื่อสุรย์ (ผู้โผล่ขึ้นมายังความกล้าให้เกิด) เกิด ดังนี้ อยู่มา ครั้นสุรย์ทำความสว่างในกลางวันแล้วอสดงไป เขาทั้งหลายก็คร่ำครวญว่า พวกเราได้แสงสว่างดวงใดเล่า แสงสว่างดวงนั้นของเราก็ดำหายไปเสียแล้ว ก็เกิดกลัวกันขึ้นมาอีก พวกเขาได้แต่คิดรำพึงกันไปว่า จะเป็นการดีนะ หากว่าพวกเราได้แสงสว่างอีกดวงหนึ่ง ครั้นนั้น ดวงจันทร์ (ใหญ่) ๕๐ โยชน์หย่อนหนึ่ง ราวกะรังูใจของพวกเรา ก็เกิดปรากฏขึ้น พวกเขาได้เห็นดวงจันทร์นั้นยิ่งตื่นตื่นยินดีนัก พวกกันตั้งชื่อดวงจันทร์นั้นว่า จันทะ นั่นเอง เพราะเนื่องด้วยคำที่พวกเขากล่าวกันว่า ดวงสว่างนั้นราวกะรังูจันทะ (ความพอใจ) ของพวกเรา โผล่ขึ้นมา เพราะฉะนั้น ดวงสว่างนั้นจึงชื่อว่า จันทะ (ผู้ราวกะรังูจันทะของสัตว์ โผล่ขึ้น) เกิด ดังนี้^{๔๐}

๓.๑.๓.๔ เตโชวิวิฏกัฏฐายิกัปป

ครั้นพระจันทร์และพระอาทิตย์ (สุรย์) เกิดปรากฏอย่างนั้นแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็เกิดปรากฏขึ้น จำเดิมแต่นั้น กลางคืนกลางวันก็รู้กันขึ้น และเดือนกึ่งเดือน ฤดู ปี ก็รู้จักขึ้นโดยลำดับ อนึ่ง ในวันที่พระจันทร์และพระอาทิตย์ (สุรย์) ภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาท และภูเขาหิมพานต์ก็เกิดปรากฏขึ้น ก็แลภูเขาทั้ง ๓ นั้น เกิดปรากฏขึ้นในวันเพ็ญเดือนผัคคฺษณะ (คือ เดือน ๔) ไม่ก่อนไม่หลังกันเลยทีเดียว

จากการศึกษาในเรื่องไฟกับวิวัฒนาการของโลกาโลกนั้น สรุปได้ว่าในกับทั้ง ๔ นั้น คือ ๑) สัณฐักัปป กับเสียม ๒) สัณฐักัฏฐายิกัปป กับที่ตั้งอยู่เนื่องด้วยกับเสียม ๓) วิวิฏกัปป กับเจริญ ๔) วิวิฏกัฏฐายิกัปป ในที่นี้สัณฐักัปป และสัณฐักัฏฐายิกัปป ระยะเวลาแห่งกับเสียม และกับที่ตั้งอยู่เนื่องด้วยกับเสียม คือตั้งแต่เกิดมหาเมฆล้างกับไปจนถึงเปลวไฟขาด นี่เป็นอสงไขยหนึ่งเรียกว่า เตโชสัณฐักัปป ตั้งแต่เปลวไฟผลาญกับขาดไปจนถึง (เกิด) มหาเมฆก่อเกิด (โลก) ที่ยังแสนโกฏิจักรวาทให้เต็มด้วยน้ำ นี่เป็นอสงไขยที่ ๒ เรียกว่า เตโชสัณฐักัฏฐายิกัปป วิวิฏกัปป คือ กับ

^{๓๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๑๙๔/๑๙๕.

^{๔๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๑๙๕-๑๙๖.

เจริญ และวิวิธภูมิฐาภิภั คือกับที่ตั้งเนื่องอยู่ด้วยกับเจริญนั้น ตั้งแต่มหาเมฆก่อเกิด (โลก) ไปจนถึงความเกิดปรากฏขึ้นแห่งจันทร์และสุรย์นี้เป็นอสงไขยที่ ๓ เรียกว่า เตโชวิวิธภูมิภั ตั้งแต่ความเกิดปรากฏขึ้นแห่งจันทร์และสุรย์ไปจน (เกิด) มหาเมฆล้างกับอีก นี้เป็นอสงไขยที่ ๔ เรียกว่า เตโชวิวิธภูมิฐาภิภั รวมเป็น ๔ อสงไขยนี้เป็นมหากัป ๑^{๔๑}

ในประเด็นเรื่องการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟในทัศนะของพระพุทธศาสนา เถรวาท ไฟเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลก การวิวัฒนาการของโลก และมีผู้อยู่อาศัยแล้วเกิดระบบสุริยจักรวาลขึ้นตามธรรมชาติของจักรวาล เมื่อมีมนุษย์มากก่อให้เกิดปัญหามากมาย จึงสุดท้ายโลกก็ล่มสลายไปเพราะน้ำมือของมนุษย์ที่ขาดคุณธรรมพื้นฐานสำคัญคือศีล ๕ ทำให้โลกถึงกาลวิบัติด้วยไฟ อันมีความโทษะเป็นสมุฏฐาน

๓.๒ ประโยชน์ของไฟ

แนวคิดเกี่ยวกับไฟหรือธาตุไฟในร่างกายของมนุษย์ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท นี้เป็นการพิจารณาหลักการต่างๆ สำหรับการพัฒนาชีวิตเพื่อให้สอดคล้องความจริงของธรรมชาติ จึงจำต้องมีความรู้และเข้าใจในกฎแห่งธรรมชาติ ๕ ประการของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย ที่เรียกว่า นิยาม ๕ ประการ ซึ่งได้แก่

๑) อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศและฤดูอันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ เช่น มนุษย์อยู่ในครรรค์ของมารดา ๙-๑๐ เดือนจึงคลอด ต้นไม้ก็ออกดอกออกผลตามฤดูกาลของมันเอง

๒) พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรมเป็นต้น เช่น มนุษย์ก็คลอดลูกเป็นมนุษย์ มะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง

๓) จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เป็นไปตามการกำหนดของจิต การแสดงพฤติกรรมทางกายบางอย่าง เช่น การพูด เป็นต้นก็เป็นไปตามกำหนดของจิต

๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ ใครทำดีก็ได้รับผลดี ใครทำชั่วก็ได้รับผลที่ไม่ดี

๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสรรพสิ่งในโลกมนุษย์^{๔๒}

นิยาม ๔ ข้อข้างต้นสามารถรวมลงในนิยามข้อสุดท้าย คือ ธรรมนิยามได้ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์และสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เกิดมาก็ด้วยนิยาม ๔ ข้างต้นซึ่งมีนิยามข้อที่ ๕ เป็นตัวควบคุมอีกชั้นหนึ่งจึงเกิดมาตามสภาพที่ควรจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนส่งเสริม ฉะนั้น

^{๔๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๑๙๗-๒๐๒.

^{๔๒} อภิ.สง.อ.(ไทย) ๗๖/๘๒-๘๔

การมีตนแห่งการเรียนรู้ การรู้จักตนเอง ฟังดูง่ายแต่ทำยาก ในปัจจุบัน เราจะพบว่าปัญหาส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาของปัจเจกบุคคลหรือระหว่างบุคคลด้วยกันในสังคม ล้วนสืบเนื่องมาจากการไม่รู้จักตนเองเป็นปฐม เพราะเมื่อไม่รู้จักตนเอง จึงไม่เข้าใจตนเอง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจผู้อื่น เมื่อไม่เข้าใจกันก็จะเกิดความขัดแย้ง ทำให้มีปัญหาทางด้านมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว บางคนที่ไม่รู้จักตัวเองมากเพราะอวิชชาเข้าครอบงำหลงไหลในทรัพย์สินวัตถุสิ่งของ เต็มไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง ขาดสติปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองเรื่องต่างๆ ผู้มีอำนาจที่ยึดตนเกินขอบเขตไปในทางรังแกทำร้ายทำลายคนอื่น บางคนกว่าจะรู้ตัวก็สายเกินแก้เสียแล้ว การรู้จักตนเอง คือ อย่างไร แท้จริงการรู้จักตนเอง คือ การรู้จักธรรมชาติ เพราะธรรมชาติคือ ความจริงของชีวิต การรู้จักตนเอง ก็คือ การมองเห็นชีวิตตามความเป็นจริง นั่นคือ รู้ว่า เราและคนอื่น ๆ สัตว์ สิ่งของ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวนั้นล้วนมีธรรมชาติที่มีองค์ประกอบอย่างเดียวกัน คือ ธาตุ ๔ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ไฟ และลม^{๔๓} เหมือน ๆ กัน เมื่อร่างกายของมนุษย์เราประกอบกันขึ้นด้วยแร่ธาตุ เราประทานอาหารต่างๆ ซึ่งเป็นแร่ธาตุชนิดต่างๆ เข้าไปเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ มองในแง่ชีววิทยา ชีวิตนี้เกิดมาจากเซลล์สืบพันธุ์ของบิดามารดา (พันธุกรรม) ทำให้มีอวัยวะต่างๆ ตามเผ่าพันธุ์ และเจริญเติบโตขึ้นมาได้ด้วยสารอาหารแร่ธาตุ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งดีและไม่ดี ซึ่งมองโดยรวมโครงสร้างร่างกายนี้มี ๓ ส่วน คือ มีโครงกระดูกเป็นแกน มีเนื้อหุ้ม และมีหนังฉาบคลุมไว้ และหากมองชีวิตของมนุษย์ทุกคนตามสภาพแห่งธรรมชาติก็ประกอบด้วยสิ่ง ๕ อย่างที่เรียกว่า “เบญจขันธ์” คือ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณเท่านั้น ความรู้สึกในความเป็นตัวตนหรือความเป็นเจ้าของ สืบเนื่องมาจากผัสสะ หรือการสัมผัสของอายตนะ ๖ ที่ได้รับรู้อะไรต่างๆ ผ่านทางอายตนะภายในทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ^{๔๔} เมื่อบวกเข้ากับขันธ์ ๕ โดยเฉพาะ สัญญา = การจำได้หมายรู้ และ สังขาร = การปรุงแต่ง ทำให้เกิดความยึดมั่น เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของขึ้นมาและถ้าหากมีอวิชชา มีความโลภ ความโกรธ และความหลงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะหลงตัวหลงตนไปกันใหญ่ กลายเป็นมนุษย์ที่ดูร้าย เห็นแก่ตัว มีจิตใจมากไปด้วยความประมาทหมัวเมาในสิ่งต่างๆ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกว่า ตนเท่านั้นเป็นที่พึ่งแห่งตนได้จริง^{๔๕} ผู้นั้นต้องรู้จักตนเอง หรือมีตนแห่งการเรียนรู้ด้วยสติเป็นเครื่องอยู่ มีความรู้ความเข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ บุคคลที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยธรรมประจำใจ ก็ย่อมจะเป็นที่พึ่งพิงของผู้อื่นได้ แล้วเราจะเอาอะไรเป็นที่พึ่ง เอาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตของเรา การประพฤติปฏิบัติพัฒนาชีวิตของมนุษย์คนใดสักคนล้วนขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์คนนั้นเอง ไม่มีการทำแทนกันได้ ใครทำก็ย่อม

^{๔๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๘/๒๑๙.

^{๔๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๐๗.

^{๔๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖.

ได้รับผลของการกระทำนั้นเอง สมดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าแม้พระองค์ก็เป็นได้เพียงผู้บอกทางหรือชี้ทางให้เท่านั้นดังพุทธพจน์ว่า

เราทราบชัดธรรมเป็นที่สลัดกิเลสเพียงดังลูกศรออก บอกทางแก่เธอทั้งหลายแล้ว เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเครื่องยังกิเลสให้เราร้อนด้วยตนเอง เพราะพระตถาคตทั้งหลาย เป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้เท่านั้น^{๔๖}

การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ความจริงในการกำเนิดของชีวิตและตรัสไว้ว่า มีตัณหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (การเกิด) สิ้นตัณหาก็ก็นสิ้นชาติ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ยังมีกรรม วิญญาณ และตัณหาอยู่ ก็ยังจะต้องไปเกิดในภพต่างๆ ซึ่งเป็นการอธิบายถึงจุดกำเนิดของชีวิตมนุษย์ที่เป็นไปตามกระแสแห่งกฎธรรมชาติทั้งสิ้น ที่ต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ที่มาสัมพันธ์กัน ที่เกิดขึ้นสืบต่อกันไปอย่างมิได้ขาดสาย อันเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง ตรงนี้เองที่ชี้ให้ทราบว่า เราต่างเกิดมาแล้วหลายชาติไม่มีสิ้นสุด แต่พระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญต่อกรรมเพียงข้อเดียวเท่านั้น นอกจากนั้นเป็นเรื่องที่เราต้องพยายามทำเอาเองในชาติปัจจุบันซึ่งมีความสำคัญกว่าชาติที่แล้ว ในกรณีของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ภาวะแห่งการมีชีวิตของมนุษย์นั้นเกิดจากการรวมตัวขององค์ประกอบพื้นฐาน ที่เรียกว่า “ขันธ ๕ หรือเบญจขันธ์” และธาตุ ๔ ดังกล่าวมาแล้ว

จากการศึกษาองค์ประกอบของไฟในร่างกายมนุษย์สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทได้อธิบายองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยแบ่งองค์ประกอบหลักของร่างกายมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายออกเป็น ๔ ส่วน คือ (๑) ส่วนที่เป็นดินเรียกว่าปฐวีธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๑๙ ประการ (๒) ส่วนที่เป็นน้ำเรียกว่าอาโปธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๑๒ ประการ (๓) ส่วนที่เป็นไฟเรียกว่าเตโชธาตุ มีองค์ประกอบย่อย ๔ ประการ (๔) ส่วนที่เป็นลมเรียกว่าวาโยธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๖ ประการ ๗ ดังนั้นร่างกายมนุษย์จึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และองค์ประกอบย่อยอีก ๔๑ ประการ โดยแต่ละส่วนก็จะทำหน้าที่ของตนประสานกันทำให้ร่างกายสามารถดำรงชีวิตอยู่และดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข

จากความเบื้องต้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ไฟมีประโยชน์ทั้งแก่ร่างกาย เช่น การเผาผลาญอาหารให้ย่อย อันเป็นไปตามหลักของนิยาม ๕ มีอุตุนิยามเป็นต้น ซึ่งเป็นวิวัฒนาการตามหลักของธรรมชาติ ทั้งภายในร่างกายและในระบบธรรมชาติภายนอก

^{๔๖} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

๓.๓ โทษของไฟ

ไฟผู้ชำระ เมื่อเกิดย่อมทำลายสรรพสิ่งให้สลายไปในที่สุด ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าไฟมี ๒ ประเภท ย่อมมีโทษตามนั้น ดังนี้

๓.๓.๑ โทษจากไฟภายใน

ตั้งแต่เกิดจนตายร่างกายของเราไม่เคยหยุดการทำงานเลยแม้แต่นาทีเดียว ร่างกายของมนุษย์เกิดจากการรวมตัวกันอย่างสลับซับซ้อนของหน่วยชีวิต มากกว่า ๕๐,๐๐๐ ล้านหน่วย มีเซลล์ชนิดต่างๆ ประมาณ ๒๐๐ ชนิด รวมทั้งเซลล์ประสาทและเซลล์ที่มีหน้าที่เฉพาะอย่าง เซลล์ที่ทำงานคล้ายคลึงกันจะรวมเข้าด้วยกันเป็นเนื้อเยื่อ เช่น เนื้อเยื่อกล้ามเนื้อ และเนื้อเยื่อประสาท ส่วนเนื้อเยื่อก็รวมกลุ่มกันอีกเป็นอวัยวะต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกายที่แยกกันออกไป เช่น ปอด หัวใจ ตับและไต อวัยวะจะทำงานรวมกันเป็นระบบแต่ระบบมีหน้าที่หลักที่สำคัญ เมื่อธาตุไฟไม่ทำงาน การเผาผลาญพลังงานส่วนเกินย่อมไม่มี ทำให้ร่างกายทรุดได้ ดังนั้น โทษที่เกิดจากธาตุไฟในภายในร่างกายนับว่าเป็นประเด็นสำคัญ

๓.๓.๒ โทษจากไฟภายนอก

โทษที่เกิดจากไฟภายนอก เป็นโทษที่เกิดจากไฟผู้อาศัยภายนอกก่อให้เกิดความทุกข์ เช่น ไฟจากแสงอาทิตย์ ไฟจากไฟฟ้า ประทีปเพลิงเป็นต้น ที่สามารถก่อให้เกิดอันตรายทั้งแก่ชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินทั้งของตนและสังคมเกิดความเสียหาย เช่น ไฟไหม้อาคารบ้านเรือน ไฟไหม้ป่าก่อให้เกิดหมอกควัน เป็นมลพิษอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

ดังนั้น โทษที่เกิดจากไฟในมุมมองของพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือ โทษเกิดจากไฟภายในร่างกาย เกิดอาหารไม่ย่อยเพราะธาตุไฟไม่เผาผลาญ และไฟจากภายนอกมีไฟป่า ความร้อนจากแสงอาทิตย์ เป็นต้น

๓.๔ การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

๓.๒.๑ ไฟในฐานะเป็นเครื่องมือสอนธรรม

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีการกล่าวอ้างเอาไฟหรือธาตุไฟมาเป็นเครื่องมือในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัททั้งหลาย โดยแยกเป็นประเภทได้ ดังนี้

๑) คำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความชั่วที่จำต้องละเว้น ทำลายให้หมดสิ้น

เป็นคำสอนที่มุ่งเน้นให้พุทธบริษัทกำจัดกิเลสอันเป็นต้นตอของความทุกข์ โดยยกเอาไฟมาเปรียบเทียบว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย เช่น

(๑) เปรียบอภุศลมูล รากเหง้าของความชั่วว่าเป็นไฟ (อัคคี ไฟ ๓) ที่เผาไหม้

สรรพสัตว์ตลอดเวลา ๑) รากค์คิ ไฟคือราคะ ๒) โทสค์คิ ไฟคือโทสะ ๓) โมหค์คิ ไฟคือโมหะ^{๔๗}

คำว่าไฟ หมายถึง สิ่งที่มีการแผดเผา ทำให้เกิดความเร่าร้อนจนถึงกับทำลายล้างสิ่งต่างๆ ลงไป พระพุทธเจ้าทรงอุปมาภิเลสทั้ง ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ว่า มีลักษณะเหมือนกับเป็นไฟ เพราะเมื่อกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ กองใดกองหนึ่ง เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล จะแผดเผาก่อให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในจิตใจ ถ้าหากว่าความรู้สึกที่ประกอบด้วยราคะโทสะ โมหะ รุนแรงก็แสดงออกมาในรูปของการล้างผลาญทำลายทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า ทุจริตทั้งหลายในโลกนี้

รากค์คิ ได้แก่ ความรู้สึกที่เกิดความกำหนัด รักใคร่ ยินดี ที่เกิดขึ้นจากการกำหนดอารมณ์ที่ตนได้ประสบ ว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอมรสอร่อย โภภะพณะน่าจับต้อง มีความมุ่งมาดปรารถนา ที่จะได้สิ่งเหล่านั้นมาไว้ในครอบครองของตน การเกิดขึ้นนี้อาจจะเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส โภภะพณะที่ผ่านมานั้นในขณะนั้น ๆ บุคคลไปกำหนดโดยลักษณะดังกล่าว หรืออาจจะเกิดจากการเหนียวแน่นขึ้นภายใน นี้ถึงรูปที่สวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สิ่งที่น่าจับต้องในอดีตที่ตนเก็บไว้ภายในใจซึ่งกลายเป็นธาตุ เป็นเชื้อที่มีอยู่ภายในใจ บุคคลจะมีการจำหมายว่า รูปร่างนั้นสวยเสียงอย่างนี้ไพเราะ กลิ่นอย่างนั้นหอม รสอย่างนี้อร่อย สิ่งอย่างนั้นน่าจับ ต้อง แล้วก็จะคิดถึงตรีกนี้ถึง หมกมุ่นครุ่นคิดในเรื่องเหล่านั้น จนก่อให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในใจ คือ มีความต้องการที่จะได้สิ่งเหล่านั้นไว้ในครอบครอง เมื่อความรู้สึกแรงขึ้นก็จะกลายเป็นความเร่าร้อนภายในใจ เพลิดเพลินของบุคคล ถ้าหากว่าเกิดขึ้นมากก็จะเพลิดเพลินมากจนจิตใจกระสับกระส่ายเร่า ร้อน บุคคลสามารถสังเกตได้ว่าเมื่อใจไปตรีกนี้ถึงอารมณ์ในลักษณะนี้ก็จะทำให้ไขว่คว้าปรารถนา จนถึงเป็นการแสวงหา ถ้าความรู้สึกกำหนดรุนแรงก็ออกมาในลักษณะของการประพฤติผิด ในทางประเวณีเป็นต้น จากนั้นก็อาจจะถึงกับมีการต่อสู้กัน ประหัตประหารกัน เพลิงราคะก็แผดเผาจิตใจจนถึงกับเสียอวัยวะ ชีวิต ร่างกายของบุคคลนั้นในที่สุด

โทสค์คิ ไฟ คือ โทสะ ได้แก่ ความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความไม่ยินดีไม่พอใจ ความหงุดหงิด ความโกรธ คือ ความอาฆาต พยาบาท โดยกำหนดหมายรูปว่าไม่ดี เสียงไม่ไพเราะ กลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สิ่งนั้นไม่น่าจับต้อง แล้วก็จะตรีกด้วยความไม่พอใจ ไม่ยินดีในสิ่งเหล่านั้น บางครั้งอาจจะกระจายออกไปอย่างที่ทรงแสดงในรูปของ อาฆาตวัตถุ คือวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตพยาบาท เช่นคิดว่าคนนั้นเคยทำอันตรายแก่เรา คนนั้นได้เคยทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นได้เคยทำประโยชน์แก่ศัตรูของเรา ซึ่งเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้ว แต่ก็นำมาคิดด้วยความโกรธ ความไม่พอใจ บางครั้งก็จะคิดว่าคนนั้นกำลังจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นกำลังทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นกำลังทำประโยชน์

^{๔๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๘.

เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา ความโกรธเกิดขึ้นเพราะปรารถนาการทำของบุคคลอื่น ในขณะปัจจุบัน และซ้ำร้ายไปยิ่งกว่านั้น บางครั้งจะมีการคิดในลักษณะของการคาดหมายว่า คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นอาจจะทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา จากนั้น ไฟ คือ ความโกรธ ความประทุษร้าย ความอาฆาตพยาบาท ก็จะเกิดขึ้นเผาผลาญใจของบุคคล

โมหาคติ ไฟ คือ โมหะ จะสำแดงตัวออกมาในลักษณะของความเชื่องซึม หงอยเหงา ท้อถอย หดหู่ จนถึงกับรู้สึกซาเห้นในอารมณ์ทั้งหลาย บางครั้งก็จะออกมาในรูปของความฟุ้งซ่านซัดสายไปของจิตใจ บางครั้งก็ออกมาในรูปของความไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือ เคลือบแคลงสงสัยในเรื่องต่างๆ จนถึงกับไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์

ไฟทั้ง ๓ ประการนี้ ไฟ คือ ราคะ มีโทษน้อยแต่คลายได้ช้า เกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิมใจ กัดกร่อนใจอยู่เป็นเวลานาน ไฟ คือ โทสะ มีโทษมากแต่คลายได้เร็ว ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เวลาเกิดความโกรธขึ้นมา คนนั้นจะโกรธอยู่นานไม่ได้ ความโกรธจะเริ่มลดแต่ถ้าปริมาณความโกรธแรง คนหยุดความโกรธไว้ไม่ได้ จะทำจะพูดออกมาในลักษณะที่รุนแรง ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นติดตามมา ส่วนไฟ คือ โมหะ นั้นเป็นความหลง ความมมงาย ความไร้เหตุผล มีโทษมากจนถึงเป็นมัจฉาทิฎฐิ และจะหายไปจากจิตใจของบุคคลได้ช้าที่สุด พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกประเภทของราคะออกเป็น ๒ สาย คือ ราคะกับ โลภะ ราคะตามปกติแล้วจะทรงสอนบรรพชิต โลภะจะสอนฆราวาสเป็นหลัก ซึ่งเป็นกิเลสประเภทไขว่คว้า ปรารถนาแสวงหาที่จะได้สิ่งต่างๆ มาไว้ในครอบครอง อย่างเดียวกันกิเลสทั้ง ๓ กอนี้ ทรงสอนสำหรับชาวบ้านในชั้นของการบรรพชา คือลดความ รุนแรงของกิเลสลงไป ซึ่งก็เปรียบเหมือนไฟที่มีคุณอนันต์ แต่มีโทษมหันต์การที่ไฟจะมีคุณหรือโทษนั้น อยู่ที่บุคคลสามารถควบคุมไฟได้ ก็ใช้ประโยชน์จากไฟได้ แต่ยามใดที่บุคคลคุมไฟไม่ได้ ไฟก็จะลุกไหม้ เป็นพิษเป็นภัยเป็นอันตรายต่อทรัพย์สิน ชีวิต ร่างกายของบุคคล ไฟคือกิเลสซึ่งแยกออกเป็น ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน

ราคะนั้น ก็คือ เรื่องของการครองเรือน ชีวิตคู่ ถ้าหากว่ารุนแรงเกินไปก็จะมีการผิดศีลข้อที่ ๓ ถ้าแต่ละฝ่ายไม่มีความรุนแรงก็สามารถครองเรือน ครองสุขกันได้ แต่ให้เจือจางเบาบางลงไป ใจของบุคคลก็จะถ่างถอนออกจากการครองเรือน แสวงหาความสุขด้วยการออกบวช

โลภะ เป็นเรื่องของเศรษฐกิจ ซึ่งจะมุ่งเสริมสร้างสถานะของตนเองให้มั่งคั่ง ร่ำรวยในทรัพย์สมบัติ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ชั้นบรรพชิตอย่าให้ถึงกับโลก อยากรได้ของของบุคคลอื่น แต่บุคคลสามารถใช้ความเพียรพยายามกำลังสติ กำลังทรัพย์ กำลังความคิด กำลัง

เงินของตน เพื่อสร้างสถานะความร่ำรวยได้ トラバไตที่ยังไม่ไปละเมิดในทางทรัพย์สิน ผลประโยชน์ของบุคคลอื่น トラบนั้นก็ยังเชื่อว่าอยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม

โทสะ ไม่ได้หมายความว่าความเฉพาะความโกรธเท่านั้น แม้ความที่จิตใจไม่ปลอดโปร่ง ไม่แช่มชื่น ชุ่มมัว ก็ชื่อว่าโทสะ แต่เป็นโทสะที่ไม่รุนแรง ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน แต่ทำให้ตัวเองเดือดร้อน ไม่สบายใจ แม้ความริษยาไม่อยากเห็นใครได้ดี หรือดีกว่า ก็อาศัยความไม่ชอบใจเช่นกัน ความโกรธนั้นเกิดขึ้น เพราะได้กระทบกระทั่งกับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ ไม่ถูกใจ เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมลืมนิ้ว ลงมือทำในสิ่งที่ไม่เคยทำได้ ความโกรธปิดบังปัญญาเสียสิ้น ขาดการพิจารณาว่า อะไรถูก อะไรควร หากความโกรธนั้นรุนแรง ก็อาจฆ่าพ่อฆ่าแม่ ทำร้ายผู้มีพระคุณย่อมฆ่าและทำร้ายได้แม้ตนเอง ตลอดจนทำอะไรที่ร้ายแรงเป็นบาปอกุศลได้ทั้งสิ้น^{๔๘}

โมหะ คือเป็นอาการที่เกิดขึ้นชั่วขณะในจิตใจมนุษย์ที่หลงผิดคิดว่าสิ่งนี้เท่านั้นถูก สิ่งนั้นผิดสิ่งนี้ควร สิ่งนี้ไม่ควรเป็นอาการที่ใจไม่รู้ ไม่ยอมรับรู้ ความถูกต้องของสิ่งใด ๆ เป็นเหมือนความมืดที่ปิดบังปัญญาไว้ เป็นสาเหตุให้ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี โมหะมีมูลเหตุมาจาก อวิชชา ความไม่รู้เหตุไม่รู้ผลอันแท้จริง โมหะ เข้าครอบงำจิตใจใครเข้าแล้วทำให้เป็นคนชอบเสี่ยง เชื่อง่าย เชื่อโง่กลาง เชื่อพรหมลิขิต ทำให้คนทะเลาะกัน ทำให้เป็นคนงมงาย เอาชีวิตฝากไว้กับโง่กลาง และดวงดาวต่าง ๆ

จากการศึกษาไฟในฐานะเป็นเครื่องมือสอนธรรมพอสรุได้ว่า ไฟทั้งสามประการนี้ ในขั้นของการครองเรือน ครองสุขทรงสอนให้บรรเทา คือ ลดความรุนแรง แต่ในขั้นของการประพฤติปฏิบัติธรรมะเบื้องสูงขึ้นไปนั้น ทรงสอนให้บุคคลพยายามบรรเทา พยายามระงับพยายามดับ พยายามละไปโดยลำดับ จนถึงหมดสิ้นไปในที่สุด^{๔๙}

ในอาทิตตปริยายสูตร^{๕๐} พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงแก่เหล่าพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีเนื้อความที่แสดงให้ทราบว่าการยึดถืออย่างผิด ๆ ว่าตน ของตนถือว่าเป็นของร้อนเปรียบได้กับไฟอันร้อนแรง ๓ กอง ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักขุเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยจักขุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่าร้อน

^{๔๘} นิตยา โชคสวัสดิ์, **คู่มือการศึกษาหลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, <http://dpc&ddc.moph.go.th/News/dharma๓๖.pdf> (๒๔/๓/๒๐๑๐)

^{๔๙} พระเทพติก (ระแบบ จิตตวิโม) **ธรรมปริทรรศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๐-๖๓.

^{๕๐} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕/๔๙-๕๐.

เพราะไฟ คือ รากะ เพราะไฟ คือ โทสะ เพราะไฟ คือ โมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่ และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้นฯ^{๕๑}

แม้หู จมูก ลิ้น กาย และใจก็มีนัยเหมือนกันตว่าเป็นของร้อนที่เกิดจากการ ยึดมั่นถือมั่นที่ผิด ๆ มาปรุงแต่ง ทำให้ชีวิตต้องประสบกับความทุกข์รำไป เปรียบดังความร้อน ของไฟที่แผดเผาจิตใจของสรรพสัตว์ผู้ตกเป็นทาสของรากะ โทสะ และโมหะ อันเป็นที่มาของ ทุกข์ด้วยการเกิด แก่ เจ็บและตายในสังสารวัฏอันยาวนาน

ใจความแห่งอริยสัจ ๔ ว่าด้วยทุกข์^{๕๒} ได้แสดงความทุกข์ของสรรพสัตว์ ผู้ยังวนเวียนเกิดตายในห้วงอวิชชาว่ามีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่

๑) สภาวะทุกข์หรือทุกข์ประจำสังขาร เช่น เกิด แก่ เจ็บ และ ตาย
๒) ปกิณณกทุกข์หรือทุกข์จร เช่น ความเศร้าโศก ความเสียใจ เป็นต้น
๓) นิพัตถทุกข์ หรือทุกข์เนื่องนิตย เช่น หนาว ร้อน ปวดท้อง เป็นต้น
๔) พยาธิทุกข์ หรือทุกข์เวทนา มีประเภทต่างๆ ตามสมุฏฐาน คือ อวัยวะอันเป็นเจ้าการไม่ทำหน้าที่โดยปกติ

๕) สันตাপทุกข์ ทุกข์ คือ ความร้อนรุ่ม หรือทุกข์ร้อน ได้แก่ ความ กระทบกระวายใจ เพราะถูกไฟ คือ กิเลส รากะ โทสะ โมหะเผา

๖) วิปากทุกข์ หรือผลกระทบ ได้แก่ วิปปฏิสาร คือ ความร้อนใจ
๗) สหคตทุกข์ ทุกข์ไปด้วยกันหรือทุกข์กำกับกัน ได้แก่ ทุกข์มี เนื่องมาจากวิบุลผล ดังแสดงในโลกธรรมสูตร^{๕๓} ว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มีทุกข์ละอย่าง ๑ คือ เมื่อมีลาภได้แก่ทรัพย์สมบัติแล้ว ต้องคอยเฝ้าระวังรักษาเพื่อไม่ให้เสียหาย จนไม่เป็นอัน หลับอันนอนได้โดยปกติ ต้องเสียชีวิตในการป้องกันทรัพย์ก็มี เป็นต้น

๘) อาหารปริเยฎฐิทุกข์ คือ ทุกข์ในการหากิน
๙) วิวาทมูลทุกข์ คือ ทุกข์มีวิวาทเป็นมูล เนื่องมาจากทะเลาะกันเป็น ต้น

๑๐) ทุกขขันธ หรือทุกข์รวบยอด หมายถึงสังขาร คือ ประชุมเบญจ ขันธนั่นเอง

๒) คำสอนเรื่องไฟเปรียบกับสิ่งที่น่ากลัว พึงหลีกเลี่ยงเสียให้ไกล

เป็นคำสอนที่มุ่งเน้นให้พุทธบริษัทพึงหลีกเลี่ยงเพราะสามารถนำมาซึ่งภัย

^{๕๑} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕/๔๙.

^{๕๒} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔/๑๖.

^{๕๓} อัง.อฎฐก.(ไทย) ๒๓/๙๕/๑๒๒-๑๒๓.

อันตรายได้ โดยยกเอาไฟมาเปรียบเทียบว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย เช่น ในอาสีวิสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแก่เหล่าพระภิกษุสงฆ์ว่า

ครั้งนั้น บุรุษนั้นกลัวอสรพิษทั้ง ๔ กลัวเพศมฆาตทั้ง ๕ กลัวเพศมฆาตคนที่ ๖ และกลัวโจรผู้คอยฆ่าชาวบ้าน จึงหนีไปในที่อื่น เขาไปพบห้วงน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง ฝั่งข้างนี้่น่า รังเกียจ เต็มไปด้วยภัยอันตราย ฝั่งข้างโน้นเป็นที่เกษมปลอดภัย เรือแพ หรือสะพานที่จะข้ามไปฝั่งโน้นไม่มี ครั้งนั้น บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ห้วงน้ำนี้ใหญ่นัก ฝั่งข้างนี้เป็นที่น่า รังเกียจ เต็มไปด้วยภัยอันตราย ฝั่งข้างโน้นเป็นที่เกษมปลอดภัยเรือแพ หรือสะพานที่จะข้ามไปฝั่งโน้นก็ไม่มี ฉะนั้น เราควรจะมีมดหญ้ากิ้งกิ้งและไปไม้ ผูกเป็นแพ เกาะแพนั้น พยายามไปด้วยมือและด้วยเท้า ก็พึงถึงฝั่งโน้นได้โดยความสวัสดิ ครั้นแล้ว บุรุษนั้นทำตามความคิดของตน ก็ว่ายข้ามฟากถึงฝั่งข้างโน้นแล้ว เป็นพรหมณ์ขึ้นบกไปฯ ภิกษุทั้งหลาย ข้ออุปมานี้ เราสมมติขึ้นเพื่อจะให้อรรถโดยง่าย ในข้อนี้มีเนื้อความดังนี้ คำว่า อสรพิษที่มีฤทธิ์แรงกล้าทั้ง ๔ จำพวกนั้น เป็นชื่อแห่งมหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม คำว่าเพศมฆาตทั้ง ๕ คนที่เป็นข้าศึกนั้น เป็นชื่อแห่งอุปาทานชั้น ๕ คือ รูปชั้น ๕ เวทนาชั้น ๕ สัญญาชั้น ๕ สังขารชั้น ๕ วิญญาณชั้น ๕ คำว่าเพศมฆาตคนที่ ๖ ซึ่งเที่ยวไปในอากาศเจือดาบอยู่นั้น เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ คำว่า บ้านร้างนั้นเป็นชื่อแห่งอายตนะภายใน ๖^{๕๔}

อนึ่ง ในอรรถกถาสันนิสูตร พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เปรียบเทียบชีวิตว่าเป็นเหมือนสิ่ง ๗ สิ่ง กล่าวคือ ชีวิตของมนุษย์นั้นเกิดมาแล้วย่อมต้องตาย ช่วงมีชีวิตมนุษย์อยู่นั้นสั้นมีประมาณนิดหน่อย เปลี่ยนแปลงเร็ว มีทุกข์มาก มีความตายรออยู่ข้างหน้า ได้แก่

- ๑) ชีวิตมนุษย์อุปมาเหมือนหยาดน้ำค้าง เป็นชีวิตที่สั้น มีประมาณนิดหน่อยมีทุกข์มาก
- ๒) อุปมาเหมือนฝนตกหนัก มีพองน้ำที่ตั้งขึ้น ย่อมแตกกระจายไม่ได้เร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน
- ๓) อุปมาเหมือนรอยไม้ที่ซัดลงไปใต้น้ำไม่ตั้งอยู่นานฉะนั้น
- ๔) อุปมาเหมือนน้ำที่ไหลลงจากภูเขา มีกระแสเชี่ยวกราดฉะนั้น
- ๕) อุปมาเหมือนก้อนน้ำลายที่จะพึงถ่มไปได้โดยง่าย ดับง่าย ตายง่าย
- ๖) อุปมาเหมือนก้อนเนื้อที่ถูกไฟเผาอยู่ตลอดวัน ตั้งอยู่ไม่นาน
- ๗) อุปมาเหมือนแม่โคที่ถูกเขาต้อนไปสู่ที่ฆ่าฉะนั้น^{๕๕}

^{๕๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๓-๓๑๕/๑๙๔.

^{๕๕} อภ. สดตต. (ไทย) ๒๓/๗๑/๑๐๗-๑๐๘.

จากการศึกษาไฟเปรียบกับสิ่งที่น่ากลัว ฟิงหลีกเว้นเสียให้ไกลพอสรุปได้ว่าการอุปมาชีวิตทั้ง ๗ ข้อข้างต้นแจ่มชัดแล้วว่า ชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันสั้นนัก ไม่ควรเลยที่มนุษย์จะพากันประมาทและแสวงหาวัตถุนอกกายมากกว่าคุณงามความดี ซึ่งถือเป็นสมบัติที่แท้จริงของมนุษย์ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ชีวิตนี้น้อยหน่อ มนุษย์ย่อมตายภายในร้อยปี แม้หากว่ามนุษย์โดยอมเป็นอยู่เกินไป มนุษย์ผู้นั้นย่อมตายเพราะชราโดยแท้แลฯ^{๕๖} อายุของพวกมนุษย์น้อย บุรุษผู้ใคร่ความดี ฟิงคูหมิ่นอายที่น้อยนี้ ฟิงรีบประพฤติให้เหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้นเพราะความตายจะไม่มาถึงมิได้มี วันคืนย่อมล่วงเลยไป ชีวิตก็กระชั้นเข้าไปสู่ความตาย อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสั้นไป เหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยย่อมสั้นไป ฉะนั้น^{๕๗}

ไฟยังถูกนำไปประกอบกับสิ่งต่างๆ อีกเช่น บ้านเรือน โดยเปรียบคนพาล (คนชั่วว่ามีสภาพเหมือนกับบ้านเรือนที่ไฟไหม้ จะอยู่อาศัยก็ไม่มีความสุข มีแต่นำความทุกข์มาให้ ดังคำอธิบายว่า

คนพาลทั้งหลาย อันผู้มีปรีชา ฟิงทราบว่าเป็นเหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้ ด้วยว่าคนพาลเหล่านั้น เป็นผู้สามารถในการนำทุกข์มีภัยเป็นต้นทุกชนิดมาให้ แก่บุคคลทั้งหลายผู้ทำตามคำของตน^{๕๘}

ในมงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๔ กล่าวเปรียบไฟไม่สามารถให้เต็มอ้อมได้ เปรียบกับบุคคลผู้มีความมักมากไม่รู้จักพอไว้ ดังนี้ “จริงอยู่ สภาพ ๓ อย่าง อันใคร ๆ ไม่อาจจะให้เต็มได้ คือ ไฟไม่อาจให้เต็มได้ด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่อาจให้เต็มได้ด้วยน้ำ คนมักมาก ไม่อาจให้เต็มได้ด้วยปัจจัยทั้งหลาย”^{๕๙}

๓) คำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความดีที่จำต้องปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงไฟ ๓ กอง ที่มวลมนุษย์พึงทำการบูชา ฟิงปรณินิบัติให้ดีตามสมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ ได้แก่

- ๑) ไฟ คือ มารดาบิดาที่ควรเคารพบูชา (อาหุเนยยคติ)
- ๒) ไฟที่ควรแก่ทักษิณา ได้แก่ สมณพราหมณ์ (ทกขิณเนยยคติ)
- ๓) ไฟ คือ บุตรภรรยา และคนในปกครอง (คหปตคติ)^{๖๐}

^{๕๖} ขุ.สุ.(ไทย) ๒๙/๑๘๑/๑๐๙.

^{๕๗} ขุ.สุ.(ไทย) ๒๙/๑๘๒/๑๑๑.

^{๕๘} มงคล. (ไทย) ๑/๔๓.

^{๕๙} มงคล. (ไทย) ๕/๘๔.

^{๖๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๙.

ไฟประเภทที่ ๑ คือ มารดาบิดาที่ควรเคารพบูชา (อาหุเนยบุคคล) ผู้ที่บุตรธิดา พึ่งทำการบูชาปฏิบัติต่อท่านทั้งสองให้อยู่ดีกินดี มีความยำเกรงเชื่อฟังคำสอนของท่าน ดัง พระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย มารดาและบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้ว ภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้น ชื่อว่ามีพรหม มารดาและบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของ ตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่า มีบูรพาจารย์ มารดาและบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่า มี บุรพเทพ มารดาและบิดาเป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่า มีอาหุเนยบุคคล ภิกษุทั้งหลาย คำว่าพรหมบูรพาจารย์ บุรพเทพ อาหุเนยบุคคล นี้เป็นชื่อของมารดาและบิดา ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดา เป็นผู้มื่ออุปการะมาก เป็นผู้ประคบประมงเลี้ยงดูบุตร เป็นผู้แสดงโลกนี้ แก่บุตร^{๖๑}

ใจความแห่งพุทธพจน์ที่แสดงถึงไฟประเภทที่ ๑ อาหุเนยบุคคลบุคคลข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบิดามารดาว่าประกอบด้วยบทบาทและหน้าที่ในการเลี้ยงดู อบรมบุตรธิดาด้วยฐานะ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เป็นพระพรหมของบุตรธิดา ผู้สร้างชีวิตของบุตรธิดา ด้วยการแสดง โลก นำเสนอโลกนี้แก่บุตรธิดาอย่างถูกต้องอันจะเป็นพื้นฐานสำหรับเตรียมบุตรธิดาให้พร้อมที่ จะเข้าสู่สังคม และเลี้ยงดูด้วยคุณธรรม คือ พรหมวิหารครบ ๔ ประการ ได้แก่ (๑.๑) เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาจะให้มีความสุข มิใช่รักเกี่ยวข้องกับกามราคะ (๑.๒) กรุณา ความ ห่วงใย ความสงสาร (๑.๓) มุทิตา ความบันเทิงหรือเบิกบานใจ (๑.๔) อุเบกขา ความวางเฉย^{๖๒} ที่ว่าเป็นพรหม ก็เพราะบิดามารดามีพรหมวิหารทั้ง ๔ ในบุตร เช่น

- ปรารถนาถึงบุตรในครรภ์ว่าเมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรคมิได้หนอ ดังนี้ ได้แก่ เมตตา

- เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่ เหลือบยุ้งเป็นต้นกัด นอนหลับยากหรือ ร้องไห้ ความสงสารก็เกิดขึ้นแก่บิดามารดา ดังนี้ ได้แก่ กรุณา

- เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงาม ก็ย่อมมี จิตเบิกบาน ดังนี้ ได้แก่ มุทิตา

^{๖๑} วจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๓/๖๙.

^{๖๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๗๔.

- เมื่อบุตรธิดา มีภรรยาและสามี อยู่ครองเหย้าเรือนต่างหากแล้ว ความวางเฉยยอมมีแก่บิดามารดาด้วยเหตุเห็นบุตรสามารถตั้งตนได้แล้ว ดังนี้ ได้แก่ อุเบกขา^{๖๓}

(๒) เป็นบุรพเทพของบุตรธิดา เพราะท่านคอยป้องกันคุ้มภัย และคอยเอาใจใส่ ไม่ให้บุตรธิดาได้รับอันตรายใด ๆ ทุกอย่างทุกประการ ท่านเลี้ยงดูมาก่อนผู้มีความปรารถนาดีคนอื่น ๆ

(๓) เป็นบูรพาจารย์ของบุตรธิดา เป็นครูอาจารย์คนแรก ผู้สอนความรู้พื้นฐานในการดำเนินชีวิต

(๔) เป็นอาหุไนยบุคคลหรือพระอรหันต์ของบุตรธิดา โดยมีความสุจริต บริสุทธิ์ใจต่อลูก และเป็นตัวอย่างในทางคุณธรรมความดีงามควรค่าแก่การเคารพบูชาของบุตรธิดา

ไฟประเภทที่ ๒ ได้แก่ สมณพราหมณ์ ที่ควรแก่ทักษิณา (ทักษิณียัคคิบุคคล) ในสังคาลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบทบาทหน้าที่ของพระภิกษุและชาวบ้านที่ต้องปฏิบัติต่อกันจึงจะได้ชื่อว่า ได้ช่วยกันรักษาสถาบันพระพุทธศาสนาเถรวาทให้มั่นคงไว้ได้ กล่าวคือ พระองค์ทรงจัดพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นทิศเบื้องบน (อุपरิมทิศ) ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ชาวบ้านพึงปฏิบัติบำรุงท่านด้วยหลัก ๕ อย่าง ดังนี้

๑. จะทำอะไรต่อท่านก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา
๔. ไม่ปิดประตู คือ ไม่ห้ามไม่ให้เข้าบ้าน
๕. ให้อำมิสทาน คือ สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค

ฝ่ายพระภิกษุสามเณรเองเมื่อได้รับบำรุงเช่นนี้จากชาวบ้านแล้ว ก็ต้องอนุเคราะห์ชาวบ้านทั้งหลายด้วยหลัก ๕ อย่าง ดังนี้

๑. สอนห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจที่งาม
๔. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หรือที่ฟังแล้วให้แจ้งชัดขึ้น
๕. บอกทางสวรรค์ให้ คือ สอนให้ทำความดี เช่น ให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น

ต้น^{๖๔}

^{๖๓} มงคล. (ไทย) ๒/๒๐๐.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๒๐๕-๒๐๖.

ทศที่ ๖ นี้จัดเป็นทศที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรง เสียสละทั้งฝ่ายพระสงฆ์ และชาวบ้านอย่างมากทีเดียวจึงจะสามารถดำรงพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ได้ ขณะที่ชาวบ้านอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ โดยตั้งจิตกุศล มุ่งหมายใจจะทำวัดให้ดีเป็นแหล่งนาบุญ และเปิดประตูทั้งประตูบ้านและประตูใจที่จะรับพระธรรมคำสอน พระสงฆ์ก็ตั้งจิตอนุเคราะห์ ด้วยน้ำใจอันงาม คิดหวังให้ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่กันด้วยดีมีความสุข ปราศจากการเบียดเบียน และใส่ใจให้ความรู้แนะนำสั่งสอนพ่อแม่เรือนและลูกหลานของเขาให้เจริญงอกงามในบุญที่จะทำชีวิตให้ดี มีความสัมพันธ์อันเกื้อกูล แต่ไม่เลยเถิดจนกลายเป็นคลุกคลี^{๖๕}

ไฟประเภทที่ ๓ คือ บุตรภรรยา และคนในปกครอง (คหปตคฺคิ) ส่วนสามี ภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันตามหลักปฏิบัติต่อไปนี้

(๑) สามีพึงปฏิบัติชอบต่อภรรยา ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยา
- ๒) ไม่ดูหมิ่นดูแคลน
- ๓) ไม่นอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้
- ๕) ให้เครื่องประดับตามโอกาสอันควร

(๒) ภรรยาพึงปฏิบัติชอบต่อสามี ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย
- ๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งฝ่ายสามีและฝ่ายตนด้วยดี
- ๓) ไม่นอกใจ
- ๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ด้วยดี
- ๕) ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง^{๖๖}

หลักธรรมตามทศ ๖ นี้ หากสามารถปฏิบัติตามได้ ก็จะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ได้ง่าย ดังนั้น หลักธรรมอันเป็นเครื่องเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ประสานจิตใจเป็นหนึ่งเดียว (สังคหวัตถุ ๔) ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), บุญ-บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖.

^{๖๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๐๑/๒๐๔.

- ๑) สงเคราะห์กันด้วยปัจจัย ๔ (ทาน)
- ๒) พุดจากันด้วยคำสุภาพไพเราะ เป็นประโยชน์ (ปิยวาจา)
- ๓) ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกัน (อัตถจริยา)
- ๔) รู้จักวางตนให้ถูกต้องตามฐานะ โอกาส สถานที่ (สมานัตตตา)^{๖๗}

จากการศึกษาคำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความดีที่จำต้องปฏิบัติพอสรุปได้ว่า ไฟทั้ง ๓ กองที่มนุษย์พึงทำการบูชา พึงปรนนิบัติให้ดีตามสมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ คือ อาหุเนยยคคิ มารดาบิดาที่บุตรควรเคารพบูชา ควรปฏิบัติเลี้ยงดูให้ดีตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาว่าบุตรต้องรู้จักหน้าที่ของบุตรว่าต้องทำหน้าที่ของตัวเองอย่างไรเพราะการบำรุงมารดาบิดาถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดของลูก ๆ ถ้าหากว่าบุตรทั้งหลายปฏิบัติผิดในมารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้น ย่อมบังเกิดในอบาย มีนรกเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ถึงแม้มารดาและบิดาจะมิได้ตามเผาผลาญอยู่ก็จริง ถึงกระนั้นท่านทั้ง ๒ ก็ยังเป็นปัจจัยแก่การตามเผาผลาญอยู่ ดังนั้น ท่านเรียก มารดาบิดาว่า อยู่ ดังนั้น ท่านเรียก มารดาบิดาว่า อาหุเนยยคคิ ที่เรียกว่า อคคิ เพราะเป็นเหตุให้บุตรผู้ปฏิบัติผิดต่อตนต้องถูกเผาไหม้ในนรกได้ ทักษิณียคคิ ไฟที่ควรแก่ทักษิณา ได้แก่ สมณพราหมณ์ ภิกษุสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผู้ควรรับทักษิณา ภิกษุสงฆ์นั้น ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่พุทธศาสนานิกชนทั้งหลายการประกอบไว้ในกัลยาณธรรมทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ในสภะ ๓ คีล ๕ คีล ๑๐ การบำรุงสมณะและพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม คฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติผิดในภิกษุสงฆ์นั้น ด่า บริภาษซึ่งภิกษุสงฆ์ ย่อมบังเกิดในอบายทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์นั้น ท่านจึงเรียกว่า ทักษิณียคคิ ไฟคือทักษิณียบุคคล เพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติไม่ถูกต้องในภิกษุสงฆ์ถูกไฟเผาไหม้ในนรกได้ คหปตคคิ ไฟ คือคหบดีในโลกนี้มีบุตร ภรรยา ทาส คนใช้ หรือกรรมกร สามีควรดูแลให้เสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัยแก่บุตรภรรยา และคนรับใช้ ภรรยาควรปฏิบัติต่อสามีเปรียบดังพ่อคนที่ ๒ ไม่ประพฤตินอกใจทำหน้าที่ของภรรยาให้ถูกต้องถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือประพฤติผิดในสามี ไฟคือคหปตคคิ ก็จะมีไหม้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๓.๒.๒ ไฟกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักคำสอนเกี่ยวกับไฟนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทได้นำมาใช้ในการสั่งสอนประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งธาตุ ๔ ชั้น ๕ เพื่อการบรรลุธรรมซึ่งมีหลักประพฤติปฏิบัติดังนี้

(๑) หลักปฏิบัติสมถกรรมฐาน

การปฏิบัติธรรมตามหลักสมถกรรมฐานหรือสมถภาวนา ได้แก่ การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ คือ การฝึกสมาธิ เพื่อให้จิตใจมีความมั่นคง กล่าวคือ การเอาจิต

^{๖๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๒๐-๑๒๑.

ในการแต่ง (กลีณนิมิต) นั้น พึงผ่าฟันไม้แก่นที่แห้งสนิท (ให้ใช้ฟันไม้แก่น เพื่อให้ติดไฟอยู่ทน ที่ว่าสนิท หมายความว่าไม่มียางแล้ว) ผึ่งแดดไว้แล้วตัดทำเป็นท่อนๆ หอบไปสู่โคนไม้หรือมณฑปที่เหมาะสม กองฟัน เข้าโดยอาการดุจรอบบมาตร ก่อไฟขึ้น แล้วทำให้เป็นช่อง (กว้าง) ประมาณศืบ ๔ นิ้ว (เป็นวงกลม) เข้าที่เสื่อลำแพนหรือแผ่นหนังหรือผืนผ้าก็ได้ ตั้งเสื่อลำแพนหรือแผ่นหนังหรือผืนผ้าขึ้นไว้ข้างหน้า นั่งโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล อย่าใส่ใจถึงหญ้าและไม้ข้างใต้ (ช่อง) หรือคว้นและเปลวข้างบน (ช่อง) ถือเอานิมิตที่เปลวที่บตรงกลาง (ช่อง) ไม่ต้องพิจารณาสี (ของไฟ) โดยว่ามันเป็นสีขาว หรือว่าสีเหลืองเป็นต้น ไม่ต้องใส่ใจลักษณะ (ของเตโชธาตุ) โดยว่ามันร้อน พึงทำให้มันเป็นสิ่งเสมอกันกับที่อาศัย (ของมัน คือ นึกเสียวว่าสีน้ำมันเป็นอันเดียวกันกับไฟ ซึ่งที่อาศัยของมัน) ตั้งจิตไว้ในบัญญัติธรรม (คือ โลกโวหาร) ตามที่เป็นคำใช้กันมาก ภาวนา เตโช เตโช โดยที่เป็นนามเด่นในบรรดานาม ของไฟทั้งหลาย เช่น ปาวโก กณหวตตนิ ชาตเวโท หุตาสโน เมื่อเธอภาวนาไปอย่างนั้น นิมิตทั้ง ๒ ย่อมจะเกิดขึ้นตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นโดยลำดับ อุคคหนิมิตในเตโชกลีณนั้น ปรากฏเป็นเช่นกับเปลวไฟขาดตกลงไปๆ แต่สำหรับผู้ถือเอา (นิมิต) ในไฟที่มีได้แต่งกลีณโทษย่อมจะปรากฏ คือ ท่อนฟันบ้าง ก้อนถ่านบ้าง ถ่านบ้างคว้นบ้าง ย่อมปรากฏ (ส่วน) ปฏิภาคนิมิตปรากฏนี้ จดท่อนผ้ากัมพลแดงที่วางไว้ในอากาศ และจุดพัดใบตาลสีทองดุจเสาทองฉะนั้น พร้อมกับความปรากฏแห่งปฏิภาคนิมิตนั้นแหละ พระโยคาวจรนั้นก็บรรลุปัจจรรณ และจตุตถกามาน ปัญจกามาน โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล^{๗๐}

ส่วนจตุธาตวัญฐาน ได้แก่ การพิจารณาว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น สักวันหนึ่งก็ต้องกลับไปสู่ดินน้ำลมไฟ เมื่อพิจารณาได้เช่นนี้เป็นประจำก็จะไม่รู้สึกเสียใจ โดยพิจารณาของตนให้เห็นเป็นของปฏิภูมิจึงรังเกียจให้พิจารณาเห็นอาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า และมันสมอง รวม ๒๐ อย่างนี้ จัดเป็นธาตุดิน แล้วพิจารณา ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อและน้ำมูตร รวม ๑๒ อย่างนี้เป็นธาตุน้ำ นอกจากนี้ยังมีธาตุไฟ ธาตุลมอีก ให้พิจารณาส่วนต่างๆ เหล่านี้ในกาย ถ้าพิจารณาโดยความเป็นของปฏิภูมิจัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน ถ้าพิจารณาโดยความเป็นธาตุต่างๆ มารวมกันจัดเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในการพิจารณาทำนให้พิจารณาบ่อยๆ จนเกิดความชำนาญ เมื่อใจคุ่นกับความปฏิภูมิล หรือความเป็นสักแต่ว่าธาตุของส่วนต่างๆ ของร่างกายเหล่านั้น ย่อมคลายความยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เห็นแต่เพียงวัตถุที่ปฏิภูมิลหรือเป็นธาตุเท่านั้น เมื่อเห็นอยู่เช่นนี้ ใจย่อมเป็นอิสระไม่ผูกพัน ไม่ยึดมั่นในร่างกายของตนและในร่างกายของผู้อื่น

^{๗๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒/๑๙๔-๑๙๕.

จตุธาตวัญฐานนี้ มี ๒ อย่างคือ อย่างสังเขป และอย่างพิสดาร จตุธาตวัญฐานอย่างสังเขปนั้นมาในมหาสติปัฏฐานสูตร อย่างพิสดารมาในมหาหัตถิปทุปมสูตร ราชุโลวาหสูตร และชาตวิงภัทสูต จตุธาตวัญฐานอย่างสังเขป จตุธาตวัญฐานในมหาสติปัฏฐานสูตร โดยเป็นธรรมสำหรับผู้เจริญธาตุกรรมฐานที่มีปัญญากล้า ดังนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย โคฆาตักผู้ชำนาญหรือลูกมือโคฆาตัก ฆ่าโคแล้ว (ฆ่าแหละ) แบ่ง (เนื้อ) ออกเป็นส่วน ๆ แล้วพียง (ชาย) อยู่ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ฉันทก็ดี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ก็ฉันทนั้น พิจารณาดูกายนี้แหละ ที่มันตั้งอยู่เท่าไร ที่เธอตั่งไว้เท่าไร (ก็ตาม) โดยธาตุว่ามีอยู่ในกายนี้ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมฯ^{๗๑}

ส่วนในมหาหัตถิปทุปมสูตร มาอย่างพิสดารโดยเป็นธรรมสำหรับผู้เจริญธาตุกรรมฐานที่มีผู้ใช้ผู้มีปัญญากล้า ดังนี้ว่า

อาวุธทั้งหลาย ก็ธาตุไฟภายในเป็นอย่างไร สิ่งใดที่มีอยู่ในตน อาศัยตนอยู่ เป็นของร้อนเผาไหม้ไป ซึ่งบุคคลยึดถือ (เป็นของตน) สิ่งนี้ คือ อะไร สิ่งนี้คือสิ่งที่เป็นเหตุอบอุ่น (แห่งกาย) ๑ เป็นเหตุหตุทรม (แห่งกาย) ๑ เป็นเหตุกระวนกระวาย (แห่งกาย) ๑ เป็นเครื่องย่อยไปดีแห่งของที่กินดื่มเคี้ยวลิ้มเข้าไป ๑ หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งอื่นอีกที่มีอยู่ในตน อาศัยตนอยู่ เป็นของร้อนเผาไหม้ไป ซึ่งบุคคลยึดถือ (เป็นของตน) ดูกรอาวุธทั้งหลายนี้เรียกว่าธาตุไฟภายใน^{๗๒}

อานิสงส์แห่งธาตวัญฐาน

ภิกษุผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งจตุธาตวัญฐานนี้ ย่อมจะหยั่งลงถึงสุญญตา (ความว่างจากตัวตน) ถอนสัจตสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นสัตว์บุคคล) เสียได้ เพราะถอนสัจตสัญญาได้ เธอไม่ถึงกำหนดแยกว่าพหุพมฤค วายักษ วารากษส เป็นต้น ย่อมเป็นผู้ข่มความกลัวภัยได้ ข่มความยินร้ายและยินดีได้ ไม่ถึงซึ่งความพัวพันและความยุบลงในเพราะอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ทั้งหลาย อีกทั้งจะเป็นผู้มีปัญญามาก มีพระอมตะ (นิพพาน) เป็นที่สุด หรือมิฉะนั้นก็มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้าแล ผู้มีปัญญาพึงเสพธาตวัญฐาน อันมีอานุภาพมากอย่างนี้ (ที่นับว่าเป็นกีฬา) ซึ่งพระโยคีผู้เป็นสีหะประเสริฐเล่นกันแล้วนั้น เป็นนิตย์เทอญ^{๗๓}

จากการศึกษาเรื่องไฟปฏิบัติตามหลักสมถกรรมฐานพอสรุปได้ว่า ผู้หมั่นฝึกฝนอบรมตามหลักอารมณ์กัมมัฏฐาน ๔๐ เหล่านี้ผู้นั่งอยู่เนือง ๆ โดยเลือกปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งหรือ

^{๗๑} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๑๐/๒๑๖-๒๓๓.

^{๗๒} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๓๔๐-๓๔๖/๒๔๕-๒๕๕.

^{๗๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๗๘.

ทั้งหมดก็ได้ ขึ้นอยู่ที่ว่ากัมมฐานอย่างใดจะถูกกัณฑ์จิตของตน ก็ย่อมได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ คือ ความยินดียินดีร้ายไม่อาจครอบงำจิตของผู้นั้นได้ เป็นผู้อดทนต่ออันตรายที่น่าพรันพรียง มีจิตเข้มแข็ง อดทนต่ออารมณ์ยั่วยวนต่างๆ ได้มาก ไม่ประมาท ไม่มีความสงสัยต่อเรื่องต่างๆ พร้อมยังก่อให้เกิดคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับหลังจากการปฏิบัติตนตามหลักสมถภาวนา ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) ย่อมเป็นไปเพื่อความสุขในปัจจุบัน
- (๒) ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ
- (๓) ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ
- (๔) ย่อมเป็นไปเพื่อสิ้นอาสวะ^{๗๔}

(๒) หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ วิธีการบำเพ็ญบุญทางปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหาลงไปตามแนวทางเหตุผลรู้เท่าทันโลกและชีวิตจนสามารถทำจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความโลภและความยึดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้ในที่สุด โดยมีวิธีการปฏิบัติตนตามบ่อเกิดของปัญญาเพื่อมีความรู้ถูกต้อง เมื่อกล่าวถึงแหล่งกำเนิดแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ก็มีแหล่งกำเนิดใหญ่ ๆ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในสังคีตสูตร ๓ แหล่ง ได้แก่

๑) สุตมยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการสดับรับฟัง เช่น ฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะที่วัด เป็นต้น

๒) จินตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณาด้วยเหตุผลตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ จนสามารถรู้และเข้าใจได้อย่างชัดเจน

๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน อบรมจิตใจด้วยหลักวิปัสสนาภาวนาเป็นต้น^{๗๕}

ปัญญาทั้ง ๓ นี้จัดเป็นวิธีการขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อเกิดปัญญาที่ถูกต้องแล้ว ก็จะมีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฐิ และปัจจัยที่ถือว่าเป็นปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งปัญญาอันเป็นสัมมาทิฐินั้นมีอยู่ ๒ ประการ^{๗๖} ได้แก่

^{๗๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๓/๑๗๗.

^{๗๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๒๒๘/๑๗๑.

^{๗๖} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๓๗๑/๘๒.

๑) โปรโตโมสะ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ เสี่ยงจากผู้อื่น เป็นการ กระตุ้น หรือชักจูงจากภายนอก เช่น การได้ฟังธรรมจากพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำจน สามารถมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้ในระดับถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เช่น รู้ว่า ความโลภมีผลเป็นความทุกข์ ความไม่โลภสามารถทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ ทานที่ ให้นั้นล้วนมีผล บุญ บาป นรกสวรรค์มีอยู่จริง เป็นต้น แล้วละเลิกกรรมชั่ว ประกอบแต่ กรรมดี

๒) โยนิโสมนสิการ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การทำไว้ในใจโดยแยบ คาย เป็นการใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะ ได้แก่

(๑) อุปายมณสิการ การพิจารณาโดยอุบาย ได้แก่ การพิจารณา ด้วยปัญญาอย่างถูกวิธีการจนสามารถทำให้หยั่งรู้ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย เช่นว่า ความโลภเป็นกิเลสที่สามารถทำให้เกิดกรรมชั่วต่างๆ ได้ ความโลภจึงเป็นสิ่งที่ควรละเว้น

(๒) ปถมณสิการ การพิจารณาด้วยปัญญาอย่างถูกทาง ถูกวิธีการ เช่น การกำจัดความโลภ ก็คือ การไม่โลภด้วยการเสียสละ ให้นาน

(๓) การณมณสิการ การพิจารณาด้วยปัญญาอย่างมีตามเหตุผล เช่นว่า ความโลภมีแต่จะสร้างความทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ฉะนั้น ควรดำเนินชีวิตด้วยความพอดีดีกว่า เป็นต้น

(๔) อุปปาทกมณสิการ การพิจารณาด้วยปัญญาให้รู้จริง เช่น พิจารณาได้ว่า มนุษย์ทุกคนสักว่าเป็นที่รวมของธาตุ ๔ ชั้น ๕ เท่านั้น ไม่มีอะไรเป็นของ ตนหรือของใครอย่างแท้จริง ทุกอย่างเป็นเพียงสมมติขึ้นมา วัตถุสิ่งของเช่นกัน ไม่ควรไป หลงใหล ยึดติดให้มันมากนัก เพราะจะมีแต่ความทุกข์^{๗๗}

จากการศึกษาไฟกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานพอสรุปได้ว่า ในการ วิปัสสนากรรมฐานนั้น ตัวอย่างของวิธีการบำเพ็ญด้วยการพิจารณาปัญญาในชั้น ๕ คือ การพิจารณาเห็นชั้น ๕ ได้แก่ รูป (ธาตุ ๔) เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่าง ใดอย่างหนึ่ง โดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์หรือ ความที่ถูกปัจจัยบีบคั้น และความเป็นอนัตตา ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง เมื่อ พิจารณาเห็นอยู่ ก็เกิดความเบื่อหน่าย(นิพพิทา)ในชั้น ๕ คลายกำหนด (วิราคะ) จึงหลุด พ้น(วิมุตติ) เกิดมีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว ซึ่งก็มีวิธีพิจารณาเห็นชั้น ๕ โดยยกเอารูป เป็นตัวอย่าง ดังนี้ การพิจารณาโดยความเป็นอนิจจังว่า “รูป (ธาตุ ๔) ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็น

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๖๙.

ทุกซ์ สิ่งใดเป็นทุกซ์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา” การพิจารณาโดยความเป็นทุกซ์ ว่า “รูปเป็นทุกซ์ สิ่งใดเป็นทุกซ์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา” การพิจารณาโดยความเป็นอนัตตาว่า “รูปเป็นอนัตตา รูปนั้นไม่ใช่ของเราไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา” หรือจะพิจารณาเห็นขั้น ๕ โดยความเป็นไตรลักษณ์ ด้วยปฏิสังขารนุปัสสนาญาณ ให้เห็นว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกซ์ เป็นอนัตตา ด้วยเหตุต่างๆ เมื่อสามารถปฏิบัติได้ดังนี้ จิตใจก็จะเกิดความรู้แจ้งได้ว่า ชีวิตเราและคนอื่นรวมทั้งสรรพสัตว์น้อยใหญ่นั้น แท้จริงแล้ว ไม่มีจริง ไม่ใช่ของเราหรือของใครทั้งนั้น ดังนั้น เราไม่ควรยึดมั่นถือมั่นจนเกินไป เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกซ์ ไม่เที่ยง ไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่จะครอบครอง หลัก คือ อารมณฺ์ เชือก คือ สติ ลูกโค คือ จิตใจ เจ้าของโค คือ ผู้ฝึกสมาธิคนที่ฝึกสมาธิจนชำนาญแล้ว พอฝึกตั้งใจเท่านั้น จิตก็เป็นสมาธิทันที วิธีฝึกสมาธิก็มีเพียงเท่านี้ ความสำคัญอยู่ที่การทำจริง มีความเพียรพยายามไม่ย่อท้อ งานทางจิตเป็นงานหนักและเหน็ดเหนื่อย แต่พอฝึกได้แล้วก็มีผลคุ้มค่าเหนื่อย^{๗๘}

ในวิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒ มีการกล่าวถึงวพระโยคาวจร (ผู้บำเพ็ญธรรม) ไว้ว่าพระโยคาวจร ครั้นยังมนสิการให้เป็นไปในปฐวีโกฏฐาสและอาโปโกฏฐาสทั้งหลาย มีผม ขน เป็นต้น ดังกล่าวมานี้แล้ว พึงยังมนสิการให้เป็นไปในเตโชโกฏฐาสทั้งหลายอย่างนี้ว่า

ร่างกายย่อมเร้าร้อนเพราะไฟใด ไฟ (อันเป็นเหตุเร้าร้อนแห่งกาย) นี้ เป็นโกฏฐาสแผนกหนึ่งในร่างกายนี้ ไม่มีความคิด เป็นอภัยากฤต ว่างเปล่า (จากอตฺตา) หาสัตว์ (คือ วิญญูณ) มิได้ มีอาการเผาไหม้ เป็นเตโชธาตุ

ร่างกายย่อมทรุดโทรมเพราะไฟใด ไฟ (อันเป็นเหตุทรุดโทรมแห่งกาย) นี้ เป็นโกฏฐาสแผนกหนึ่งในร่างกายนี้ ไม่มีความคิด เป็นอภัยากฤต ว่างเปล่า (จากอตฺตา) หาสัตว์ (คือ วิญญูณ) มิได้ มีอาการเผาไหม้ เป็นเตโชธาตุ

ร่างกายย่อมกระสับกระส่ายเพราะไฟใด ไฟ (อันเป็นเหตุกระสับกระส่ายแห่งกาย) นี้ เป็นโกฏฐาสแผนกหนึ่งในร่างกายนี้ ไม่มีความคิด เป็นอภัยากฤต ว่างเปล่า (จากอตฺตา) หาสัตว์ (คือ วิญญูณ) มิได้ มีอาการเผาไหม้ เป็นเตโชธาตุ

ของที่กิน ดื่มน้ำ เคี้ยว ลิ้มเข้าไปแล้ว ย่อมถึงความย่อยไปด้วยดีเพราะไฟใด ไฟ (อันเป็นเหตุย่อยดีแห่งของที่กิน ดื่มน้ำ เคี้ยว ลิ้ม) นี้เป็นโกฏฐาสแผนกหนึ่งในร่างกายนี้

^{๗๘} วคิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕๙-๓๖๑.

ไม่มีความคิด เป็นอภัยกฤตว่างเปล่า (จากอตฺตา) หาสัตว์ (คือ วิญญาณ) มิได้ มี
อาการเผาไหม้เป็นเตโชธาตุ ดังนี้^{๗๙}

ธาตุทั้งหลายย่อมจะปรากฏแก่พระโยคาวจรนั้น ผู้มีมนสิการเป็นไปอย่างนี้
เมื่อเธออาวัชนาการไป มนสิการไปซึ่งธาตุเหล่านั้น แล้วๆ เล่าๆ อุปจารสมาธิย่อมจะเกิดขึ้น
โดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแล แต่เมื่อพระโยคาวจรผู้ใดเจริญไปอย่างนั้น กรรมฐานยังไม่สำเร็จ
พระโยคาวจรผู้นั้นพึงเจริญโดยสลักษณะสังเขปเกิด

๑) การเจริญโดยสลักษณะสังเขป

พึงกำหนดเอาลักษณะที่แน่ชัดในโกฏฐาส ๒๐ ว่า ธาตุดิน พึงกำหนดเอา
ลักษณะที่ซึมซาบได้ในโกฏฐาส ๒๐ นั้นแหละว่า ธาตุน้ำ พึงกำหนดเอาลักษณะที่ร้อนใน
โกฏฐาส ๒๐ นั้นแหละว่า ธาตุไฟ พึงกำหนดเอาลักษณะที่เขยื้อนได้ในโกฏฐาส ๒๐ นั้นแหละ
ว่า ธาตุลม พึงกำหนดเอาลักษณะที่ซึมซาบในโกฏฐาส ๑๒ ว่า ธาตุน้ำ พึงกำหนดเอา
ลักษณะที่ร้อนในโกฏฐาส ๑๒ นั้นแหละว่า ธาตุไฟ พึงกำหนดเอาลักษณะที่เขยื้อนได้ใน
โกฏฐาส ๑๒ นั้นแหละว่า ธาตุลม พึงกำหนดเอาลักษณะที่แน่ชัดในโกฏฐาส ๑๒ นั้น
แหละว่า ธาตุดิน

พึงกำหนดเอาลักษณะที่ร้อนในโกฏฐาส ๔ ว่า ธาตุไฟ พึงกำหนดเอา
ลักษณะที่เขยื้อนได้ ที่แยกออกจากธาตุนั้นไม่ได้ ว่า ธาตุ ลม พึงกำหนดเอาลักษณะที่
แน่ชัด ที่แยกออกจากธาตุนั้นไม่ได้ว่า ธาตุดิน พึงกำหนดเอาลักษณะที่ซึมซาบที่แยก
ออกจากธาตุนั้นไม่ได้ว่า ธาตุน้ำ

พึงกำหนดเอาลักษณะที่เขยื้อนได้ในโกฏฐาส ๖ ว่า ธาตุลม พึงกำหนดเอา
ลักษณะที่แน่ชัดในโกฏฐาส ๖ นั้นแหละว่า ธาตุดิน พึงกำหนดเอาลักษณะที่ซึมซาบได้
ในโกฏฐาส ๖ นั้นแหละว่า ธาตุน้ำ พึงกำหนดเอาลักษณะที่ร้อยในโกฏฐาส ๖ นั้นแหละว่า
ธาตุไฟ

เมื่อพระโยคาวจรนั้นกำหนดไปอย่างนั้น ธาตุทั้งหลายย่อมจะปรากฏ
อุปจารสมาธิย่อมจะเกิดขึ้นแก่เธอผู้อาวัชนาการไป มนสิการไปซึ่งธาตุทั้งหลายนั้นแล้วๆ
เล่าๆ โดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแลแต่เมื่อพระโยคาวจรผู้ใดแม้เจริญไปอย่างนั้น กรรมฐานก็
ยังไม่สำเร็จ พระโยคาวจรผู้นั้นพึงเจริญโดยสลักษณะวิภัติต่อไป

^{๗๙} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๒/๕๒-๕๓.

๒) การเจริญโดยสัทลักษณะวิภัติ

พึงจับเอาโกฏฐาสทั้งหลายมีผมเป็นอาทิ โดยนัยที่กล่าวมาก่อน (ในสสัมภาร วิภัติ) นั้นแล มากำหนดคุณลักษณะที่แย้งในผมว่า ธาตุดิน พึงกำหนดคุณลักษณะที่ซึมซาบในผมนั้นแหละว่า ธาตุน้ำ พึงกำหนดคุณลักษณะที่ร้อนในผมนั้นแหละว่า ธาตุไฟ พึงกำหนดคุณลักษณะที่เขี่ยอนได้ในผมนั้นแหละว่าธาตุลม พึงกำหนดคุณธาตุ ๔ๆ ในโกฏฐาส ๑ๆ ไปทุกโกฏฐาสอย่างนี้เมื่อเธอกำหนดไปอย่างนั้น ธาตุทั้งหลายย่อมจะปรากฏอุปการสมาธิย่อมจะเกิดขึ้นแก่เธอผู้อาวุชนาการไป นมสึการไป ซึ่งธาตุทั้งหลายนั้น แล้วๆ เล่าๆ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล

๓) มนสิการโดยอาการ ๑๓

มนสิการโดยอาการคือการกระทำไว้ในใจโดยอาการมีลักษณะเป็นอย่างนี้ว่า

(๑) ปฐวีธาตุ มีความเป็นของหยาบเป็นลักษณะ มีความเป็นที่อาศัยอยู่ (แห่งธาตุอื่น) เป็นรส มีความรับเอา (ธาตุอื่น) ไว้ได้เป็นเครื่องปรากฏ

(๒) อาโปธาตุ มีความไหลได้เป็นลักษณะ มีความช่วยเพิ่มพูน(ธาตุอื่น) เป็นรส มีความยึดเอา (ธาตุอื่น) ไว้ได้ เป็นเครื่องปรากฏ

(๓) เตโชธาตุ มีความร้อนเป็นลักษณะ มีความทำให้ย่อยเป็นรส มีการให้ความอ่อน (แก่ร่างกาย) ไว้เรื่อย เป็นเครื่องปรากฏ

(๔) วาโยธาตุ มีความพะยุ่งไว้เป็นลักษณะ มีความเคลื่อนไหวเป็นต้นรส มีความแสดงท่าทาง (ต่าง ๆ) ได้ เป็นเครื่องปรากฏ^{๘๐}

กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทให้น้ำหนักในการศึกษาปฏิบัติอย่างจริงจัง บนฐานแห่งความรู้ที่ถูกต้อง ความเพียรที่พอเหมาะ ก็จะสามารถบรรลุธรรมได้ ซึ่งไปกับการบรรลุธรรมนี้ ซึ่งจะได้ยกตัวอย่างมาพอสังเขปดังนี้

๑) อาทิตตยปริยายสูตร (แสดงโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง)

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า ทรงส่งสาวกให้กระจายกันไปประกาศพระศาสนาในทิศานุทิศแล้ว ทรงพิจารณาเห็นความบริบูรณ์แห่งอุปนิสัยของชนชาวมคธเป็นอันมาก มีพระพุทธประสงค์จะทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาตั้งขึ้น ณ แคว้นนั้น ทรงพระพุทธดำริพา ท่านอุรุเวลกัสสปะผู้มีอายุมาก เป็นที่นับถือของมหาชนมานาน ไปปลุกศรัทธาแห่งมหาชนเสด็จพระพุทธดำเนินไปลำพังพระองค์เดียว โดยหนทางที่ไปสู่อุรุเวลานิคมตรัสขอสำนักอาศัย ท่านอุรุเวลกัสสปะมิเต็มใจรับ แต่มีกล้าขัดโดยตรง จึงบ้ายเบี่ยงว่า ที่อันจะพึงให้อยู่มีแต่โรงที่บูชาเพลิงที่มีนาคร้าย อธิบายว่า เป็นที่ประดิษฐานเทวรูป มีนาคบัลลังก์ เช่นพระนาคปรกอัน

^{๘๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒/๕๗-๗๓.

พวกขงู้นับถือว่า คักดีสิทธิ์ ผู้ใดกล้ากราย อาจทำอันตรายแก่ผู้นั้น พระพุทธเจ้าทรงขอเสด็จเข้าอาศัยในที่นั้น ครั้นไม่มีอันตราย พวกขงู้นับสำคัญเห็นเป็นพระอภินิหารนี้เป็นทางปลุกความยำเกรงเป็นเบื้องต้น ต่อนั้นมาทรงแสดงอภินิหารอย่างอื่นๆ ถอนทิฏฐิมานะแห่งท่านอุรุเวลกัสสปะกับบริวารลงทุกทีจนได้ปริชาหยังเห็นว่า ลัทธิของตนนั้นหาแก่นสารมิได้ หลงถือตนว่าเป็นผู้วิเศษฉนั้นใด หาเป็นฉนั้นนั้นไม่ ได้ความสลดใจ พร้อมกันลอบบริหารแห่งขงู้นับเสียในแม่น้ำแล้ว ทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าประทานอุปสมบท ทรงพระอนุญาตให้เป็นภิกษุทั้งมวล ฝ่ายนทีกัสสปะน้องชายกลาง ตั้งอาศรมอยู่ภายใต้ ได้เห็นบริหารขงู้นับลอบมาตามกระแส น้ำ สำคัญว่า เกิดอันตรายแก่พี่ชายตน พร้อมทั้งบริวาร รีบไปถึง เห็นพระอุรุเวลกัสสปะ ผู้พี่ชายถือเพศเป็นภิกษุแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐแล้ว ลอบบริหารขงู้นับเสียในแม่น้ำ พร้อมด้วยบริวารเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขออุปสมบทพระองค์ก็ประทานอุปสมบทแก่เธอทั้งหลาย โดยนัยหนหลัง ฝ่ายคยากัสสปะน้องชายคนสุดท้อง ได้เห็นบริหารขงู้นับลอบมาตาม กระแสน้ำ สำคัญว่า เกิดอันตรายแก่พี่ชายทั้ง ๒ พร้อมกับบริวารรีบ มาถึงเห็นพี่ชายทั้ง ๒ ถือเพศภิกษุแล้ว ถามทราบความว่า พรหมจรรย์นี้ประเสริฐแล้ว ลอบบริหารของตนเสียในแม่น้ำพร้อมกับบริวาร เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุ โดยนัยหนหลัง พระพุทธเจ้า เสด็จอยู่ในตำบลอุรุเวลา ตามควรแก่ความต้องการแล้ว พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ขงู้นับนั้น เสด็จไปยังตำบลคยาสี่สะใกล้แม่น้ำคยาประทับอยู่ ณ ที่นั้น ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาพร้อมกันแล้วทรงแสดงธรรมว่า

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวง จักขุ คือนัยนตา รูป วิญญาณอาศัยจักขุ สัมผัส คือ ความถูกต้องอาศัยจักขุ เวทนาที่เกิดเพราะจักขุ สัมผัสเป็นปัจจัย คือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) โสต คือ หู เสียง วิญญาณอาศัยโสต สัมผัสอาศัยโสต เวทนาที่เกิดเพราะโสต-สัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ฆานะ คือ จมูก กลิ่น วิญญาณอาศัยฆานะ สัมผัสอาศัยฆานะ เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้างไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชิวหา คือ ลิ้น รส วิญญาณอาศัยชิวหา สัมผัสอาศัยชิวหา เวทนาที่เกิดเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) กายโณภูฐัพพะ คือ อารมณ์ที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย วิญญาณอาศัยกาย สัมผัสอาศัยกาย เวทนาที่เกิดเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้างไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) มนะ คือ ใจ ธรรม วิญญาณ อาศัย มนะ สัมผัสอาศัยมนะ เวทนาที่เกิดเพราะมนสัมผัสเป็นปัจจัย สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์บ้าง (หมวดหนึ่ง) ชื่อว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร อะไรมาเผาให้ร้อน เรากล่าวว่าร้อนเพราะไฟ คือราคะ ความกำหนัด โทสะ ความโกรธ โมหะความหลง ร้อนเพราะความเกิดความแก่ ความตาย ความโศกร่ำไรรำพัน เจ็บกาย เสียใจ คับใจ ไฟกิเลส ไฟทุกข์

เหล่านี้มาเผาให้ร้อน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งปวงนั้น ตั้งแต่ในจักขุ จนถึงเวทนาที่เกิดเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมปราศจากกำหนดรักใคร่เพราะปราศจากกำหนดรักใคร่ จิตก็พ้นจากความถือมั่น เมื่อจิตพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่าพ้นแล้ว ดังนี้ อริยสาวกนั้น ทราบชัดว่าความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ^{๘๑}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนานี้อยู่จิตของภิกษุเหล่านั้นพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปทาน กล่าวคือ ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุพระอรหัตต์เป็นพระชีนาสพ พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมด้วยบริวารนี้ ได้ชื่อว่าอาทิตตปริยายสูตร ด้วยเหตุแสดงสภาวะธรรมอันเป็นของร้อน พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อเหมาะแก่บุรพจรรยาของพวกปุราณชฎิล ผู้อบรมมาในการบูชาเพลิง (ไฟ)

๒) เรื่องกีสาคอตมิ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภนางกีสาคอตมิเถรี มีเรื่องเบื้องต้นว่าทรัพย์ ๔๐ โกฎิของเศรษฐีคนหนึ่ง ในเมืองสาวัตถี กลายเป็นถ่านไปหมด เศรษฐีนั้นเศร้าโศกเสียใจ มีสหายมาบอกอุบายให้เอาทรัพย์ที่กลายเป็นถ่านนี้ไปกองขายที่ตลาด เมื่อมีใครทักว่า เงินทอง ถ้าเป็นหญิง ท่านจงขอให้กับบุตรชายของท่าน ถ้าเป็นชาย ก็ยกบุตรหญิงให้ มอบทรัพย์ทั้งหมดให้ผู้นั้น เศรษฐีกระทำตาม คนอื่น ๆ ได้เห็นแล้วกล่าวว่าถ่านทั้งนั้น แต่นางกีสาคอตมิคนเดียว กล่าวว่าเงินทอง เศรษฐีจึงขอให้อยู่กับบุตรของตน ยกทรัพย์อันนั้นให้ทั้งหมด เมื่อนางอยู่กับสามี มีบุตรคนหนึ่งพอเดินได้ก็ตาย นางไม่เคยเห็นคนตาย อุ้มบุตรไปเที่ยวหาหา เพื่อรักษาให้กลับเป็นขึ้นใครเห็นก็เหมาว่าเป็นบ้า ครั้งนั้นบัณฑิตผู้หนึ่งแนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า นางก็ไปเฝ้าทูลขอหา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมเทศนาให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วนางจึงขอบรรพชาอยู่ในสำนักนางภิกษุณี วันหนึ่งได้นั่งดูดวงประทีป (ดวงไฟ) อันชัชวาลแล้วเสื่อมไป จึงนำมาเทียบกับอัตภาพตน พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในคันธกุฎี ทรงทราบโดยทิพยจักขุ จึงเปล่งพระโอภาสไป แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ “ก็ผู้ใด เมื่อไม่เห็นทางอันไม่ตาย ฟังเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่ของท่านที่เห็นทางอันไม่ตาย อยู่วันเดียว ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น” ^{๘๒}

^{๘๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๔๙-๕๐.

^{๘๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๒๑๖-๒๒๑.

๔) เรื่องอัญญตรภิกขุ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ได้เรียนพระกรรมฐานในสำนักของพระองค์ แล้วทูลลาไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า เมื่อไม่อาจเพื่อบรรลุพระอรหันต์ จึงกลับมาหวังจะทูลขอเปลี่ยนพระกรรมฐานใหม่ พบไฟป่าไหม้เชื้อใหญ่อยู่ระหว่างทาง ได้ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า นั่นฉันใด ไฟ คือ อริยมัคคญาณ ก็เผาสังโยชน์ใหญ่อยู่ฉันนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในคันธกุฎีทรงทราบ จึงทรงเปล่งพระโอภาสรัศมีไป ประจุประทับอยู่ที่เฉพาะหน้า แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า “ภิกษุผู้ยินดีแล้วในความไม่ประมาท หรือเป็นผู้เห็นภัยในความประมาท ย่อมเผาสังโยชน์ใหญ่ไป เหมือนไฟเผาเชื้อใหญ่ไป ฉะนั้น”^{๘๓}

๕) เรื่องพระนางสามาวดีพร้อมบริวาร

พระพุทธเจ้าทรงปรารภการตายของเหล่าสตรีสองพวก คือ พวกนางสามาวดี และพวกนางมาคันทिया กล่าวคือ นางสามาวดีและนางมาคันทियाทั้งสองนี้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนราชาในพระนครโกสัมพี ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระนครนั้น พวกนางสามาวดีได้สำเร็จโสดาปัตติผล พวกนางมาคันทियाไม่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และคอยหาเหตุประทุษร้ายในพระพุทธเจ้ากับพวกนางสามาวดีต่างๆ ให้คนลอบไปเผาปราสาทของนางสามาวดีๆ กับบริวารก็มรณะในเพลิงนั้นสิ้นโดยที่ พระนางสามาวดีได้ให้โอวาทแก่หญิงเหล่านั้นว่า การกำหนดอัฐภาพ ซึ่งถูกไฟเผาอย่างนี้ของพวกเราผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารอันมีส่วนสุดไม่ปรากฏแล้ว แม้พุทธญาณก็ไม่ทำได้โดยง่าย ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด หญิงเหล่านั้น เมื่อดำหนักถูกไฟไหม้อยู่ มนสิการซึ่งเวทนาปริคคหกัมมัญฐาน บางพวกบรรลุผลที่ ๒ (สกทาคามีผล) บางพวกบรรลุผลที่ ๓ (อนาคามีผล)^{๘๔}

๖) พระมหากาล

พระมหากาลมีจิตเลื่อมใสในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อออกบวชแล้วได้บำเพ็ญอุตุตงค์ ๑๓ ในข้อโสสานิกอุตุตงค์ คือต้องอยู่ในป่าช้า และได้เจริญอุสุภกัมมัญฐาน ในคราวนั้นมีหญิงสาว คนหนึ่ง ได้ป่วยเสียชีวิตลงในเวลาเย็น ร่างกายยังเต่งตึง สดอยู่ พวกญาติได้หามศพหญิงสาวคนนั้นไปป่าช้า พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีฟืนและน้ำมัน เป็นต้น และได้ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า เพื่อให้ทำการเผาศพแล้วก็กลับไป หญิงที่เฝ้าป่าช้านั้นได้ถอดเสื้อผ้าของหญิงสาวคนนั้นออกแล้ว เห็นร่างกายเพิ่งตายใหม่ ๆ ยังสดอยู่ งดงามจึงคิดว่า “ร่างกายนี้ควรจะ

^{๘๓} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๖๗-๑๖๘.

^{๘๔} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๘๒ - ๘๐.

บอกแก่พระคุณเจ้า” จึงเข้าไปหา พระเถระแล้วกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า อารมณ์เห็นปานนี้มีอยู่ ขอพระคุณเจ้า ไปพิจารณาเถิด” พระเถระรับคำแล้วได้ไปพิจารณาซากศพ โดยให้เลิกผ้าห่มออกแล้วพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พูกว่า “รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดุจทองคำ นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้น ถูกเปลวไฟลวกแล้ว จึงบอกแก่อาตมา” ดังนี้แล้วจึงกลับไปยังที่อยู่ของตน นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา ในที่ถูกเปลวไฟเผาไหม้แล้ว สีแห่งร่างกายได้เป็นดั่ง แม้อีไคร้ต่าง เท้าทั้งสองงอหงิกห้อยลง มือทั้งสองกำเข้า หน้ที่หน้าผากได้ลอกออก พระเถระพิจารณาว่า “สตรีนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้แลดูอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง แต่ บัดนี้ (กลับ) ถึงความสิ้น ถึงความเสื่อมไป” แล้วกลับไปที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อม ดับไป ความสงบแห่งสังขารนั้นเป็นสุข”^{๘๕} เมื่อพิจารณาอย่างนั้นแล้วเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุพระอรหันต์

จากการศึกษาเรื่องไฟกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทพอสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนมวมลมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องตนเอง และธรรมชาติ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ทรงสอนตามความเชื่อเดิมของตนเช่นทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องพระองค์ทรงยกไฟขึ้นเปรียบกับอินทรี ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของร้อน ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้องเป็นพราหมณ์บูชาไฟมาก่อนทำให้ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารหนึ่งพันมีจิตใจคล้อยตามธรรมเทศนาจนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงสอนนางกิสาคอดมี ซึ่งไม่รู้เท่าทันชีวิต ด้วยการให้พิจารณาชีวิตซึ่งเป็นชั้น ๕ ประกอบกันขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นางเลื่อมใสขอบรรพชาในสำนักภิกษุณีนั่งเพ่งกสิณไฟ จากเปลวเทียนจนได้บรรลุธรรมในที่สุดตัวอย่างต่อ ๆ มากี่ล้านมีไฟในพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมทั้งสิ้น

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในทัศนะของของพระพุทธศาสนาได้แยกเป็น ๒ ประเด็น คือการใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา และการใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุธรรม โดยเห็นจากการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมวมลมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องตนเอง และธรรมชาติ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ทรงสอนตามความเชื่อเดิมของตนเช่นทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องพระองค์ทรงยกไฟขึ้นเปรียบกับอินทรี ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของร้อน ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้องเป็นพราหมณ์บูชาไฟมาก่อนทำให้ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารหนึ่งพันมีจิตใจคล้อยตามธรรมเทศนาจนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงสอนนางกิสาคอดมี ซึ่งไม่รู้เท่าทันชีวิต ด้วยการให้พิจารณาชีวิตซึ่งเป็นชั้น ๕ ประกอบกันขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นางเลื่อมใสขอบรรพชาในสำนักภิกษุณีนั่งเพ่งกสิณไฟ จากเปลวเทียนจนได้บรรลุธรรมในที่สุดตัวอย่างต่อ ๆ มากี่ล้านมีไฟในพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมทั้งสิ้น

^{๘๕} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๙๕-๙๖.

๓.๕ สรุป

จากการศึกษาเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาทพอสรุปได้ว่า ไฟเป็นธาตุในธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เตโชธาตุหรือธาตุไฟ มีทั้งที่อยู่ภายใน และภายนอกร่างกาย โดยธาตุไฟภายในร่างกาย คือ ธาตุที่เป็นเครื่องยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และธาตุที่เป็นเหตุให้ของที่บริโภคเข้าไปย่อยได้ดี และรวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่อบอุ่น ถึงความร่ำร้อน ธาตุไฟเป็นธาตุที่สำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากว่าชีวิตมนุษย์นั้นหากธาตุไฟในร่างกายน้อยกว่าธาตุดิน น้ำ ลม แล้วชีวิตมนุษย์ก็จะดับสิ้นลงไปมากที่สุด

ในประเด็นเรื่องการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ไฟเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลก การวิวัฒนาการของโลก และมีผู้อยู่อาศัยแล้วเกิดระบบสุริยจักรวาลขึ้นตามธรรมชาติของจักรวาล เมื่อมีมนุษย์มากก่อให้เกิดปัญหามากมาย สุดท้ายโลกก็ล่มสลายไปเพราะน้ำมือของมนุษย์ที่ขาดคุณธรรมพื้นฐานสำคัญคือศีล ๕ ทำให้โลกถึงกาลวิบัติด้วยไฟ อันมีโทษเป็นสมุฏฐาน

อันที่จริงไฟมีประโยชน์ทั้งแก่ร่างกาย เช่น การเผาผลาญอาหารให้ย่อย อันเป็นไปตามหลักของนิยาม ๕ มีอุตุนิยามเป็นต้น ซึ่งเป็นวิวัฒนาการตามหลักของธรรมชาติ ทั้งภายในร่างกายและในระบบธรรมชาติภายนอก ถึงกระนั้น ยังก่อให้เกิดโทษมหันต์ ซึ่งมี ๒ ประการด้วยกันคือ โดยภายในกันเกิดจากธาตุไฟไม่ยอมทำงานเผาผลาญ ก่อให้เกิดอาหารเป็นพิษ หรือไฟในภายนอกที่ให้ความร้อนเกิน เช่น แสงแดด หรือไฟฟ้าช็อต เป็นต้น

ดังนั้น การนำไฟใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา มุ่งไปที่การใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา และการใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุนิพพาน โดยเห็นจากการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมวลมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องตนเอง และธรรมชาติ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ทรงสอนตามความเชื่อเดิมของตน เช่น ทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องพระองค์ทรงยกไฟขึ้นเปรียบกับอินทรี ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของร้อน ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้องเป็นพราหมณ์บูชาไฟมาก่อนทำให้ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารหนึ่งพันมีจิตใจคล้อยตามธรรมเทศนาจนสามารถบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงสอนนางกัสาโคตมีซึ่งไม่รู้เท่าทันชีวิต ด้วยการให้พิจารณาชีวิตซึ่งเป็นชั้น ๕ ประกอบกันขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นางเลื่อมใสขอบรรพชาในสำนักภิกษุณีนั่งเพ่งกสิณไฟ จากเปลวเทียนจนได้บรรลุนิพพานในที่สุดตัวอย่างต่อ ๆ มากี่ล้านมีไฟในพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานทั้งสิ้น

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาในบทที่ ๒ และ บทที่ ๓ มาแล้ว ดังนั้น ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยต้องการนำข้อมูลทั้งสองส่วนมาเปรียบเทียบในประเด็น การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ ประโยชน์ของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ

ก. ศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่อิงอาศัยธรรมชาติ เกิดจากการอิงอาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีการบูชาธรรมชาติ โดยเฉพาะไฟ ผู้ที่นับถือไฟคือชาวอริยกะโบราณ สมัยอาศัยอยู่ในดินแดนระหว่างภูเขาฮินดูภูฏาน ลุ่มแม่น้ำคาบูล พวกเขา นับถือไฟมากถึงขนาดนำเอานามของไฟมาเรียกชาติของตนว่า “อริยกะ หรือ อริยะ” ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า อารณะ อรุณะ อิธนิ อรุณะ แปลว่า “ความสว่างหรือไฟ” พวกเขาเชื่อว่า ในทางคุณ ไฟมีคุณคือกำจัดความหนาวให้เกิดความอบอุ่น ไฟมีคุณคือกำจัดความมืดให้บังเกิดความสว่าง และในทางโทษ ไฟมีฤทธิ์อำนาจเผาผลาญสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ให้เป็นจุนวิจุนได้

ไฟในทัศนะของศาสนาฮินดู ก็คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความร้อน เป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติโดยการถือครองของพระอัคนีเทพเจ้าที่จะให้คุณและโทษแก่สรรพสัตว์ เพราะฉะนั้นในการอยู่อาศัยไฟต้องประกอบพิธีบูชาไฟเพื่อความเจริญแก่บุคคลผู้บูชา

ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังทางด้านจิตใจ มีกำลังใจ มีความหวังเพิ่มขึ้น ในการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ความเชื่อจึงจำเป็นและมีความสำคัญกับทุกคน ความเชื่อเป็นขั้นตอนของการพัฒนาปัญญาในระดับเริ่มต้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบหรือหลักประพฤติปฏิบัติตามกฎศีลธรรมทางด้านศาสนา เมื่อเกิดความเชื่อความศรัทธาขึ้นก็ย่อมมีการกราบไหว้ บูชา อ้อนวอน บวงสรวง ตามขึ้นมาอีกทีหนึ่ง

การสร้างและทำลายโลกมนุษย์เป็นความประสงค์ของพระพรหมผู้สร้าง ลักษณะของการสร้างโดยไม่ได้สนใจความเป็นไป สรรพสิ่งล้วนดำเนินไปตามความฝันของพระพรหม เมื่อพระองค์ตื่นบรรทมแล้วโลกก็สลายไป ส่วนในตำนานของฝั่งประเทศไทยจะผสมผสานระหว่าง

พราหมณ์กับพระพุทธศาสนา สร้างตำนานการสร้างมนุษย์จากมนุษย์ผู้หญิง เมื่อไม่มีผู้มีบุญแล้วย่อมเกิดไฟทำลายล้างโลกไปตามอายุของโลกนั่นเอง

ดังนั้น ในทัศนะของศาสนาฮินดู การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ การเกิดขึ้นของไฟ แม้จะเกิดจากธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นผู้ยกระดับธรรมชาติให้เป็นวิมานแห่งเทพเจ้า ด้วยสาเหตุแห่งความกลัว จึงได้สร้างเรื่องขึ้นจากจินตนาการแล้วให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติเหล่านั้น โดยเฉพาะไฟซึ่งมนุษย์มองเห็นถึงคุณประโยชน์มากมายว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ให้ความอบอุ่นแก่โลก และความร้อน เช่น ไฟต่างๆ จึงจินตนาการถึงการทำลายล้างจากไฟประลัยกัลย์ล้างโลกนั่นเอง

ข. พระพุทธศาสนาเถรวาท

ไฟตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เตโชธาตุ หรือ ธาตุไฟ มีลักษณะร้อนและเย็น ลักษณะร้อนชื่อว่า อุณหเตโช ลักษณะเย็นชื่อว่า สิตเตโช เตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิดมีสภาวลักษณะเป็นไอ โดยอุณหเตโช มีไอร้อนเป็นลักษณะ และสิตเตโช มีไอยเย็นเป็นลักษณะ ซึ่งเตโชธาตุทั้ง ๒ ชนิด มีหน้าที่ทำให้วัตถุต่างๆ สุก และละเอียดนุ่มนวล และแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ๒ ประเภท คือ ไฟภายใน และไฟภายนอก

๑) ไฟภายใน หมายถึง ไฟธาตุ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟเผาไหม้อาหารให้ย่อยไป ไฟยังกายให้ทรุดโทรม ไฟมีลักษณะร้อน ทำให้อาหารที่กินเข้าไปไม่บูด เสียไฟธาตุเผาไหม้ให้ย่อย ทำให้ร่างกายอบอุ่น ทำให้ร่างกายทรุดโทรม แก่ เจ็บ ตาย ทำให้จิตใจเราร้อนด้วยราคะ โลภะ โทสะ โมหะ กระทบกระวาย กระทบหิว และ

๒) ไฟภายนอก คือ ความร้อน ความอุ่น ความอบอุ่นภายนอก ได้แก่ ไฟจากการเผาไหม้วัสดุต่างๆ ไฟจากฟ้าผ่า ความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อนในกองวัสดุต่างๆ เช่น ไฟที่เกิดจากฟืน ไฟที่เกิดจากหญ้า ไฟป่าเป็นต้น ชื่อว่าเป็นไฟภายนอก

ทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ไฟเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลก การวิวัฒนาการของโลก และมีผู้อยู่อาศัยแล้วเกิดระบบสุริยจักรวาลขึ้นตามธรรมชาติของจักรวาล เมื่อมีมนุษย์มากก่อให้เกิดปัญหามากมาย จึงสุดท้ายโลกก็ล่มสลายไปเพราะน้ำมือของมนุษย์ที่ขาดคุณธรรมพื้นฐานสำคัญคือศีล ๕ ทำให้โลกถึงกาลวิบัติด้วยไฟ อันมีความโทษเป็นสมุฏฐาน

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของไฟ

ศาสนาฮินดู	พระพุทธศาสนาเถรวาท
เกิดจากธรรมชาติและจินตนาการมีเทพเจ้าเป็นผู้คอยบงการให้เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และสูญสลายไปในที่สุด	เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของโลก โดยอาศัยคุณธรรมของมนุษย์และเทวดาเป็นเครื่องหนุนให้เจริญหรือเสื่อม

จากตารางข้างต้น พบว่า ทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่าการเกิดขึ้นของไฟนั้นมีผู้สร้างและโลกนี้มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกทำลายไป แล้วกลับมาเกิดอีกเช่นเดิม ในฝ่ายของศาสนาฮินดูกล่าวว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโดยมีพระอัคนีเป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งระบบสุริยจักรวาล ที่เกี่ยวข้องกับไฟทุกประการตั้งแต่เกิดจนกระทั่งดับสูญ ส่วนฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่าระบบสุริยจักรวาลเกิดและดับพระคุณธรรมของบุคคลในโลกรวมทั้งมนุษย์และเทวดา แต่เป็นการทำลายตัวของมันเองโดยธรรมชาติจนดับสลายไป และกลับเกิดขึ้นใหม่เป็นปกติธรรมดา

๔.๒ เปรียบเทียบประโยชน์ของไฟ

ก. ศาสนาฮินดู

พวกอารยันยุคพระเวทดำรงชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก คือดำรงชีวิตอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมากกว่าที่จะตีตัวออกจากธรรมชาติเสียหมด เพราะฉะนั้น ความมโหฬารและความแจ่มใสสดชื่นของธรรมชาติ พรและคำสาปแช่งของธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดก็คือ กฎที่ปฏิบัติกันอย่างไร้ความเมตตากรุณา และอย่างละเอียดซึ่งทำให้การปรากฏของมันเป็นไปอย่างมีระเบียบนี้แหละที่ได้เป็นใหญ่เหนือลัทธิศาสนาของพวกอารยันยุคพระเวทเหล่านั้น ดังนั้น บทโคลกแบบเก่าแก่ที่สุดของพวกอารยันยุคพระเวทจึงเกี่ยวกับศาสนาของจักรวาลนี้ ซึ่งศาสนานี้แหละที่พวกอารยันได้แสดงความคิดออกมาเป็นถ้อยคำทางมโนภาพที่เกี่ยวกับเทพนิยาย เช่น มโนภาพเกี่ยวกับเทพบิดร เทพมารดา คือสวรรค์ และโลกกฎจักรวาล (ฤตะ) และผู้ค้ำจุนกฎจักรวาลนั้น ซึ่งได้แก่ วรุณเทพ พวกอารยันยุคพระเวทได้พัฒนาการบูชาไฟชนิดหนึ่งขึ้นคู่เคียงกับศาสนาแห่งจักรวาลนี้ ศาสนาแห่งจักรวาลของพวกอารยันสมัยพระเวทมีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิที่ถือมนุษย์เป็นเกณฑ์ แต่มิได้เป็นศาสนาที่เกี่ยวกับการบูชา เพราะฉะนั้น จึงถือว่าไฟเป็นสื่อกลางระหว่างเทวดากับมนุษย์ ดังนั้น ในทัศนะของศาสนาฮินดู ไฟมีประโยชน์ในด้านให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และประโยชน์ในการใช้เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพื่อขอในสิ่งที่ตนปรารถนา และสิ่งสำคัญคือการเข้าถึงการอยู่ร่วมกันพรหมอันเป็นแดนนิรันดร์

ข. พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้อธิบายองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยแบ่งองค์ประกอบหลักของร่างกายมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายออกเป็น ๔ ส่วน คือ (๑) ส่วนที่เป็นดินเรียกว่าปฐวีธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๑๙ ประการ (๒) ส่วนที่เป็นน้ำเรียกว่าอาโปธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๑๒ ประการ (๓) ส่วนที่เป็นไฟเรียกว่าเตโชธาตุ มีองค์ประกอบย่อย ๔

ประการ (๔) ส่วนที่เป็นลมเรียกว่าวาโยธาตุ มีองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ ๖ ประการ ๗ ดังนั้น ร่างกายมนุษย์จึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และ องค์ประกอบย่อยอีก ๔๑ ประการ โดยแต่ละส่วนก็จะทำหน้าที่ของตนประสานกันทำให้ร่างกาย สามารถดำรงชีวิตอยู่และดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ดังนั้น ทัศนะของพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญทั้งแก่ร่างกาย เช่น การเผาผลาญอาหารให้ย่อย อันเป็นไปตามหลักของนิยาม ๕ มี อุตุนิยามเป็นต้น ซึ่งเป็นวิวัฒนาการตามหลักของธรรมชาติ ทั้งภายในร่างกายและในระบบ ธรรมชาติภายนอก

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบประโยชน์ของไฟ

ศาสนาฮินดู	พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย	- ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย
- เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า	- ให้เห็นวิวัฒนาการของโลก

จากตารางข้างต้น พบว่า ในประเด็นที่เหมือนกันศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า ไฟให้ประโยชน์แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยเป็นส่วนที่ทำให้ อาหารที่รับประทานเข้าไปย่อยสลาย ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายทั้งด้านในและด้านนอก ส่วนใน ประเด็นที่มองต่างกัน ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ไฟยังใช้เป็น สื่อกลางให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เช่น การใช้ไฟเป็นเครื่องเผาวัตถุ สำหรับเช่นสังเวทยเทพเจ้า และควันของไฟย่อมนำเอาวัตถุที่เผาทำลายไปมอบถวายแด่เทพเจ้า เพื่อลดบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มองถึงประโยชน์จาก ไฟที่เป็นผู้ทำลาย อันแสดงให้เห็นถึงทุกสิ่งมีเกิดแล้วย่อมมีดับไปเป็นธรรมดา

๔.๓ เปรียบเทียบโทษของไฟ

ก. ศาสนาฮินดู

ไฟแม้จะมีคุณอนันต์ เฉากเช่นพระอาทิตย์ให้แสงสว่างและความอบอุ่นในเวลา กลางวัน พระจันทร์ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน ฟืนที่เป็นเชื้อเพลิงให้แสงสว่างที่เป็นบทิป ขวาลา ประกอบอาหารให้สุก แต่ก็มีโทษมหันต์ เช่น ก่อให้เกิดความร้อน เผาผลาญบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ และเป็นโทษที่เกิดจากการถูกตัดสินจากพระผู้เป็นเจ้า หรือเทพบันดาลให้ เป็นไป มีความเชื่อหลากหลาย เช่น เชื่อว่าเวลานี้ตกอยู่ในกาลียุค คือยุคสุดท้ายที่จวนจะสิ้นอีก มหายุคหนึ่งแล้ว ซึ่งตามตำหรับว่าจะเกิดมหากภัยทั่วโลกธาตุ คือจะมีไฟประลัยกัลป์เผาผลาญ หมดครั้งหนึ่ง ต่อเมื่อพระพรหมตื่นนอนขึ้นมา ก็จะสร้างโลกใหม่เสมอไปจนตราบเท่าอายุขัย แห่งพระพรหมนั้น ดังนั้น โทษของไฟในทัศนะของศาสนาฮินดู มี ๒ ประเด็น คือ ไฟที่เกิดจาก

ธรรมชาติโดยปกติ และภัยที่เกิดจากเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความพิโรธของเทพเจ้าเป็นสำคัญ

ข. พระพุทธศาสนาเถรวาท

ตั้งแต่เกิดจนตายร่างกายของเราไม่เคยหยุดการทำงานเลยแม้แต่นาทีเดียว ร่างกายของมนุษย์เกิดจากการรวมตัวกันอย่างสลับซับซ้อนของหน่วยชีวิต มากกว่า ๕๐,๐๐๐ ล้านหน่วย มีเซลล์ชนิดต่างๆ ประมาณ ๒๐๐ ชนิด รวมทั้งเซลล์ประสาทและเซลล์ที่มีหน้าที่เฉพาะอย่าง เซลล์ที่ทำงานคล้ายคลึงกันจะรวมเข้าด้วยกันเป็นเนื้อเยื่อ เช่น เนื้อเยื่อกล้ามเนื้อ และเนื้อเยื่อประสาท ส่วนเนื้อเยื่อก็รวมกลุ่มกันอีกเป็นอวัยวะต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกายที่แยกกันออกไป เช่น ปอด หัวใจ ตับและไต อวัยวะจะทำงานรวมกันเป็นระบบแต่ระบบมีหน้าที่หลักที่สำคัญ เมื่อธาตุไฟไม่ทำงาน การเผาผลาญพลังงานส่วนเกินย่อมไม่มี ทำให้ร่างกายทรุดได้ ดังนั้น โทษที่เกิดจากธาตุไฟในภายในร่างกายนับว่าเป็นประเด็นสำคัญ

โทษที่เกิดจากไฟในมุมมองของพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือ โทษที่เกิดจากไฟภายในร่างกาย เกิดอาหารไม่ย่อยเพราะธาตุไฟไม่เผาผลาญ และไฟจากภายนอกมีไฟป่า ความร้อนจากแสงอาทิตย์ เป็นต้น

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบโทษของไฟ

ศาสนาฮินดู	พระพุทธศาสนาเถรวาท
๑) โทษที่เกิดจากธรรมชาติ	๑) โทษจากภายในร่างกาย
๒) โทษที่เกิดจากเทพเจ้า	๒) โทษจากภายนอก

จากตารางข้างต้น พบว่า ในประเด็นเรื่องโทษของไฟ ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า โทษเกิดจากภัยธรรมชาติก่อให้เกิดขึ้น และเกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้า ในเมื่อพระองค์ไม่พอพระทัยจากเครื่องสักการะ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะว่า โทษที่เกิดจากไฟมี ๒ ประการคือ โทษจากภายในร่างกาย อันเกิดจากการทำงานไม่สมดุลของธาตุไฟ ทำให้การเผาผลาญพลังงานไม่เต็มที่ ก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ที่เกิดเพราะไฟกำเริบ อีกประการหนึ่ง เป็นโทษที่เกิดเพราะความบกพร่องของไฟในระบบของธรรมชาติ เช่น ความร้อนจากดวงอาทิตย์ ไฟป่า ก่อให้เกิดควันสร้างมลพิษและทำลายสุขภาพของมนุษย์ได้

๔.๔ เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

ก. ศาสนาฮินดู

ไฟเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล ถึงแม้ปัจจุบันยังเป็นคงมีความสำคัญอยู่เช่นเดิม โดยมีฐานความเชื่อจากการนับถือเทพอัคนี การปฏิบัติตามลัทธิประเพณีได้พัฒนาพิธีกรรมที่ประณีตที่มีการบูชาไฟเป็นมูลฐาน โดยมีพระอัคนีเป็นตัวแทนไฟ และรวมทั้งเครื่องเช่นสังเวद्यต่างๆ มีเนยเหลว และการผลิตน้ำโสมซึ่งมีโสมเทพเป็นตัวแทนจากพืชชนิดหนึ่งที่บอกชื่อไม่ถูก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่ามาจากแหล่งไอเรเนียน พิธีรีตองนี้ตามธรรมดาแล้วเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบวชที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษอย่างสูงมาก เสียงปะทุของไฟที่ใช้บูชาอัคนีถือว่าเป็นเสียงของพระอัคนี คือพระที่ยอดเยี่ยมฉ้นใด ความสำคัญที่ยิ่งใหญ่มากก็ติดอยู่กับการสาธยายโคลก และการที่พระนักบวชที่เป็นมนุษย์อุทธรณ์ขอร้องฉ้นนั้น ต่อการบูชาไฟเองก็ได้รับการพิจารณาในแง่จักรวาลวิทยา และการทำการบูชาไฟที่ถูกต้องก็มีอำนาจลึกลับซึ่งสามารถบังคับแม้แต่เทพเจ้าทั้งหลายได้ อำนาจลึกลับซึ่งมีอยู่ในการเช่นสรวงอ้อนวอนที่ได้พัฒนาเป็นมนตร์คาถานั้นเรียกว่า “พรหมัน” (Brahman) ผู้ที่สาธยายพรหมันนั้น เรียกว่า “ผู้สาธยาย” (พรหมาน) (Brahm n) หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสวดอ้อนวอน (พราหมณ์) จากข้อคิดนี้เองก็ได้พัฒนาเป็นวรรณะพราหมณ์หรือพวกพระขึ้นมา

ชาวฮินดูให้ความสำคัญกับไฟในชีวิตประจำวัน โดยเหตุที่ชาวฮินดูให้ความเคารพต่อไฟว่าเป็นเทพเจ้าที่ให้คุณและโทษแก่พวกเขา เริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ดังนั้น ในการนำหลักการเกี่ยวกับไฟไปใช้ในชีวิตประจำวันจึงเน้นไปที่พิธีกรรมสำคัญ ๒ พิธี คือ พิธีบูชาอัคนี ซึ่งจะต้องใช้ไฟเป็นตัวเผาเครื่องสังเวद्यแต่เทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าทรงโปรด และพิธีเกี่ยวกับศพที่ใช้ไฟเป็นเครื่องเผาบนเชิงตะกอนแล้วจึงนำไปลอยในแม่น้ำ

ข. พระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่าไฟ หมายถึง สิ่งที่มีการแผดเผา ทำให้เกิดความเร่าร้อนจนถึงกับทำลายล้างสิ่งต่างๆ ลงไป พระพุทธเจ้าทรงอุปมาภิเษกทั้ง ๓ กอง คือ รากะ โทสะ โมหะ ว่ามีลักษณะเหมือนกับเป็นไฟ เพราะเมื่อกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ กองใดกองหนึ่ง เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล จะแผดเผาก่อให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในจิตใจ ถ้าหากว่าความรู้สึกที่ประกอบด้วยรากะ โทสะ โมหะ รุนแรงก็แสดงออกมาในรูปของการล้างผลาญทำลายทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า ทุจริตทั้งหลายในโลกนี้ ไฟทั้ง ๓ ประการนี้ ไฟ คือ รากะ มีโทษน้อยแต่คลายได้ช้า เกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิมใจ กัดกร่อนใจอยู่เป็นเวลานาน ไฟ คือ โทสะ มีโทษมากแต่คลายได้เร็ว ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เวลาเกิดความโกรธขึ้นมา คนนั้นจะโกรธอยู่นานไม่ได้ ความโกรธจะเริ่มลดแต่ถ้าปริมาณความโกรธแรง คนหยุดความโกรธไว้ไม่ได้ จะทำอะไร

พูดออกมาในลักษณะที่รุนแรง ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นติดตามมา ส่วนไฟ คือ โมหะ นั้น เป็นความหลง ความมมงาย ความไร้เหตุผล มีโทษมากจนถึงเป็นมิจฉาภิภูฏฐิ และจะหายไป จากจิตใจของบุคคลได้ช้าที่สุดพระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกประเภทของราคะออกเป็น ๒ สาย คือ ราคะกับ โลภะ ราคะตามปกติแล้วจะทรงสอนบรรพชิต โลภะจะสอนฆราวาสเป็นหลัก ซึ่งเป็นกิเลสประเภทไขว่คว้าปรารถนาแสวงหาที่จะได้สิ่งต่างๆ มาไว้ในครอบครอง อย่างเดียวกันกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ ทรงสอนสำหรับชาวบ้านในชั้นของการบรรพชา คือลดความ รุนแรง ของกิเลสลงไป ซึ่งก็เปรียบเหมือนไฟที่มีคุณอนันต์ แต่มีโทษมหันต์การที่ไฟจะมีคุณหรือโทษนั้น อยู่ที่บุคคลสามารถควบคุมไฟได้ ก็ใช้ประโยชน์จากไฟได้ แต่ยามใดที่บุคคลคุมไฟไม่ได้ ไฟก็จะลุกไหม้ เป็นพิษ เป็นภัยเป็นอันตรายต่อทรัพย์สิน ชีวิต ร่างกายของบุคคล ไฟคือกิเลสซึ่ง แยกออกเป็น ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในทัศนะของของพระพุทธศาสนาได้แยกเป็น ๒ ประเด็น คือการใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา และการใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุธรรม โดยเห็น จากการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมวลมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องตนเอง และธรรมชาติ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ทรงสอนตามความเชื่อเดิมของตนเช่นทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องพระองค์ทรงยกไฟขึ้นเปรียบกับ อินทรีย์ ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของร้อน ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้องเป็นพราหมณ์บูชาไฟมาก่อนทำให้ ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารหนึ่งพันมีจิตใจคล้อยตามธรรมเทศนาจนสามารถบรรลุธรรมเป็น พระอรหันต์ พระองค์ทรงสอนนางกิสาคโคตมิ ซึ่งไม่รู้เท่าทันชีวิต ด้วยการให้พิจารณาชีวิตซึ่งเป็น ชั้น ๕ ประกอบกันขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นางเลื่อมใสขอบรรพชาในสำนักภิกษุณีนั่งเพ่งกสิณไฟ จาก เปลวเทียนจนได้บรรลุธรรมในที่สุด

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

ศาสนาฮินดู	พระพุทธศาสนาเถรวาท
- พิธีบูชาโยถุ	- ใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา
- พิธีเกี่ยวกับศพ	- ใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุธรรม

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในส่วนของศาสนาฮินดู มุ่งไปที่พฤติกรรมในการ ประกอบพิธีกรรมบูชาไฟและการบูชาโยถุซึ่งมีไฟเป็นเครื่องประกอบหรือเป็นสื่อนำเครื่องสังเวย นั้นไปปฏิบัติการต่อเทพเจ้าที่ฮินดูชนมุ่งบูชา รวมถึงการใช้ไฟเป็นเครื่องนำพาร่างกายของบุคคลที่ เสียชีวิตแล้วให้เข้าไปสู่ภพภูมิที่ปรารถนาตามคติของศาสนาฮินดู ส่วนพระพุทธศาสนาแม้จะมี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับไฟ แต่ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงของการใช้ไฟ อันที่จริงแล้วจะเน้นไปที่การนำ ไฟไปเป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา เช่น การแสดงเรื่องไฟแก่ชฎิล ๓ พี่น้อง หรือ การแสดงให้เห็น โทษของไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ และประการที่ ๒ คือการใช้ไฟเป็นอุปกรณ์ในการ

บรรลุตธรรม คือการนำไฟมาเป็นเครื่องมือการเจริญกุศล ที่เรียกว่า เตโชกสิณ เฟงมองไฟให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด เช่นพระกสิณโคตมมีภิกษุณี

๔.๕ สรุป

ทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่าการเกิดขึ้นของไฟนั้นมีผู้สร้าง และโลกนี้มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกทำลายไป แล้วกลับมาเกิดอีกเช่นเดิม ในฝ่ายของศาสนาฮินดูกล่าวว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโดยมีพระอัคนีเป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งระบบสุริยจักรวาล ที่เกี่ยวข้องกับไฟทุกประการตั้งแต่เกิดจนกระทั่งดับสูญ ส่วนฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่าระบบสุริยจักรวาลเกิดและดับพระคุณธรรมของบุคคลในโลกรวมทั้งมนุษย์และเทวดา แต่เป็นการทำลายตัวของมันเองโดยธรรมชาติจนดับสลายไป และกลับเกิดขึ้นใหม่เป็นปกติธรรมดา

ในประเด็นที่เหมือนกันศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า ไฟให้ประโยชน์แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยเป็นส่วนที่ทำให้อาหารที่รับประทานเข้าไปย่อยสลาย ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายทั้งด้านในและด้านนอก ส่วนในประเด็นที่มองต่างกัน ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ไฟยังใช้เป็นสื่อกลางให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เช่น การใช้ไฟเป็นเครื่องเผาวัตถุสำหรับเช่นสังเวทเทพเจ้า และควันของไฟย่อมนำเอาวัตถุที่เผาทำลายไปมอบถวายแด่เทพเจ้า เพื่อลดบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มองถึงประโยชน์จากไฟที่เป็นผู้ทำลาย อันแสดงให้เห็นถึงทุกสิ่งมีเกิดแล้วย่อมมีดับไปเป็นธรรมดา

ในประเด็นเรื่องโทษของไฟ ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า โทษเกิดจากภัยธรรมชาติ ก่อให้เกิดขึ้น และเกิดจากการลดบันดาลของเทพเจ้า ในเมื่อพระองค์ไม่พอพระทัยจากเครื่องสักการะ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะว่า โทษที่เกิดจากไฟมี ๒ ประการคือ โทษจากร่างกาย อันเกิดจากการทำงานไม่สมดุลของธาตุไฟ ทำให้การเผาผลาญพลังงานไม่เต็มที่ ก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ที่เกิดเพราะไฟกำเริบ อีกประการหนึ่ง เป็นโทษที่เกิดเพราะความบกพร่องของไฟในระบบของธรรมชาติ เช่น ความร้อนจากดวงอาทิตย์ ไฟป่าก่อให้เกิดควันสร้างมลพิษ และทำลายสุขภาพของมนุษย์ได้

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในส่วนของศาสนาฮินดู มุ่งไปที่พฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรมบูชาไฟและการบูชาอัญเชิญไฟเป็นเครื่องประกอบหรือเป็นสื่อ นำเครื่องสังเวทนั้นไปปฏิบัติต่อเทพเจ้าที่ฮินดูชนมุ่งบูชา รวมถึงการใช้ไฟเป็นเครื่องนำพาร่างกายของบุคคลที่เสียชีวิตแล้วให้เข้าไปสู่ภพภูมิที่ปรารถนาตามคติของศาสนาฮินดู ส่วนพระพุทธศาสนาแม้จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับไฟ แต่ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงของการใช้ไฟ อันที่จริงแล้วจะเน้นไปที่การนำไฟไปเป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา เช่น การแสดงเรื่องไฟแก่ชฎิล ๓ พี่น้อง หรือ การแสดงให้เห็น

โทษของไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ และประการที่ ๒ คือการใช้ไฟเป็นอุปกรณ์ในการ
บรรลุนิพพาน คือการนำไฟมาเป็นเครื่องมือการเจริญกสิณ ที่เรียกว่า เตโชกสิณ เพ่งมองไฟให้เห็น
ถึงความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด เช่นพระกัศปโคตมิกษุณี

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดู ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาในเชิงเอกสารจากคัมภีร์ทางศาสนาเป็นหลัก ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของไฟทั้งภายในและภายนอก คุณสมบัติของไฟ โทษของไฟ และการประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่อิงอาศัยธรรมชาติ เกิดจากการอิงอาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีการบูชาธรรมชาติ โดยเฉพาะไฟ ผู้ที่นับถือไฟคือชาวอริยกะโบราณ สมัยอาศัยอยู่ในดินแดนระหว่างภูเขาฮินดูภูฏ ลุ่มแม่น้ำคาบูล พวกเขา นับถือไฟมากถึงขนาดนำเอานามของไฟมาเรียกชาติของตนว่า “อริยกะ หรือ อริยะ” ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า อารณะ อรุณะ อิรณี อูร์ณะ แปลว่า “ความสว่างหรือไฟ” พวกเขาเชื่อว่า ในทางคุณไฟมีคุณคือกำจัดความหนาวให้เกิดความอบอุ่น ไฟมีคุณคือกำจัดความมืดให้บังเกิดความสว่าง และในทางโทษ ไฟมีฤทธิ์อำนาจเผาผลาญสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ให้เป็นจุณวิจณได้ เพราะเหตุที่มนุษย์ ไม่สามารถจะสู้รบตบมือกับพลังอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติได้ จึงมองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำงานได้เหนือกฎธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีความหวังว่าอาจจะมียานาจลึกลับที่ยิ่งใหญ่สามารถ จึงพากันอาบน้ำดำผุดดำว่าย บ้างก็ตักอาบ บ้างก็บูชาไฟที่แม่น้ำคยา เพราะหวังว่า เมื่อทำเช่นนี้จะทำให้สะอาดหมดจดได้ด้วยวิธีการกระทำอย่างนี้ จึงเกิดพิธีกรรมทางศาสนาในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ ที่ให้บูชาไฟ ให้บริจาครทาน และทำพิธีบูชา ๕ อย่าง อันได้แก่ พรหมยัญ เทวยัญ เปตยัญ ภูตยัญ และมนุษย์ยัญคุณธรรมและหน้าที่อื่นๆ ที่ผู้ครองเรือนจะพึงกระทำในฐานะที่เป็นแม่พิมพ์ของมนุษย์ การเกิดขึ้นของไฟ แม้จะเกิดจากธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นผู้ยกระดับธรรมชาติให้เป็นวิมานแห่งเทพเจ้า ด้วยสาเหตุแห่งความกลัว จึงได้สร้างเรื่องขึ้นจากจินตนาการแล้วให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติเหล่านั้น โดยเฉพาะไฟซึ่งมนุษย์มองเห็นถึงคุณประโยชน์มากมายว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ให้ความอบอุ่นแก่โลก

และความร้อน เช่น ไฟต่างๆ จึงจินตนาการถึงการทำลายล้างจากไฟประลัยกัลย์ล้างโลกนั้นทีเดียว นอกจากไฟจะประโยชน์ในด้านให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และประโยชน์ในการใช้เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพื่อขอในสิ่งที่ตนปรารถนา และสิ่งสำคัญคือการเข้าถึงการอยู่ร่วมกันพรหมอันเป็นแดนนิรันดรแล้ว ไฟยังก่อให้เกิดโทษมากมายทั้งจากภัยธรรมชาติและภัยที่เกิดจากเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความพิโรธของเทพเจ้าเป็นสำคัญ ถึงกระนั้น ไฟยังเป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะพิธีบูชาโยนิ ซึ่งจะต้องใช้ไฟเป็นตัวเผาเครื่องสังเวศแต่เทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าทรงโปรด และพิธีเกี่ยวกับศพที่ใช้ไฟเป็นเครื่องเผาบนเชิงตะกอนแล้วจึงนำไปลอยในแม่น้ำ

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ไฟเป็นธาตุในธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เตโชธาตุหรือธาตุไฟ มีทั้งที่อยู่ภายใน และภายนอกร่างกาย โดยธาตุไฟภายในร่างกาย คือ ธาตุที่เป็นเครื่องยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และธาตุที่เป็นเหตุให้ของที่บริโภคเข้าไปย่อยได้ดี และรวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่อบอุ่น ถึงความร่ำร้อน ธาตุไฟเป็นธาตุที่สำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากว่าชีวิตมนุษย์นั้นหากธาตุไฟในร่างกายน้อยกว่าธาตุดิน น้ำ ลม แล้วชีวิตมนุษย์ก็จะดับสิ้นลงไปเป็นที่สุด พระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า ไฟเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลก การวิวัฒนาการของโลก และมีผู้อยู่อาศัยแล้วเกิดระบบสุริยจักรวาลขึ้นตามธรรมชาติของจักรวาล เมื่อมีมนุษย์มากก่อให้เกิดปัญหามากมาย สุดท้ายโลกก็ล่มสลายไปเพราะน้ำมือของมนุษย์ที่ขาดคุณธรรมพื้นฐานสำคัญคือศีล ๕ ทำให้โลกถึงกาลวิบัติด้วยไฟ อันมีความโทษและเป็นสมุฏฐาน อันที่จริงไฟมีประโยชน์ทั้งแก่ร่างกาย เช่น การเผาผลาญอาหารให้ย่อย อันเป็นไปตามหลักของนิยาม ๕ มีอุตุนิยามเป็นต้น ซึ่งเป็นวิวัฒนาการตามหลักของธรรมชาติ ทั้งภายในร่างกายและในระบบธรรมชาติภายนอก ถึงกระนั้น ยังก่อให้เกิดโทษมหันต์ ซึ่งมี ๒ ประการด้วยกันคือ โดยภายในกันเกิดจากธาตุไฟไม่ยอมทำงานเผาผลาญ ก่อให้เกิดอาหารเป็นพิษ ไฟในภายนอกที่ให้ความร้อนเกิน เช่น แสงแดด หรือไฟฟ้าช็อต เป็นต้น การนำไฟใช้ให้เกิดประโยชน์มุ่งไปที่การใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา และการใช้เป็นอุปกรณ์ในการบรรลุธรรม โดยเห็นจากการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมวลมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องตนเอง และธรรมชาติ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ทรงสอนตามความเชื่อเดิมของตนเช่นทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องพระองค์ทรงยกไฟขึ้นเปรียบกับอินทรี ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของร้อน ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้องเป็นพราหมณ์บูชาไฟมาก่อนทำให้ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารหนึ่งพันมีจิตใจคล้อยตามธรรมเทศนาจนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงสอนนางกิสาโคตมีซึ่งไม่รู้เท่าทันชีวิต ด้วยการให้พิจารณาชีวิตซึ่งเป็นชั้น ๕ ประกอบกันขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นางเลื่อมใสขอบรรพชาในสำนักภิกษุที่นั่งแห่งกสิณไฟ จากเปลวเทียนจนได้บรรลุธรรมในที่สุดตัวอย่างต่อ ๆ มากี่ล้านมีไฟในพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมทั้งสิ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า ทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า การเกิดขึ้นของไฟนั้นมีผู้สร้างและโลกนี้มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกทำลายไป แล้วกลับมาเกิดอีก เช่นเดิม ในฝ่ายของศาสนาฮินดูกล่าวว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโดยมีพระอัคนีเป็นผู้ควบคุมดูแล ทั้งระบบสุริยจักรวาล ที่เกี่ยวข้องกับไฟทุกประการตั้งแต่เกิดจนกระทั่งดับสูญ ส่วนฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่าระบบสุริยจักรวาลเกิดและดับพระคุณธรรมของบุคคลในโลก รวมทั้งมนุษย์และเทวดา แต่เป็นการทำลายตัวของมันเองโดยธรรมชาติจนดับสลายไป และกลับเกิดขึ้นใหม่เป็นปกติธรรมดา

ในประเด็นที่เหมือนกันศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะว่า ไฟให้ประโยชน์แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย โดยเป็นส่วนที่ทำให้อาหารที่รับประทานเข้าไปย่อยสลาย ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายทั้งด้านในและด้านนอก ส่วนในประเด็นที่มองต่างกัน ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ไฟยังใช้เป็นสื่อกลางให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เช่น การใช้ไฟเป็นเครื่องเผาวัตถุสำหรับเช่นสังเวทเพพเจ้า และควันของไฟย่อนำเอาวัตถุที่เผาทำลายไปมอบถวายแด่เทพเจ้า เพื่อดลบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มองถึงประโยชน์จากไฟที่เป็นผู้ทำลาย อันแสดงให้เห็นถึงทุกสิ่งมีเกิดแล้วย่อมมีดับไปเป็นธรรมดา

ในประเด็นเรื่องโทษของไฟ ศาสนาฮินดูมีทัศนะว่า โทษเกิดจากภัยธรรมชาติ ก่อให้เกิดขึ้น และเกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้า ในเมื่อพระองค์ไม่พอพระทัยจากเครื่องสักการะ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะว่า โทษที่เกิดจากไฟมี ๒ ประการคือ โทษจากร่างกาย อันเกิดจากการทำงานไม่สมดุลของธาตุไฟ ทำให้การเผาผลาญพลังงานไม่เต็มที่ ก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ที่เกิดเพราะไฟกำเริบ อีกประการหนึ่ง เป็นโทษที่เกิดเพราะความบกพร่องของไฟในระบบของธรรมชาติ เช่น ความร้อนจากดวงอาทิตย์ ไฟป่าก่อให้เกิดควันสร้างมลพิษ และทำลายสุขภาพของมนุษย์ได้

การประยุกต์ใช้ไฟในชีวิตประจำวัน ในส่วนของศาสนาฮินดู มุ่งไปที่พฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรมบูชาไฟและการบูชาอัคนีซึ่งมีไฟเป็นเครื่องประกอบหรือเป็นสื่อ นำเครื่องสังเวทนั้นไปปฏิการต่อเทพเจ้าที่ฮินดูชนมุ่งบูชา รวมถึงการใช้ไฟเป็นเครื่องนำพาร่างกายของบุคคลที่เสียชีวิตแล้วให้เข้าไปสู่ภพภูมิที่ปรารถนาตามคติของศาสนาฮินดู ส่วนพระพุทธศาสนาแม้จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับไฟ แต่ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงของการใช้ไฟ อันที่จริงแล้วจะเน้นไปที่การนำไฟไปเป็นสื่อในการเผยแผ่ศาสนา เช่น การแสดงเรื่องไฟแก่ชฎิล ๓ พี่น้อง หรือ การแสดงให้เห็นโทษของไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ และประการที่ ๒ คือการใช้ไฟเป็นอุปกรณ์ในการบรรลुरुธรรม คือการนำไฟมาเป็นเครื่องมือการเจริญกุศล ที่เรียกว่า เตโชกสิณ เพ่งมองไฟให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด เช่นพระกิสาคโคตมมีภิกษุณี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องไฟในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ควรนำแนวคิดเรื่องไฟในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู ไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

๒. การนำหลักคุณค่าของไฟไปใช้ในการพัฒนาจริยธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความไม่จีรังของสรรพสิ่ง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับไฟในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์”

๒. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักธรรมเรื่องไฟในครอบครัวระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดูไปใช้” ในเชิงปริมาณ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก
๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. วิสุทธิมคคปกรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

กฤษณะไทวปายนวยุสา. ศรีมัททกวีทศิตา. แสง มนวิฑูร และจำนงค์ ทองประเสริฐ (แปล).
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕.

สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (แปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษา
สันสกฤต). อุปนิษั คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ ปัญญาญาณของพระมุนีอินดู. กิ่ง
แก้ว อรรถการ (แปลเป็นภาษาไทย). กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓.

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จรรณ วรณกสิณานนท์. กสิณกรรมฐานที่ทรงพลัง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา,
๒๕๔๙.

จำนงค์ ทองประเสริฐ (แปล). บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ชาญชัย อาจินสมาจาร. วิวัฒนาการของโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,
ม.ป.ป..

दनัย ไชโยธธา. ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น.
กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘.

- ตรีโลกนาถ ปาวา. **หินทุธรรม (อินดูธรรม) ในอารยะธรรมอินเดีย**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๕.
- ธนู แก้วโอกาส. **ศาสนาโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก.เอมี เทรดิง, ๒๕๔๒.
- ธรรมชีวะ (ดร.พระมหาสม สุมน). **ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาคำชีวิตของมนุษย์ในลัทธิอินดูและในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : นีลนารากการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- ประยูทธ สิทธิพันธ์. **พระราชประเพณีและประเพณีชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปริทัศน์ศาสตร์, ๒๕๒๔.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, แผนกตำรา. **พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วิทยา ศักยาภินันท์, ดร. **ศาสนาอินดู**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.
- วิมลศิริ ร่วมสุข. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท**. พระนคร : สำนักพิมพ์ สหสยามพัฒนา จำกัด, ๒๕๓๗.
- สมภาร พรหมทา. **ภควัทคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑.
- แสวง อุดมศรี. **เที๋ยวนรก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๒.
- แสง จันทร์งาม. **ความเชื่อพิสดารของคน**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๓๕.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. **วิเคราะห์มหายัญในกฎทันตสูตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- องค์การศาสนาพราหมณ์ – อินดู. **ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์ – อินดู**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.
- เอี่ยมพร ภู่เพ็ชร และคณะ. **ความรู้เรื่องไฟ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียนมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.

(๒) งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ :

- ชัยวุฒิ พิชะกุล. “ศาสนาพราหมณ์-อินดูบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”. **รายงานวิจัย**. สถาบันทักษิณคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓.
- ฐิติ วสุพรจุ. “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องดินที่ปรากฏในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี). “วิเคราะห์แนวคิดเรื่องธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูศรีโพธานุรักษ์ (ณัฐวุฒิ โสภานุบุตร). “การศึกษาเรื่องไฟในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระชวลิต จันทวิโส (ถาวรศิริ). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความมีน้ำใจในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหามานพ เจือจันทร์. “การบูชาโยนิในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหารุ่ง สุขุมมาโล (ละเอียด). “ศึกษาเปรียบเทียบพระนิพพานในพระพุทธศาสนากับพรหมณ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระอธิการวิโรจน์ จานวโร (ครุฑแก้ว). “ศึกษาเปรียบเทียบการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระอาคม อาภทโร (หอมชะเอม). “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

อมรา ศรีสุชาติ. “อุปนิษิต : อภิปรัชญาที่สอดคล้องกันที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์เรื่องกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาล โลก สรรพสิ่งและชีวิต”. **วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

(๓) บทความ

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, “ทรรศนะเชิงพุทธเกี่ยวกับประชากรศาสตร์”, ใน **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์, ม.ป.ป.

เพียว ศรีหงส์, “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและวัฒนธรรมในประเทศไทย”, ใน **ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมไทย-อินเดีย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

หนังสือพิมพ์ข่าวสด, “ร่วมด้วยช่วยกันคนละนิด ลดมลพิษจากการเผาศพได้”, (๘ /๑๑/๒๕๔๘) :
๘.

(๔) สารสนเทศจาก World Wide Web (WWW) :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.

<http://www.dra.go.th/dra_new/religion_hindo/webboard.asp> March
2008.

(๕) สารนิเทศจาก World Wide Web (www)

“ขั้นตอนการอยู่ไฟแบบโบราณ”, [http://www.ekrungthep.com/marketplace Biz_](http://www.ekrungthep.com/marketplace/Biz_Content_Detail)
Content Detail> (สืบค้น ๒๐/๖/๒๕๕๒)

งานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, “อัคคีภัยป้องกันได้ ถ้าไม่ประมาท”,

<http://www.koratcity.net/Rescue/Basic>>(สืบค้น ๒๐/๖/๒๕๕๒)

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, “เครื่องประทีป ขวาลา และโคมไฟโบราณ”,

<http://www.thaiblades.com/forums/archive/index>>(สืบค้น๒๐/๖/๒๕๕๒)

ชวยเหินกับจุดกำเนิดไฟ, <<http://www.pasuonline.net/webboard/index.php>>(สืบค้น
๒๐/๖/

๒. ภาษาอังกฤษ

A.A. MacDonnell. **Vedic Grammar**. Delhi : Skylark Printers, 1968.

A.C. Das. **Rigvedic Culture** .Calcutta, 1925.

SGF. Brandon. **A Dictionary of Comparative Religion**.Great Britain London &
Prescot, n.d..

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ- นามสกุล : พระครูวิศาลวรคุณ (อนาลโย) (วิรัตน์ แจ่มจิตร)
เกิด : วันอาทิตย์ที่ ๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑
สถานที่เกิด : ๕/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านรี อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
อุปสมบทเมื่อ : ๒๑ มิถุนายน ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดบ้านอิฐ
มีพระครูวิเชียรวุฒิกุล เป็นพระอุปัชฌาย์

ประวัติการศึกษา

วุฒิมัธยมศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๗ : สอบได้นักธรรมเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดอ่างทอง

วุฒิสามัญ

พ.ศ. ๒๕๕๒ : ระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ ๗ โรงเรียนวัดตาลเจ็ดช่อ ตำบลตลาดกรวด อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
พ.ศ. ๒๕๕๒ : ระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ โรงเรียนปทุมโรจน์ราษฎร์บำรุง
พ.ศ. ๒๕๕๒ : หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๗ : ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๓๙ : ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านอิฐ
พ.ศ. ๒๕๔๓ : เป็นกรรมการตรวจข้อสอบนักธรรมและธรรมศึกษาตรี-โท-เอก
พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน : เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. ๒๕๔๐ - ปัจจุบัน : เป็นกรรมการฝ่ายปกครองโครงการอบรมบาลีก่อนสอบ ภาค ๒

ปัจจุบันสังกัดวัด : วัดบ้านอิฐ ตำบลบ้านอิฐ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
๑๔๐๐๐ โทร. ๐ - ๘๑๙๔ - ๔๔๕๑

เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท : พ.ศ. ๒๕๕๖ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันสำเร็จการศึกษา : กรกฎาคม ๒๕๕๘